

Tilintarkastuksen vaatimuksia muotoilemassa

Enni Rautiainen

2024 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Tilintarkastuksen vaatimuksia muotoilemassa

Enni Rautiainen
Oikeudellinen erityisosaaminen ja
oikeusmuotoilu (YAMK)
Opinnäytetyö
Joulukuu, 2024

Enni Rautiainen

Tilintarkastuksen vaatimuksia muotoilemassa

Vuosi

2024

Sivumäärä

76

Tämä opinnäytetyö on muodoltaan tutkimuksellisen kehittämistyö. Työn tarkoituksena on auttaa tilintarkastajia toimimaan paremmin ja välttämään tilintarkastuslautakunnan lausunnoissaan esille nostamia ongelmia. Näin saadaan parannettua tilintarkastuksen laatua ja yhteiskunnan saamaa hyötyä.

Työn tutkimuksellisenä tavoitteena on ensin selvittää, mitä ongelmia tilintarkastuslautakunta on tunnistanut tilintarkastajien suorittamissa lakisääteisissä tilintarkastuksissa. Tehdyn selvityksen jälkeen työn kehittämistehtävänä on suunnitella oikeusmuotoilun keinoin ratkaisu helpottamaan merkittävintä tutkimuksella tunnistettua ongelmaa. Kehittäminen tehdään yleisellä tasolla eikä opinnäytetyöllä ole toimeksiantajaa.

Opinnäytetyö alkaa tietoperustaan perehtymisellä. Tietoperustassa käydään läpi tilintarkastusta ilmiönä. Tietoperustassa tutustutaan tilintarkastukseen liittyviin organisaatioihin ja tilintarkastusta velvoittaviin säädöksiin. Tilintarkastuksen lähtökohdat ja tavoitteet käydään läpi. Myös tilintarkastajana toimimisen edellytyksiin tutustutaan. Tietoperustan lopussa on vielä tarkasteltu tilintarkastusta prosessina.

Tietoperustan läpikäynnin jälkeen siirryttiin tutkimuksen toteuttamiseen. Tutkimuksellisen tavoitteen selvittämiseksi opinnäytetyön aikana käytiin läpi tilintarkastuslautakunnan lausuntoja ajalta 1.7.2019 - 30.6.2024. Läpikäytyjä lakisääteiseen tilintarkastukseen liittyviä lausuntoja aineistossa oli kokonaisuudessaan 98. Lausunnoista tunnistettiin ja tiivistettiin teemoitellun sekä kvantifioinnin avulla neljä keskeistä ongelmakohtaa. Nämä ongelmakohtat ovat dokumentoinnin puutteet, evidenssin riittävyys, tilintarkastajan raportointimuoto ja tilintarkastajan muu toiminta.

Ongelmista merkittävimpään ja yleisimpään eli dokumentoinnin puutteisiin kehitettiin kehittämistehtävän mukaisesti ratkaisu. Kehittämisen aikana hyödynnettiin tuplatimantin prosessimallia ja ideointiin käänteistä aivoriihettä. Prosessin pohjalta kehittyi ISA 230 tarkastuslista, jota tilintarkastajat voivat käyttää tarkastuksen tukena.

Opinnäytetyön aikana tutkimuksellinen tavoite saavutettiin tunnistamalla neljä keskeistä tilintarkastuslautakunnan esille nostamaa ongelmakohtaa lakisääteisissä tilintarkastuksissa. Näitä merkittävimpään eli dokumentoinnin puutteisiin saatiin kehitettyä prototyyppi ratkaisu. Prototyypin viimeistely varsinaista implementointia varten jäi vielä avoimeksi. Muuten kehittämistehtävä saatiin toteutettua.

Asiasanat: Oikeusmuotoilu, muotoiluajattelu, tilintarkastus, tilintarkastusdokumentaatio

Enni Rautiainen

Shaping the Requirements of Audit

Year

2024

Pages

76

This thesis is a research-based development project. The aim of the work is to help auditors perform better and avoid the issues highlighted by the Audit Board in its statements. This will improve the quality of auditing and the benefits that society gains from it.

The research objective of this thesis was to first investigate the problems identified by the Audit Board in statutory audits conducted by auditors. After conducting this investigation, the development task of the thesis was to design a solution, using legal design methods, to address the most significant issue identified through the research. The development was carried out at a general level, and the thesis does not have a commissioning party.

The thesis begins with a review of the theoretical background. In this section, auditing as a phenomenon is explored. The background covers organizations related to auditing and regulations that mandate auditing. The foundations and objectives of auditing are discussed, along with the requirements for working as an auditor. At the end of the theoretical section, auditing is further examined as a process.

After reviewing the theoretical background, the research implementation phase began. To meet the research objective, the thesis analyzed the Audit Board's statements from the period July 1, 2019, to June 30, 2024. A total of 98 statements related to statutory audits were reviewed. Through thematic analysis and quantification, four key issues were identified. These issues are deficiencies in documentation, sufficiency of evidence, the format of auditor reporting, and the auditor's other actions.

The most significant and common of these issues, namely deficiencies in documentation, was addressed with a solution developed as part of the development task. During the development phase, the Double Diamond process model and reverse brainstorming were utilized for idea generation. As a result of this process, an ISA 230 checklist was created, which auditors can use as a support tool for their audits.

In the thesis, the research objective was achieved by identifying four key issues raised by the Audit Board in statutory audits. A prototype solution was developed to address the most significant issue—documentation deficiencies. The finalization of the prototype for actual implementation remains open. Otherwise, the development task was successfully completed.

Keywords: legal design, design thinking, audit, audit documentation

Sisällys

1	Johdanto.....	6
2	Tilintarkastuksen perusteet.....	10
2.1	Tilintarkastukseen liittyviä organisaatiota ja säädöksiä	10
2.2	Tilintarkastuksen tavoitteet	15
2.3	Tilintarkastajana toimiminen.....	17
2.4	Tilintarkastuksen suunnittelu.....	21
2.5	Tarkastuksen toteuttaminen	25
2.5.1	Kirjanpidon tarkastus	26
2.5.2	Hallinnon tarkastus.....	27
2.5.3	Tilinpäätöksen tarkastus.....	28
2.6	Tarkastuksen loppuunsaattaminen ja raportointi	29
3	Kehittämisasetelma	34
3.1	Työn tutkimus- ja kehittämistehtävä.....	34
3.2	Tutkimusaineisto ja -menetelmät	34
3.3	Kehittämismenetelmä	37
4	Tulokset	42
4.1	Tutkimustulokset.....	42
4.1.1	Dokumentointi	44
4.1.2	Raportointimuoto.....	48
4.1.3	Evidenssin riittävyys.....	52
4.1.4	Tilintarkastajan muu toiminta	55
4.2	Kehittämistyö ja ideat.....	57
4.2.1	Ongelman määrittäminen	57
4.2.2	Kehitysprosessi.....	58
5	Johtopäätökset ja pohdinta.....	63
5.1	Tulosten arviointi	63
5.2	Kehittämisasetelman arviointi	65
5.3	Jatkokehitysaiheet	68
	Lähteet.....	70
	Kuviot	73
	Kuvat	73
	Taulukot	73
	Liitteet	73

1 Johdanto

Tämä opinnäytetyö keskittyy tilintarkastuksen maailmaan. Tilintarkastajien ydintehtävä on suorittaa lakisääteinen tilintarkastus tilintarkastusvelvollisille. Lakisääteinen tilintarkastus koostuu kaikesta siitä työstä, jonka tilintarkastaja tekee, jotta hän voi antaa tilintarkastuskertomuksen ja laissa säädetyt tilintarkastajan muut raportit. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 27-28.)

Tehtävää suorittaessaan tilintarkastajien tehtäviin kuuluu tarkastaa, ettei tilinpäätöksissä ole olennaisia tahallisia tai tahattomasti tehtyjä virheitä. Toisaalta tilintarkastajien tehtävä ei rajoitu vain lakisääteiseen tilintarkastukseen. He varmentavat myös muiden taloudellisten raporttien oikeellisuutta sekä neuvovat yhteisöjä liiketoimintaan ja taloudelliseen raportointiin liittyvissä kysymyksissä. Tilintarkastajan työ vaatii monipuolista osaamista muun muassa kirjanpitoon, verotukseen ja yritysjärjestelyihin liittyvästä lainsäädännöstä. (Suomen Tilintarkastajat 2024d.)

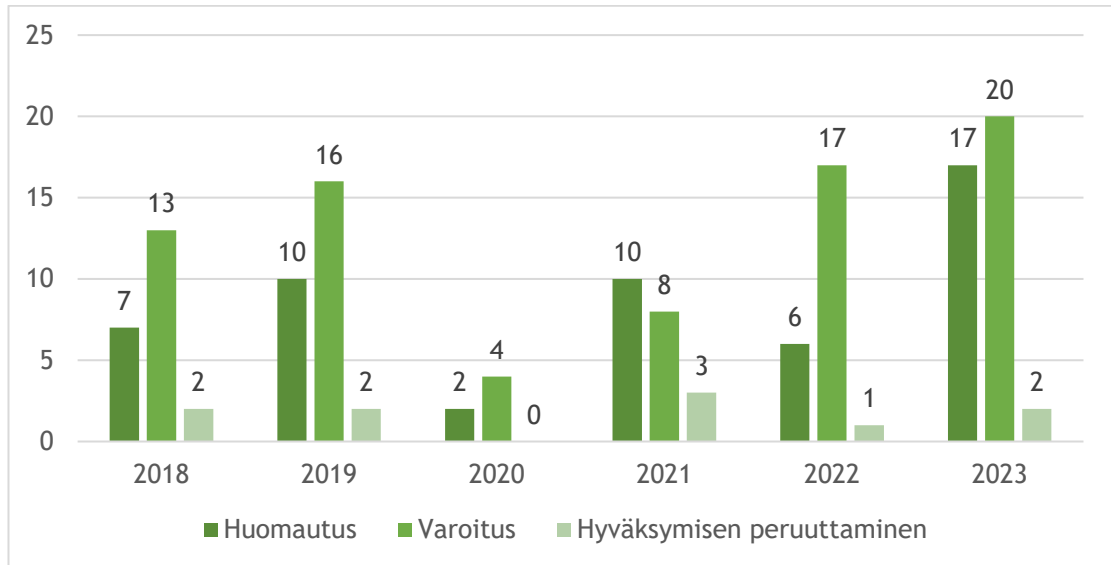
Tilintarkastuksen avulla saadaan lisättyä sidosryhmien luottamusta yhteisöä ja sen taloudellista raportointia kohtaan. Suoritetun tarkastuksen ansiosta esimerkiksi luottamus tarkastuksen kohteena olevan yhteisön ja sen rahoittajan välillä voi lisääntyä. Rahoittaja voi paremmin luottaa tilinpäätöksen antamaan kuvaan yhteisön maksukyvyistä ja yhteisö hyötyy alhaisemmista rahoituksen kustannuksista. Tilinpäätökseen perustuvat toimet, kuten voitonjako ja verotus, voidaan tehdä luotettavan ja oikean tiedon pohjalta. (Suomen Tilintarkastajat 2024d.)

Tilintarkastuksen tulee olla korkeatasoista, jotta se täyttää lainsäädännön vaatimukset ja sidosryhmien odotukset. Korkeatasoisen tilintarkastuksen turvaaminen edellyttää tarkastuksen laadun ohjeistamista ja ulkopuolisen riippumattoman tahon valvontaa. (Tomperi 2018, 22-23.) Suomessa tilintarkastuslain (1141/2015) 7 luvun 1 §:n mukaisesti tilintarkastusvalvontaa hoitaa Patentti- ja rekisterihallitus (PRH). Tarkemmin katsottuna tilintarkastuslain 7 luvun 2 §:n mukaisesti tilintarkastusvalvonta kuuluu PRH:n sisällä toimivan tilintarkastusvalvonnan tehtäviin. Tilintarkastusvalvonta valvoo, että tilintarkastajat toimivat lain ja annettujen säännösten mukaisesti.

Valvonta on jatkuvaa. Tilintarkastusvalvonta määrää tilintarkastajan laaduntarkastukseen vähintään joka kuudes vuosi. Yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajat tarkastetaan useammin. Laaduntarkastuksessa selvittää suorittaako tilintarkastaja tarkastustyönsä lain ja muiden säännösten edellyttämällä tavalla. (Tomperi 2018, 22-23.) Laadunvalvonta on ennaltaehkäisevää ja ohjaavaa toimintaa, jonka tavoitteena on edistää tilintarkastuksen laatua. (Korkeakoski 2017, 24)

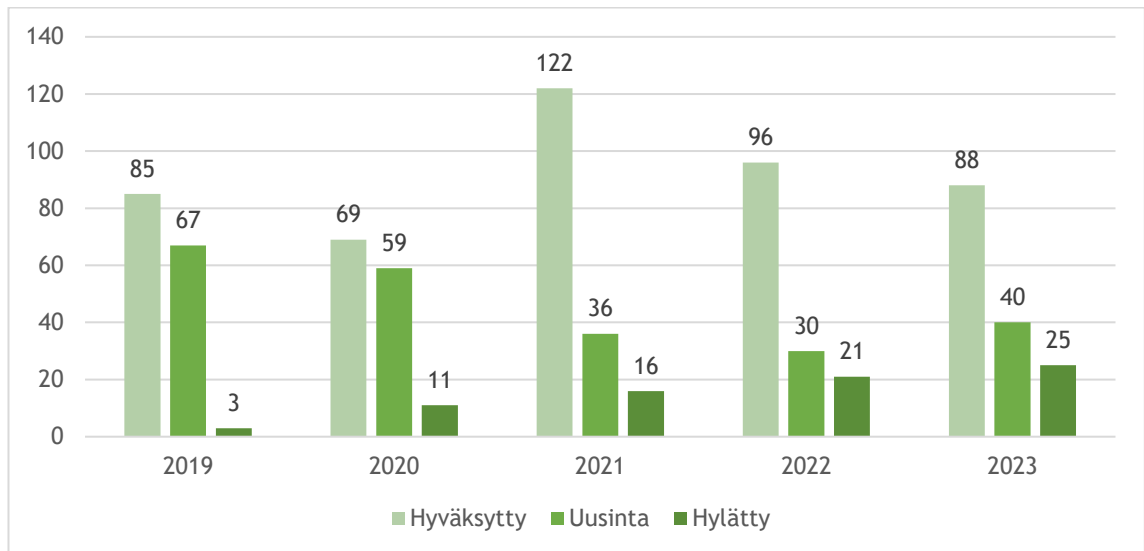
Tilintarkastusvalvonta suorittaa valvonnan, mutta seuraamusten päättämisestä vastaa erillinen taho PRH:n sisällä. Tilintarkastuslain 7 luvun 4 §:n mukaisesti tilintarkastusvalvonnassa

toimii ratkaisutoiminnassa itsenäinen tilintarkastuslautakunta. Tilintarkastuslain 7 luvun 2 §:n mukaisesti tilintarkastuslautakunta vastaa hallinnollisen seuraamuksen määräämisestä tai määräämättä jättämisestä. Mahdollisia seuraamuksia ovat esimerkiksi huomauttaminen, varoittaminen ja hyväksymisen peruuttaminen. (PRH 2024g.) Tilintarkastuslain 10 luvun 8 §:n edellyttää, että tilintarkastuslautakunnan on julkistettava erikseen seuraamuksiin johtaneet päätökset. Näitä päätöksiä voidaankin tämän pohjalta laskea yhteen ja niiden kehitystä seurata.

Kuvio 1: Määrätyt seuraamukset vuosilta 2018-2023 (mukailen PRH 2024f)

Tilintarkastuskaan ei toteudu aina virheettömästi, kuten ei mikä tahansa suuri prosessi. Kuviossa 1 on havaittavissa tilintarkastuslautakunnan päätösten pohjalta määrättyjen seuraamusten lievä kasvu. Vuonna 2018 annettiin 22 seuraamusta. Vuonna 2023 määrä on kasvanut jo 39 seuraamukseen. Seuraamukseen johtaneissa tapauksissa tilintarkastajat ovat tilintarkastuslautakunnan näkökulmasta toimineet tilintarkastuslain tai hyvän tilintarkastustavan vastaisesti. Vastaavaa kehitystä on nähtävissä tilintarkastusvalvonnan suorittamien laaduntarkastuksien puolella.

Kuvio 2: Laaduntarkastuksen tulokset vuosina 2019-2023 (mukailen PRH 2024h)

Kuviossa 2 on nähtävissä, että laaduntarkastukseen valituista tilintarkastajista yhä useampi on saanut hylätyn tuloksen. Vuonna 2019 hylätyn tuloksen sai 3 tilintarkastajaa. Vuonna 2023 määrä on kasvanut jo 25:een. Tilintarkastuksen tarkastuksen tason säilyminen on tärkeää, jotta tulevaisuudessakin tilintarkastajat voivat tuottaa laadukasta palvelua. Samalla tilintarkastuksen kohteena olevat yhteisöt voivat hyötyä luottamuksesta ja läpinäkyvyydestä.

Tämä opinnäytetyö on muodoltaan tutkimuksellinen kehittämistyö. Työn tarkoituksena on auttaa tilintarkastajia toimimaan paremmin ja välttämään tilintarkastuslautakunnan lausunnoissaan esille nostamia ongelmia. Näin saadaan parannettua tilintarkastuksen laatua ja yhteiskunnan siitä saamaa hyötyä. Työn tutkimuksellisena tavoitteena on selvittää, mitä ongelmia tilintarkastuslautakunta on tunnistanut tilintarkastajien suorittamissa lakisääteisissä tilintarkastuksissa. Tehdyn selvityksen jälkeen työn kehittämistehtävänä on suunnitella oikeusmuotoilun keinoin ratkaisu helpottamaan merkittävintä tutkimuksella tunnistettua ongelmaa. Kehittäminen tehdään yleisellä tasolla eikä opinnäytetyöllä ole toimeksiantajaa.

Tutkimuksen aineistona toimivat tilintarkastuslautakunnan antamat lausunnot ajalta 1.7.2019 - 30.6.2024. Lausunnoissa käydään läpi tilanteita, joiden pohjalta tilintarkastaja on saanut tilintarkastuslautakunnalta seuraamuksen. Seuraamus on annettu tilintarkastuslautakunnan näkökulmasta puutteellisesta toiminnasta. Lausuntoja lukemalla voidaan tunnistaa tilintarkastuslautakunnan esille nostamia ongelmakohtia ja yhdistää näitä suuremmiksi teemoiksi. Samalla voidaan lukea tilintarkastajien antamia selvityksiä ja tunnistaa tilintarkastajien nostamia näkemyksiä ongelmien lähteistä. Tutkimuksellisen aineiston läpikäynnin jälkeen käytetään oikeusmuotoilun keinoja ratkaisun kehittämiseen. Oikeusmuotoilun prosessissa käytetään tuplatimantin kehittämismenetelmän vaiheita.

Tilintarkastus on laaja kokonaisuus. Tässä opinnäytetyössä keskitytään vain lakisääteiseen tilintarkastukseen. Mukaan ei ole otettu muita varmennustoimeksiantoja, joita tilintarkastaja voi suorittaa ISRE-, ISAE- tai ISRS standardeihin pohjautuen. Näihin kuuluvat esimerkiksi yleisluonteiset tarkastukset, muut varmennustoimeksiannot ja liitännäispalvelut (Suomen Tilintarkastajat 2024e). Tilintarkastuslaissa määritettyä kestävyysraportointia ei käsitellä opinnäytetyön aikana.

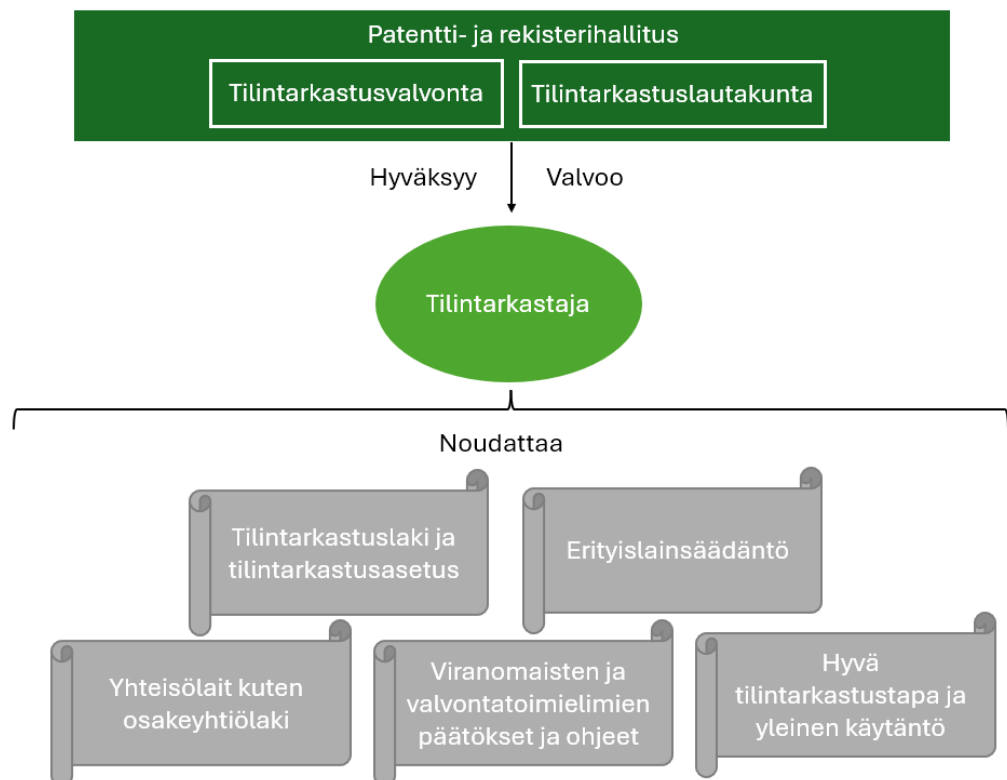
Opinnäytetyön tavoitteena kehittää tilintarkastajan toimintaa sen oman viitekehityksen pohjalta. Kirjanpidon kysymyksiin tai tulkintoihin ei oteta tässä opinnäytetyössä kantaa, vaikka näiden tunteminen on tilintarkastusta suorittaessa tärkeää. Esimerkiksi Suomen kirjanpitolainsäädännön tai kansainvälisiin kirjanpitostandardeihin (IFRS:n) liittyvien kysymysten tulkinta on rajattu ulos. Yritysmuotoihin liittyvät kysymykset tai niihin liittyvät lainsäädännöt ovat aiheen ulkopuolella. Tähän kuuluvat esimerkiksi pörssiyritysten, asunto-osakeyhtiöiden, osuuskuntien, yhdistysten tai henkilöyhtiöiden erityispiirteet ja näihin liittyvät lainsäädännöt.

Opinnäytetyön rakenne jakautuu viiteen lukuun. Ensimmäisen luvun jälkeen perehdytään tietoperustaan. Tietoperustan aikana tutustutaan tilintarkastukseen ja sen keskeisiin käsitteisiin. Kolmannessa luvussa käydään läpi kehittämisasetelmaa. Neljännessä luvussa käydään läpi tutkimusaineistosta ja kehittämistyöstä esille nousseita tuloksia. Viimeisessä luvussa käsitellään keskeiset johtopäätökset ja viimeiset pohdinnat.

2 Tilintarkastuksen perusteet

Tässä luvussa käsitellään tilintarkastusta ilmiönä. Ensin käydään läpi tilintarkastukseen liittyviä organisaatioita ja alaan soveltuvia säädöksiä. Tilintarkastusta valvoviin organisaatioihin eli tilintarkastusvalvontaan ja tilintarkastuslautakuntaan perehdytään tarkemmin. Tämän jälkeen tutustutaan tilintarkastuksen tavoitteisiin ja tarkastuksen ajoittamiseen. Tarkastellaan kuka voi toimia tilintarkastajana, mitä tilintarkastajana toimivalta henkilöltä edellytetään ja mitkä ovat tilintarkastajan vastuut. Luvun loppupuolella käydään yleisellä tasolla läpi tilintarkastuksen suunnittelua, toteutusta ja raportointia.

2.1 Tilintarkastukseen liittyviä organisaatiota ja säädöksiä

Kuva 1: Tilintarkastuksen keskeiset säännökset

Kuvassa 1 on esitetty tiivistetysti keskeiset säännökset, joita tilintarkastajien tulee toiminnassaan noudattaa. Tilintarkastustoiminta Suomessa perustuu tilintarkastuslakiin ja valtioneuvoston tilintarkastuksesta antamaan asetukseen (1377/2015). Tilintarkastuslaki on yleislaki, jossa säädetään tilintarkastusvelvollisuudesta, tilintarkastajan raportoinnista, riippumattomuudesta, esteellisyydestä sekä salassapito-, ja vahingonkorvausvelvollisuudesta. Tilintarkastusasetuksessa on pääosin Patentti- ja rekisterihallituksen alaisuudessa toimivaa tilintarkastusvalvontaa koskevia säädöksiä. (Korkeamäki 2017, 10-11.)

Tilintarkastusta koskevia säännöksiä on tämän lisäksi useissa eri yhteisölaeissa, kuten osakeyhtiölaissa, osuuskuntalaissa, asunto-osakeyhtiölaissa, avoimista ja kommandiittiyhtiöistä anetuista laissa, yhdistyslaissa ja säätiölaissa (Tomperi 2018, 15-16). Muita toimintaan vaikuttavia säännöksiä löytyy kirjanpitolaisissa ja -asetuksessa, arvopaperimarkkinalaisissa, kaupparekisterilaisissa, asetuksessa yrityksen saneerauksesta, konkurssilaisissa ja lukuisissa muissa taloutta säätelevissä laeissa. Tilintarkastuslain ollessa yleislaki sen säännökset väistyvät, jos muualla lainsäädännössä määrätään tilintarkastuslaista poikkeavasti. (Korkeamäki 2017, 10-11.) Tilintarkastajien tulee toiminnassaan ottaa huomioon lainsäädäntöä alempiasteiset ohjeet ja päätökset, joita antavat tilintarkastajien valvontatoimielimet sekä eri viranomaiset ja tuomioistuimet (Korkeamäki 2017, 10-11).

Edellä mainittujen säädäntöjen lisäksi tilintarkastuslain 3 luvun 3 §:ssä edellytetään kansainvälisten tilintarkastusstandardien noudattamista. Tilintarkastuslain 4 luvun 3 §:ssä edellytetään hyvän tilintarkastustavan noudattamista, kun lakisäätteistä tilintarkastusta suoritetaan. EU-tasolla ei ole vielä hyväksytty yhtään kansainvälistä standardia. Hyvä tilintarkastustapa edellyttää hyväksymättömien standardien noudattamista, vaikka näistä ei ole vielä laissa säädetty. Tapa juurtaa ajan myötä itsesäätelyn kautta syntyneestä omaksutusta käytännöstä noudattaa standardeja. (Ruuhonen 2020, 74-77.)

Kuva 2: Kansainväliset tilintarkastus organisaatiot

Kuvassa 2 on esitetty kansainvälisen tilintarkastuksen näkökulmasta olennaiset organisaatiot. Kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja säätää neljä toimijaa: International Audit and Assurance Standards Board (IAASB), International Accounting Education Standards Board (IAESB), International Ethics Standards Board (IESBA) ja International Public Sector Accounting Standards Board (IPSASB) (International Standard-setting Boards 2024). Näistä neljästä IAASB vastaa maailman laajuisesti hyväksyttävien kansainvälisten tilintarkastusstandardien laatimisesta.

IAASB laatimiin toimeksiantostandardeihin kuuluvat ISA-, ISRE-, ISAE- ja ISRS-standardikokoukset. Kansainvälisiä tilinpäätösstandardeja (ISA) sovelletaan mennyttä aikaa koskevaan taloudellisen informaation tarkastukseen. Muut standardit koskevat kansainvälisiä yleisluonteisia tarkastuksia (ISRE), kansainvälisiä varmennustoimeksiantostandardeja (ISAE) ja kansainvälisiä liitännäispalvelustandardeja (ISRS). (IAASB 2023a, 8-9.) Tämän opinnäytetyön näkökulmasta olennaisimmat näistä standardeista ovat ISA standardit.

IAASB tarjoaa tilintarkastusta koskevia soveltamisohjeita International Auditing Practice Notes (IAPN), joiden tarkoituksena on antaa tulkintaohjeita ja käytännön apua ISA-standardien soveltamisessa (Horsmanheimo & Steiner 2017, 165-166). Toisaalta IAASB laatii myös kansainväliset laadunvalvonta standardit (ISQC). Standardi velvoittaa tilintarkastusyhteisöjä luomaan ja ylläpitämään laadunvalvontajärjestelmiä. (IAASB 2023a, 49-50.) IESBA on toinen kansainvälisiä tilintarkastusalan sääntöjä laativa toimija. IESBA laatii tilintarkastajille eettisiä peruseriaatteita, jotka kuvastavat velvollisuutta toimia yleisen edun mukaisesti. Julkaistut säännöt sisältävät eri aihealueita koskevia vaatimuksia ja soveltamisohjeistuksia. (IESBA 2023, 3-6.)

Kansainvälinen tilintarkastajaliitto International Federation of Accountants (IFAC) vastaa kansainvälisten standardien kehittämisestä tilintarkastukseen ja muihin varmennustoimeksiantoihin. Lisäksi IFAC tukee standardien käyttöönottoa. (IFAC 2024b.) IFAC:n tavoitteena on edesauttaa taloudellisen raportoinnin läpinäkyvyyttä ja vertailukelpoisuutta sekä siihen liittyvää tilivelvollisuutta (IAASB 2023a, 5). IFAC esimerkiksi tukee IAASB:tä ja IESBA standardien laadimisessa, hyväksynnässä ja käyttöönotossa tarjoamalla resursseja ja rahoitusta. (IAASB 2023a, 5; IESBA 2023, 3-6.) IFAC hoitaa samalla kokoomateosten, standardien ja muiden ohjeistusten julkaisemisen IAASB:n ja IESBA:n puolesta (IAASB 2023a, 5; IESBA 2023, 3). Huomioitava on, että kaikki IFAC:n antamat standardit ja suositukset velvoittavat tilintarkastajia osana hyvää tilintarkastustapaa (Korkeamäki 2017, 11).

Suomen tilintarkastajat ry on Suomessa toimiva tilintarkastajien yhdistys. Suomen tilintarkastajat ry:n tavoitteena on vaikuttaa yhteiskunnalliseen keskusteluun, lisätä toimialan kiinnostavuutta, edistää laatua ja kehittää toiminnan edellytyksiä (Suomen tilintarkastajat 2024a). Yhdistys toimii yhteistyössä IFAC:n kanssa (Suomen tilintarkastajat 2024b). Suomen Tilintarkastajat ry:llä on tärkeä vaikutus hyvän tilintarkastustavan muokkautumiseen Suomessa. Järjestö julkaisee suomenkieliset versiot IFAC:n julkaisuista ja lisää näihin omia kansallisia lisäyksiä. (Korkeamäki 2017, 10-11.) Järjestö julkaisee lisäksi omia tilintarkastussuosituksiaan (Suomen Tilintarkastajat 2024c).

Suomessa näiden säännösten noudattamista valvoo Patentti- ja rekisterihallitus (PRH) (PRH 2024a). Tilintarkastuslain 7 luvun 2 §:n mukaisesti tilintarkastusvalvonta kuuluu PRH:n sisällä toimivan tilintarkastusvalvonnan tehtäviin. Tilintarkastusvalvonta vastaa tilintarkastuksen yleisestä ohjauksesta ja kehittämisestä ja tilintarkastajien valvonnasta. Tilintarkastusvalvonta

hyväksyy tilintarkastajat, huolehtii hyväksymisjärjestelmästä ja sen kehittämisestä. Tilintarkastusvalvonta valvoo, että tilintarkastajat toimivat lain, annettujen säännösten ja julkishallinnon ja -talouden tilintarkastuksesta annetun lain mukaisesti. Lisäksi PRH valvoo, että tilintarkastajat ylläpitävät ja kehittävät ammattitaitoaan, säilyttävät hyväksymisen edellytykset, valvoo tilintarkastuksen laatua ja huolehtii laadunvalvontajärjestelmän kehittämisestä. PRH huolehtii myös tilintarkastuksen yleisestä ohjauksesta ja kehittämisestä. PRH osallistuu kansainväliseen yhteistyöhön ja tietojenvaihtoon.

Käytännön tasolla tilintarkastusvalvonnasta vastaa virkamiehistö (Korkeakoski 2017, 23). Tilintarkastusvalvonta määrää tilintarkastajan laaduntarkastukseen vähintään joka kuudes vuosi. Yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajat tarkastetaan joka kolmas vuosi. Laaduntarkastuksessa selvittää suorittaako tarkastaja tarkastustyönsä lain ja muiden säännösten edellyttämällä tavalla. Tarkastukseen kuuluu tilintarkastusaineiston tarkastus. Arvioon voidaan tämän lisäksi sisällyttää tilintarkastusstandardien ja riippumattomuusvaatimusten noudattamista, käytettyjen resurssien määrää ja laatua, palkkiota sekä tilintarkastusyhteisön sisäistä laadunvarmistusjärjestelmää. (Tomperi 2018, 22-23.)

Liitteessä 1 on kuvattu tarkemmin PRH:n toteuttaman laaduntarkastuksen kulku vaihe vaiheelta. Käytännön tasolla laadunvalvonta suoritetaan niin, että PRH pyytää tilintarkastajalta toimeksiantoa koskevan tilintarkastuskansion ja toimeksiantoon liittyviä tietoja. Tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö toimittaa aineiston PRH:lle. PRH voi tarpeen mukaan esittää tilintarkastajalle lisäkysymyksiä. PRH tekee laaduntarkastushavainnon, jos PRH toteaa tilintarkastustyössä puutteita tai virheitä. Tilintarkastajalla on mahdollisuus tulla kuulluksi, ennen kuin PRH tekee päätöksen laaduntarkastuksen tuloksesta. Tätä varten PRH lähettää tilintarkastajalle kaikki ne laaduntarkastuksen havainnot, joilla on tai voi olla vaikutusta laaduntarkastuksen tulokseen. Tilintarkastaja voi kommentoida havainnot PRH:lle, joka puolestaan arvioi vastineessa esitetyt seikat. PRH käsittelee lopulliset havainnot laadunvarmistusyksikön yhteisissä kokouksissa ja arvioi tarkastustyön kokonaisuuden. Lopuksi PRH tekee päätöksen laaduntarkastuksen tuloksesta. (PRH 2024c.)

Tilintarkastusvalvonnan tiedonsaantioikeutta on käsitelty tilintarkastuslain 8 luvun 1-3 §:ssä. Tilintarkastajan on salassapitosäännösten estämättä toimitettava tilintarkastusvalvonnalle ilman aiheutonta viivästystä sen pyytämät valvonnan suorittamiseksi tarpeelliset tiedot ja selvitykset avoimesti ja totuudenmukaisesti sekä muutoinkin avustettava valvonta-asian selvittämisessä. Tilintarkastusvalvonnalla on oikeus saada tilintarkastajalta tarkoituksenmukaisessa muodossa kaikki valvonnan tarpeelliseksi katsomansa asiakirjat ja muut tallenteet sekä saada maksutta tarpeelliset jäljennökset näistä.

Laadunvalvonta on ennaltaehkäisevää ja ohjaavaa toimintaa, jonka tavoitteena on edistää tilintarkastuksen laatua. (Korkeakoski 2017, 24). Kaikki toiminta ei ole kuitenkaan vain

ennaltaehkäisevää. Tilintarkastusvalvonnan tehtäviin kuuluu tilintarkastajan mahdollisen toiminnan moitittavuuden selvittäminen. Näitä selvityksiä tilintarkastusvalvonta tekee ulkopuolisten kanteluiden pohjalta, mutta myös oma-aloitteisesti. (Tomperi 2018, 147-149.)

PRH:n laaduntarkastuksissa on painopistealueita, jotka vaihtelevat vuosittain. Vuoden 2024 painopistealueita laadunvalvonnassa ovat esimerkiksi etukäteen valitun tuloslaskelmaerän ja/tai tase-erän tarkastus, lähipiiriin tai intressitahoihin liittyvien tietojen tarkastus, pääkirjanpitovientien tarkastus sekä tilintarkastajan kommunikointi johdon kanssa. (PRH 2024d.) PRH julkaisee tehtyjen laaduntarkastuksien pohjalta yhteenvedon aina tietyn vuoden tulokista. Yhteenvedossa tilintarkastusvalvonta esittelee tiedot laaduntarkastusten perusteella tehdyistä havainnoista ja päätelmistä, annetuista suosituksista ja suositusten toteuttamisen seurannasta, toteutetuista valvontatoimista ja määrättyistä seuraamuksista. (PRH 2024e.)

Tilintarkastuslain 7 luvun 4 §:n mukaisesti tilintarkastusvalvonnassa toimii ratkaisutoiminnassaan itsenäinen tilintarkastuslautakunta. Tilintarkastuslain 7 luvun 2 §:n mukaisesti tilintarkastuslautakunta vastaa tilintarkastuksen yleisestä ohjauksesta ja kehittämisestä sekä hallinnollisen seuraamuksen määräämisestä tai määräämättä jättämisestä. Lisäksi tilintarkastuslautakunta käsittelee oikaisuvaatimukset ja muutoksenhaut hallituksen oikeuden päätöksiin (PRH 2024b). Tilintarkastuslain 7 luvun 6 §:ssä käsitellään tarkemmin tilintarkastuslautakunnan kokoonpanoa. Kaikkien jäsenten tulee olla tilintarkastukseen hyvin perehtyneitä. Lautakunnalla kokonaisuutena tulee olla sen tehtävien edellyttämä muu asiantuntemus. Lautakunnan jäsenet eivät voi olla tilintarkastajia.

Tilintarkastuslautakunta käsittelee tilintarkastusvalvonnan virkamiesten esittelystä tutkinta-asiat ja oikeusvaatimukset (Korkeakoski 2017, 24). Tutkinta-asioissa tilintarkastajien toimintaa selvitetään jälkikäteen. Tutkinta-asioiden ratkaisulla on tarkoitus yksittäisen tilintarkastajan menettelyn asianmukaisuuden arvioinnin lisäksi ohjata hyvän tilintarkastustavan kehittämistä Suomessa. (PRH 2024f.) Seuraamusten määräämisestä päättää tilintarkastuslautakunta. Mahdollisia seuraamuksia ovat esimerkiksi aikaisemmin mainitut huomauttaminen, varoittaminen ja hyväksymisen peruuttaminen. (PRH 2024g.)

PRH julkaisee tutkinta-asioista vuosittaisen tutkinta-asioiden raportin (PRH 2024f). Aikaisemmin mainitun mukaisesti tilintarkastuslaki 10 luvun 8 §:ssä edellyttää, että tilintarkastuslautakunnan on julkistettava erikseen huomautusta, varoitusta, hyväksymisen peruuttamista, toimintakieltoa, uhkasakkoa ja seuraamusmaksua koskevat päätökset. Tilintarkastuslain 11 luvun 1 §:n mukaisesti tilintarkastusvalvonnan tai tilintarkastuslautakunnan päätökseen saa hakea muutosta valittamalla Helsingin hallinto-oikeuteen.

2.2 Tilintarkastuksen tavoitteet

Tilintarkastuksen lähtökohtana on tilanne, jossa yrityksen johto ja yrityksen omistus ovat erittyneet. Yritysten omistajilla ei aina ole mahdollisuutta valvoa ja tarkkailla johdon toimintaa. Tästä on syntynyt tarve delegoida valvonta ja tarkastus siitä vastaavalle henkilölle. Tilintarkastus syntyi toisin sanoen vastaamaan omistajien tarvetta turvata omaa etuaan. Omistajat halusivat varmistaa, että johto antaa heille oikeat tiedot yrityksen taloudesta ja toiminnasta. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 23-24.)

Tilintarkastuksen perustana on tilintekovelvollisuus. Tilintekovelvollisuudella tarkoitetaan tilannetta, jossa joku on velvollinen toimimaan toisen osapuolen hyväksymällä tavalla ja tekemään tälle tiliä toimistaan. Tilintekovelvollisuutta on usein vaikea valvoa. Valvonnan vaikeudesta johtuen osakkaat valitsevat tilintarkastajan tarkastamaan kirjanpitoa, tilinpäätöstä ja toimintakertomusta. Toiminnastaan ja havainnoistaan tilintarkastaja raportoi tehdyn tarkastuksen perusteella takaisin osakkaille. (Tomperi 2018, 8-10.) Tilintarkastukseen kuuluu tilintekovelvollisuuden lisäksi laillisuusvalvonta. Käytännössä tilintarkastaja tarkastaa, onko johto tilinpäätöksessä antanut toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta oikean ja riittävän kuvan. Lisäksi tilintarkastaja arvioi, onko tilinpäätös laadittu lakien mukaisesti ja onko tarkastuskohteen johdon toiminta ollut lainmukaista. (Korkeamäki 2017, 8-9.)

IFAC mukaan tilintarkastuksen tavoitteena on antaa sijoittajille ja muille sidosryhmille kohtuullinen varmuus siitä, onko tilinpäätös kokonaisuudessaan laadittu soveltuvan taloudellisen raportoinnin viitekehyksen mukaisesti ja ettei siinä ole olennaisista virheellisyyttä. Tarkastukset auttavat johtajia ja muita raportoivan yhteisön valvonnasta vastaavia arvioimaan johdon laatiman taloudellisen tiedon luotettavuutta ja saamaan kriittisiä näkemyksiä yhteisön taloudellisesta valvonnasta ja niihin liittyvistä riskeistä. (IFAC 2024a.)

Kansainvälisen ISA 200 standardin mukaisesti tilintarkastuksen tarkoituksena on lisätä tilinpäätöksen aiottujen käyttäjien luottamusta tilinpäätökseen. Tämä saavutetaan siten, että tilintarkastaja antaa lausunnon siitä, onko tilinpäätös kaikilta olennaisilta osin laadittu sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaisesti. Tätä tavoitetta on rajattu seuraavasti. Tarkastusta suorittaessaan tilintarkastajan tavoitteena on saada kohtuullinen varmuus siitä, onko tilinpäätöksessä kokonaisuutena väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvaa olennaista virheellisyyttä. (IAASB 2023a, 86-88.) Tilintarkastuksen tavoitteena ei siis ole tarkastaa kaikkia liiketapahtumia tai ensisijaisesti väärinkäytöstä, vaan saada riittävä varmuus siitä, että tilinpäätös ei kokonaisuudessaan sisällä olennaisia virheitä tai puutteita. Mahdolliset väärinkäytöstopauksissa tilintarkastajalla on raportointivelvollisuus, mutta varsinaisten toimenpiteiden tekeminen ja päättäminen kuuluu tarkastuskohteen toimielimille. (Korkeamäki 2017, 9.)

Tilintarkastuksen tavoitteena ei ole ottaa kantaa johdon toiminnan tarkoituksenmukaisuuteen, liiketoimintavaihtoehtojen toimintaedellytyksiin tai muihin vastaaviin liiketoiminnan

käytännön kysymyksiin (Korkeamäki 2017, 39-40). Tilintarkastusta ei tehdä kaikenkattavasti vaan tilintarkastuksen laajuudelle on päätetyt rajat. Tarkastuksen laajuus määräytyy tarkastuskohteen erityispiirteiden, vallitsevien olosuhteiden, tilintarkastuslainsäädännön määräysten ja tilintarkastussuositusten perusteella. (Korkeamäki 2017, 39.)

Tilintarkastaja ei tuota yrityksestä uutta tietoa vaan varmistaa yrityksen antamaa tietoa (Horsmanheimo & Steiner 2017, 23-24). Tilintarkastaja ei kuulu yhtiön johtoelimiin, eikä voi ottaa osaa johdolle kuuluvaan päätöksen tekoon. Tilintarkastus on luonteeltaan aina toteavaa, eikä toimintaa ohjaavaa tai määräävää. Tilintarkastajan rooli voi vaihdella vähän yrityksen koosta riippuen. Esimerkiksi omistajajohtoisissa pienissä yhtiöissä korostuu enemmän ulkoisen luotettavuuden lisääminen, neuvoa-antava rooli ja johdon keskustelukumppanina oleminen. (Korkeamäki 2017, 8-9.) Tilintarkastuksen yhteydessä tilintarkastajalla onkin oikeus antaa neuvoja ja tehdä muutosehdotuksia hallinnon, kirjanpidon ja tilinpäätöksen kehittämiseksi (Ruuhonen 2020, 40-41).

Tilintarkastajan toimeksiantajat ovat yrityksen omistajat. Tilintarkastajien työstä hyötyvät silti muutkin. Esimerkiksi taloudellisten tietojen oikeellisuuden varmistaminen hyödyttää lisäksi yhteistyökumppaneita kuten luotonantajia ja tavarantoimittajia. Toisaalta tilintarkastuksen lisäämä yrityksen luotettavuus vähentää valvovien viranomaisten kuten verottajan valvonnan tarvetta. (Korkeamäki 2017, 8-9.) Taloudellisen informaation luotettavuus onkin nykyisen talousjärjestelmän ydinasioita, ja luotettavuuden varmistamisessa tilintarkastajat ovat keskiössä. Taloudellisen informaation luotettavuuden varmistamisen lähtökohdasta on säädetty tilintarkastusvelvollisuudesta. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 25-26.)

Tilintarkastuslain 2 luvun 2 §:n 2 momentti mukaisesti yhteisöissä ja säätiöissä on valittava tilintarkastaja ja tilintarkastus on suoritettava, jos sekä päätyneeltä, että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella on täytynyt enemmän kuin yksi seuraavista edellytyksistä: taseen loppusumma ylittää 100 000 euroa, liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 200 000 euroa tai palveluksessa on keskimäärin yli kolme henkilöä. Tähän on poikkeuksia. Tilintarkastuslain 2 luvun 2 §:n 4 momentin mukaisesti tilintarkastaja on aina valittava yhteisöissä, joiden pääasiallinen toimiala on arvopaperien omistaminen ja hallinta tai joilla on kirjanpitolain (1336/1997) 1 luvun 8 §:ssä tarkoitettu huomattava vaikutusvalta toisen kirjanpitovelvollisen liiketoiminnan tai rahoituksen johtamisessa. Tilintarkastaja on tilintarkastuslain 2 luvun 2 §:n 5 momentin mukaisesti valittava, jos yhteisön tai säätiön yhtiöjärjestyksessä, yhtiösopimuksessa tai säännöissä tätä edellytetään.

Tilintarkastusvelvollisuus ei koske elinkeinoharjoittajia tai maatalousyrittäjiä (Tomperi 2018, 15-16). Elinkeinoharjoittajat ja maatalousyrittäjät eivät ole kirjanpitolain 1 luvun 1 §:n mukaisesti kirjanpitovelvollisia. Tilintarkastuslaki ja tämän pohjalta tilintarkastusvelvollisuus ei

koske julkisyhteisöjä, kuten valtiota, kuntia tai seurakuntia. Näiden yhteisöjen tilintarkastusta säätelevät omat lait (Tomperi 2018, 15-16).

2.3 Tilintarkastajana toimiminen

Tilintarkastuslain 6 luvun 1 §:n mukaisesti tilintarkastusta voi suorittaa vain henkilö, jonka PRH on hyväksynyt. Tilintarkastuslain 1 luvun 2 §:ssä on tarkemmin määritetty, että tilintarkastajan tulee olla luonnollinen henkilö tai tilintarkastusyhteisö. Auktorisoituja eli hyväksytyjä tilintarkastajia ovat HT-tilintarkastajat, KHT-tilintarkastajat, JHT-tilintarkastajat ja hyväksytyt tilintarkastusyhteisöt. HT-tilintarkastaja on tilintarkastajan perustutkinnon suorittanut tilintarkastaja. KHT-tilintarkastaja on yleisen edun kannalta merkittävän yrityksen tilintarkastajan ammattipätevyuden suorittanut tilintarkastaja. JHT-on vastaavasti julkishallinnon ja -talouden tilintarkastajan erikoispätevyuden suorittanut tilintarkastaja. (Tomperi 2018, 16-18.)

Maallikotilintarkastaja, eli henkilö, joka ei ole suorittanut tilintarkastustutkintoa ja näin ollen ei ole saanut tilintarkastusvalvonnan hyväksyntää ei voi toimia tilintarkastajana. Maallikotilintarkastaja voi toimia toiminnantarkastajana esimerkiksi asunto-osakeyhtiöissä, osuuskunnissa ja yhdistyksissä. (Korkeamäki 2017, 13.) Yleiset edellytykset määrittävät, että tilintarkastajana ei voi toimia henkilö, jolle on määrätty edunvalvoja, jonka toimintakelpoisuutta on rajoitettu tai joka on vajaavaltainen, konkurssissa tai liiketoimintakiellossa (Tomperi 2018, 16-18).

Tilintarkastuslain 6 luvun 5 §:ssä käsitellään tilintarkastusyhteisön hyväksymisedellytyksiä. Tilintarkastusyhteisöllä tarkoitetaan osakeyhtiötä, osuuskuntaa, kommandiittiyhtiötä tai avointa yhtiötä, jossa enemmistö omistajista ja hallintoelimien jäsenistä on hyväksyttyjä tilintarkastajia. Tilintarkastusyhteisön sisältä on nimettävä päävastuullinen tilintarkastaja, jos yritys valitsee tilintarkastusyhteisön tilintarkastajakseen. Päävastuullinen tilintarkastaja vastaa luonnollisena henkilönä valitun tilintarkastajan tavoin tarkastuksen toteuttamisesta. (Korkeamäki 2017, 13-14.) Käytännössä yritys voi valita tilintarkastajakseen joko luonnollisen henkilön tai tilintarkastusyhteisön. Yksittäiselle henkilölle tulee valita lisäksi varantilintarkastaja. Ennen tilintarkastajan valitsemista tehtävään tulee saada tilintarkastajan antama suostumus. Tämän jälkeen tilintarkastajan valitsee ylin päättävä elin, kuten yhtiökokous tai yhdistyksen kokous. Hallitus, toimitusjohtaja tai isännöitsijä eivät voi valita tilintarkastajaa. (Suomen tilintarkastajat 2024f.)

Tilintarkastajan tulee toiminnassaan noudattaa eettisesti ja ammatillisesti hyväksyttäviä periaatteita (HE 295/1993 vp, 30). Hyvän tilintarkastustavan sisältöä ei kuitenkaan ole lainvalmisteluaineistossa tyhjentävästi määritetty (Ruohonen 2020, 54). Korkeamäki (2017, 11) määrittää esimerkiksi, että hyvällä tilintarkastustavalla tarkoitetaan toimitapaa, jota huolellinen ammattihenkilö kulloinkin tilintarkastustehtävissä noudattaa.

Hyvä tilintarkastustapa sisältää periaatteita ja keinoja. Periaatteisiin kuuluvat esimerkiksi objektiivisuus, rehellisyys ja huolellisuus. Keinoihin taas yleisesti käytössä olevat työmenetelmät ja soveltamiskäytännöt. Hyvää tapaa muodostavina keskeisinä lähteinä voidaan pitää yleistä toimitapaa, kansainvälisiä tilintarkastusalan standardeja, lainsäädäntöä, ammattikirjallisuutta sekä valvontaelimien, tuomioistuimien ja viranomaisten päätöksiä. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 158-161.) Hyvää tilintarkastustapaa muovaavat tilintarkastusammattilaisten tilintarkastuskäytännöt, mutta myös oikeuskäytännöllä ja tilintarkastuslautakunnalla on vaikutusta sen muodostumiseen (Ruohonen 2020, 55).

Alan ammattikirjallisuus ja hyvän tavan normi ohjaavat hyvän tilintarkastustavan käsitettä. Tilintarkastuksen ammattikirjallisuudesta voi saada tietoa siitä, mikä on huolellisten ammattihenkilöiden tapa toimia erilaisissa tilanteissa. Hyvän tavan normi muodostuu siitä miten huolelliset ammattihenkilöt toimivat yleisesti. Antaa aiheita epäillä onko menettely ollut yleisesti noudatetun hyvän tavan mukaista, jos yleisestä noudatetusta menettelytavasta poikeaan. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 160-163.) Hyvä tilintarkastustapa on osa ”tapaoikeutta”, jonka sisältö muotoutuu ajan saatossa. Hyvä tilintarkastustapa koskee koko tilintarkastusta aina sen suunnittelusta toteuttamiseen ja lopussa tehtävään raportointiin. Tarkastuksen kohde vaikuttaa siihen, minkälaisia tarkastustoimia on hyvän tilintarkastustavan mukaan tehtävä. Esimerkiksi pörssiyhtiöiden tilintarkastuksessa on korkeammat vaatimukset. (Ruohonen 2020, 54-57.)

Tilintarkastajan tulee tilintarkastuslain 4 luvun 1 §:n mukaisesti suorittaa lakisääteinen tilintarkastus ammattitaitoisesti, rehellisesti, objektiivisesti ja ammatillinen kriittisyys säilyttäen sekä huolellisesti yleinen etu huomioon ottaen. IESBA on lisäksi julkaissut näiden lisäksi kansainväliset eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille. Näihin sisältyy viisi peruseriaa: rehellisyys, objektiivisuus, ammatillinen pätevyys ja huolellisuus, salassapitovelvollisuus ja ammatillinen käyttäytyminen. (IESBA 2023, 6.) Näitä peruseriaatteita tilintarkastajien tulee noudattaa kaikessa toiminnassaan.

Tilintarkastaja vastaa toiminnastaan toimeksiantajilleen ja sivullisille, jos hän jättää noudattamatta tilintarkastajan velvollisuutensa (Horsmanheimo & Steiner 2017, 499). Tilintarkastajan oikeudellinen vastuu voidaan luokitella kolmeen osaan, kurinpidolliseen vastuuseen, vahingonkorvausvelvollisuuteen eli siviilioikeudelliseen vastuuseen ja rikosoikeudelliseen vastuuseen. Kurinpidolliseen vastuuseen joutuu säännösten vastaisesta menettelystä, jonka seurauksista päättää tilintarkastusalan valvontaorganisaatio. Vahingonkorvausvelvollisuudella tarkoitetaan tilintarkastajan vastuuta korvata tapahtunut vahinko toimeksiantajalle tai sivulliselle. Viimeiseksi rikosoikeudellisen vastuu tulee kyseeseen, jos tilintarkastajan on syyllistynyt tekoon, josta laissa on säädetty rangaistus. (Korkeamäki 2017, 30.)

Tilintarkastuslain 6 luvun 5 §:n mukaisesti tilintarkastuslautakunta vastaa hallinnollisten seuraamusten määräämisestä tai määräämättä jättämisestä. Näihin seuraamuksiin kuuluu tilintarkastuslain 10 luvun 1 §:n ja 2 §:n mukaisesti huomautus, varoitus ja hyväksymisen peruuttaminen. Tilintarkastuslain (1141/2015 10 luvun 8 §:ssä edellyttää, että tilintarkastuslautakunnan on julkistettava seuraamusta koskeva päätös. Tilintarkastuslain 10 luvun 1 §:n 1 momentin mukaisesti tilintarkastuslautakunnan tulee antaa tilintarkastajalle huomautus, jos tämä on huolimattomuudesta menetellyt tämän lain tai sen nojalla annettujen säännösten vastaisesti. Tilintarkastuslain 10 luvun 1 §:n 1 momentti mainitsee, että huomautus on riittävä seuraamus, jos moitittava menettely on vähäinen, siihen liittyy lieventäviä asianhaaroja tai se on taloudellisesti vähämerkityksinen. Tilintarkastuslain 10 luvun 1 §:n 2 momentin mukaisesti tilintarkastuslautakunnan tulee antaa tilintarkastajalle varoitus, jos huomautusta ei pidetä riittävänä seuraamuksena.

Tilintarkastuslain 10 luvun 2 §:ssä käsitellään vielä hyväksymisen peruuttamista. Tilintarkastuslautakunnan on peruutettava hyväksyminen, jos tilintarkastaja on joko tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta menetellyt olennaisesti lain, sen nojalla annettujen säännösten tai muussa lainsäädännössä olevien tilintarkastusta koskevien säännösten vastaisesti. Toinen syy hyväksymisen peruuttamiseen olisi, se että tilintarkastaja ei täytä hyväksymisen edellytyksiä. Tilintarkastuslain 10 luvun 2 §:n mukainen hyväksynnän peruuttaminen edellyttää, että tilintarkastaja on saanut hyväksymisen peruuttamisen perusteena olevasta seikasta varoituksen, eikä hän ole korjannut menettelyään.

Kurinpidolliset sanktiot eivät ole oikeudelliselta luonteeltaan rangaistuksia. Ne ovat valvovan, hyvän tilintarkastustapaa tulkitsevan elimen osoittamattomia moitteita, jotka kohdistuvat tilintarkastajien toimintaan. Arvioitaessa onko tilintarkastaja toiminut säännösten mukaan kiinnitetään huomioita hyvän tilintarkastustavan, ammattieettisten periaatteiden ja kansainvälisten standardien noudattamiseen. Valvontaa suorittava ottaa kantaa siihen onko tilintarkastajan toiminta ollut moitittavaa vai ei. (Tomperi 2018, 147-149) Kurinpidolliseen valvontaan liittyvät vaatimukset muuttuvat lakien muuttuessa, mutta sitä muuttavat myös tehdyt tulkinnat ja valvonnan päätökset. Samalla muuttuvat tilintarkastajan säännöstenmukaisuutta koskevat tulkinnat. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 541.)

Tilintarkastaja on tilintarkastuslain 10 luvun 9 §:n mukaan velvollinen korvaamaan vahingon, jonka hän on lakisäästäistä tilintarkastusta suorittaessaan tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheuttanut yhteisölle tai säätiölle. Tämä koskee myös vahinkoa, joka tilintarkastuslakia, yhteisöä tai säätiötä koskevaa lakia taikka yhtiöjärjestyksestä, sääntöjä tai yhtiösopimusta rikkomalla on aiheutettu muulle henkilölle. Tilintarkastaja vastaa vahingosta, jonka hänen apulaisensa on aiheuttanut tahallisesti tai huolimattomuudesta.

Vahingonkorvausvelvollisuus voi syntyä tilintarkastusasiakkaana olevaa yhteisöä kohtaan, mutta myös muuta toimijaa kohtaan. Tilintarkastaja voi olla vahingonkorvausvelvollinen esimerkiksi tilintarkastusasiakkaan osakkaita, yhtiömiehiä, jäseniä, velkojia, tavarantoimittajia tai muita vahinkoa kärsineitä kohtaan. (Tomperi 2018, 147-149.) Vahingonkorvausvelvollisuudessa on huomioita, että tilintarkastaja vastaa sellaisista laiminlyönneistä tai virheistä, jotka hän on aiheuttanut toimikaudellaan. Tilintarkastaja on vastuussa laiminlyönneistä ja virheistä, vaikka ne ilmenisivät vasta toimikauden päättymisen jälkeen. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 509.)

Vahingonkorvausvelvollisuus voi syntyä silloinkin, kun tarkastaja on suorittanut tarkastustyön asianmukaisesti, mutta ei ole esimerkiksi esittänyt tilintarkastuskertomuksessa huomautusta, vaikka siihen olisi ollut aihetta. (Tomperi 2018, 147-149.) Tyypillisesti tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu toteutuu tilintarkastustehtävän asianmukaisen suorittamisen laiminlyönneistä, raportoinnin puutteellisuudesta tai salassapitovelvollisuuden laiminlyönneistä (Ruohonen 2020, 265). Vahingonkorvausvelvollisuus voi syntyä, jos tilintarkastaja ei havaitse laitonta menettelyä tai laiminlyö velvollisuuttaan raportoida siitä. Tämän pohjalta tilinpäätöksen lukija tekee tilinpäätösinformaation perusteella väärän päätöksen ja voi kärsiä vahingoista. (Korkeamäki 2017, 30-31.)

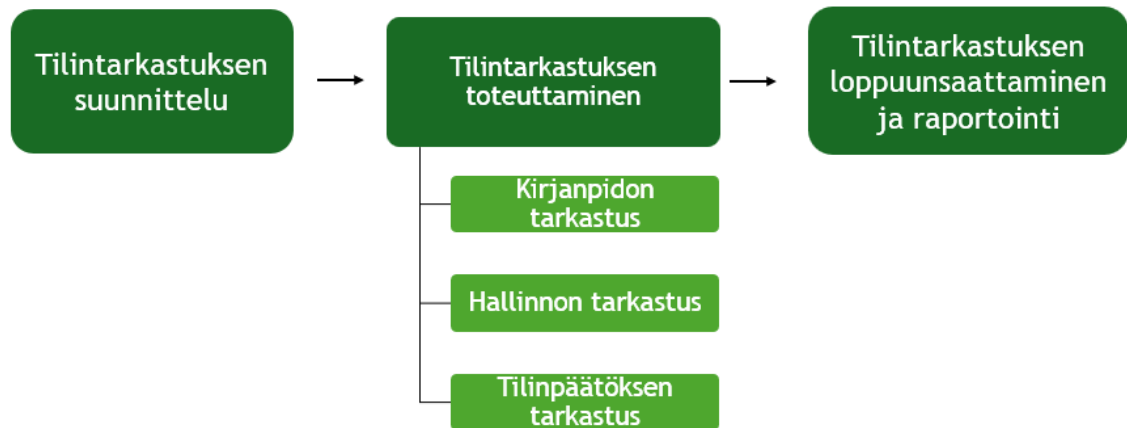
Tilintarkastajan rikosoikeudellinen vastuu tarkoittaa sitä, että tilintarkastaja voidaan asettaa syytteeseen tuomioistuimessa. Tilintarkastaja voidaan tuomita rangaistukseen, jos hän on tehnyt rangaistavaksi säädetyn teon. (Tomperi 2018, 152.) Tilintarkastuslaissa on käsitelty tilintarkastukseen liittyviä rikoksia. Osa rikoksista on rikoslaissa ja osa on mainittuna muissa laeissa, kuten osakeyhtiölaissa. Tilintarkastaja voi toiminnallaan syyllistyä lukuisiin rikoksiin, jotka eivät kaikki kuitenkaan liity tyypillisesti tilintarkastustoimintaan. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 528.)

Tilintarkastuslain 10 luvun 10 §:n mukaisesti on rangaistavaa, jos tilintarkastaja syyllistynyt tilintarkastusrikkomukseen. Tilintarkastaja on tässä tilanteessa tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta rikkonut säännöstä tilintarkastuskertomuksen laatimisesta tai antanut lausunossaan tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta väärän tai harhaanjohtavan tiedon. Tilintarkastuslain 10 luvun 10 §:n mukaisesti tilintarkastajaa on tilintarkastusrikkomuksesta rangaistava sakoilla, jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta. Tilintarkastuslain 10 luvun 10 §:n 2 momentin mukaisesti tulee tilintarkastajan ammattinimikkeen luvattomasta käyttämisestä rangaista sakolla.

Rikoslain (39/1889) 30 luvun 10 a §:ssä tunnustetaan tilintarkastusrikos. Tilintarkastusrikos on kyseessä, jos tilintarkastaja rikkoo tilintarkastuslain säännöstä tilintarkastuskertomuksen laatimisesta. Teko on tuomittava jollei se ole vähäinen. Rangaistavaa on lisäksi esimerkiksi rikoslain 38 luvun 1 §:n mukainen salassapitovelvollisuuden rikkominen eli salassapitorikos tai 2 §:n

mukainen salassapitorikkomus. Lisäksi rikoslain 30 luvun 5 §:n yrityssalaisuuden rikkominen tai 6 §:n mukainen yrityssalaisuuden väärinkäyttö ovat rangaistavia.

2.4 Tilintarkastuksen suunnittelu

Kuva 3: Tilintarkastuksen prosessikuvaus

Kuvassa 3 nähdään tilintarkastusprosessin tiivistetty kuvaus. Tilintarkastuksen suorittamista voi ajatella prosessina, johon kuuluu kolme työvaihetta. Nämä ovat suunnittelu, toteuttaminen ja päättäminen. Aloitetaan läpikäymällä prosessin ensimmäistä vaihetta. Suunnitteluvaiheen laajuus määräytyy sen mukaan, onko kyseessä uusi asiakas vai jatkuva toimeksianto. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 235.)

Päätös asiakassuhteen hyväksymisestä tai jatkamisesta tulee suorittaa ennen kuin tilintarkastaja voi aloittaa varsinaisen tarkastamisen. Tilintarkastajan tulee pohtia onko hän pätevä ja kyykyks suorittamaan tarkastuksen. Tilintarkastajan tulee omata riittävä asiakastuntemus ja resurssit. Tilintarkastajan tulee tehdä riippumattomuusarvio ja arvio muiden eettisten vaatimusten täyttymisestä. Toimeksiannon ehdoista tulee sopia. (Korkeamäki 2017, 41.) Suunnitteluvaiheessa toimeksiantajaan perehdytään. Tilintarkastuksen kokonaisstrategia ja tilintarkastussuunnitelma luodaan edellä mainittujen vaiheiden jälkeen kertyneen kokemuksen pohjalta. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 235.)

Sovittaessa tilintarkastuksen ehdoista on huomioitava ISA 210 standardin edellytykset. Tilintarkastajan on sovittava tilintarkastustoimeksiannon ehdoista, joko johdon tai hallintoelimen kanssa sen mukaan kumpi näistä on asianmukainen taho. (IAASB 2023a, 119-120.) Toimeksiantokirje auttaa tilintarkastajaa saamaan vahvistuksen sille, että tilintarkastaja ja toimiva johto ymmärtävät tilintarkastustoimeksiannon ehdot samalla tavalla. Toimeksiantokirje ei muuta hallituksen, toimitusjohtajan, työntekijöiden tai tilintarkastajan vastuuta eikä velvollisuuksia. Toimeksiantokirje olisi hyvä lähettää jo tarkastuksen alussa, jotta voidaan vähentää

toimeksiantoa koskevia mahdollisia väärinymmärryksiä. (Tomperi 2018, 40-42.) Suomessa toimeksiantokirjeestä säädetään laissa. Tämän takia toimeksiantokirjeessä voidaan käyttää lain sanamuotoja. Tämä ei kuitenkaan poista velvollisuutta laatia toimeksiantokirjettä. (Korkeamäki 2017, 47.)

ISA 315 standardin edellytykset on otettava huomioon, kun toimeksiantajaan tutustutaan. Tilintarkastajan on suunniteltava ja suoritettava riskienarviointitoimenpiteitä. Tilintarkastajan on riskienarviointitoimenpiteissä tunnistettava ja arvioitava riskit, jotka syntyvät väärinkäytöksestä tai olennaisen virheellisuuden riskistä ja suunniteltava tilintarkastustoimenpiteitä vastatakseen näihin. (IAASB 2023a, 302.) Tietojen kerääminen, päivittäminen ja analysointi ovat koko tilintarkastuksen ajan jatkuva prosessi (Tomperi 2018, 35-37).

Tilintarkastajan tulee suunnittelun yhteydessä muodostaa käsitys yhteisöstä ja sen toimintaympäristöstä. Tämä suoritetaan hankkimalla tietoa muun muassa yrityksen tai yhteisön toimialasta, toiminnan luoneesta, soveltuvasta tilinpäätösnormistosta, taloudellisen tuloksen mittaamisesta, taloudellisten tuloksen seuraamisesta ja sisäisestä valvonnasta. Jokainen osaluokka sisältää vielä tarkemmat tiedot, jota tulee selvittää. Esimerkiksi sisäinen valvonta muodostuu viidestä osatekijästä. Nämä osatekijät ovat valvontaympäristö, yhteisön riskienarviointiprosessi, taloudellisen raportoinnin tietojärjestelmät, kontrollitoiminnot ja kontrollien seuranta. Kokonaisuuden ymmärtämiseksi on tärkeää saada käsitys tarkastuskohteen tavoitteista ja strategioista. (Tomperi 2018, 37-40.)

Tilintarkastusstrategian ja tilintarkastussuunnitelman muodostamiseksi tilintarkastajan on määritettävä ISA 320 standardin mukaisesti tarkastustyössä käytettävä olennaisuus. Olennaisuutta käytetään olennaisen virheellisuuden riskin arvioimisessa ja muiden tilintarkastustoimenpiteiden päättämiseksi (IAASB 2023a, 429). Olennaisuuden perustana käytetään käytännössä jotain sopivaksi katsottua tilinpäätöserää, johon sovelletaan tilintarkastajan määrittämää prosenttiosuutta. Nämä voivat olla esimerkiksi tulos ennen veroja tai liikevaihto. Olennaisuuden rajaksi voisi määrittää esimerkiksi 5%:a tuloksesta ennen veroja. Olennaisuus voidaan laskea myös useamman tekijän yhdistelmästä tai käyttämällä saman erän useamman vuoden keskiarvoa. (Korkeamäki 2017, 46.)

Tilintarkastaja käyttää olennaisuuden määrittämiseen ammatillista harkintaa, johon vaikuttaa tilintarkastajan näkemys tilinpäätöksen käyttäjien taloudellisen informaation tarpeesta (Korkeamäki 2017, 45). Yleensä virheellisyyksien katsotaan olevan olennaisia, jos niiden yksin tai yhdessä voisi kohtuudella odottaa vaikuttavan taloudellisiin päätöksiin, joita käyttäjät tekevät tilinpäätöksen perusteella (Horsmanheimo & Steiner 2017, 236-237). Olennaisuuden soveltaminen ei tarkoita sitä, että tilintarkastaja ei tarkastaisi olennaisuusrajaa pienempiä eriä tai liiketapahtumia. Olennainen virhe voi muodostua yksittäisten epäolennaisien virheiden kumulatiivisesta vaikutuksesta. (Korkeamäki 2017, 46.)

Näiden vaiheiden jälkeen tilintarkastajan on laadittava tilintarkastuksen laajuuden, ajoituksen ja suuntaamisen kattava tilintarkastuksen kokonaisstrategia. Tilintarkastusstrategia ohjaa tilintarkastussuunnitelman laatimista. ISA 300 käsittelee tilintarkastussuunnitelman laatimista tarkemmin. Tilintarkastussuunnitteluun on osallistuttava toimeksiannon vastuuhenkilöiden ja avainhenkilöiden. (IAASB 2023a, 282-283.) Suunnittelu on jatkuva ja toistuva prosessi, joka alkaa edellisen tilintarkastuksen loputtua ja jatkuu kunnes kyseinen toimeksianto on saatettu loppuun (Tomperi 2018, 35-37).

Tilintarkastuksen suunnittelu on tarpeen työn tehokasta suorittamista varten. Samalla varmistetaan siitä, että asianmukaiset ja tarvittavat tarkastustoimenpiteet voidaan suorittaa oikea-aikaisesti (Horsmanheimo & Steiner 2017, 236-237). Tilintarkastuksen kokonaisstrategian luomisen yhteydessä arvioidaan niitä tärkeitä tekijöitä, jotka määräävät tarkastustyön kohteet. Tässä tunnistetaan ne alueet, joilla on korkeammat olennaisen virheellisuuden riskit. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 240-241.) Tilintarkastuksen kokonaisstrategia auttaa tilintarkastajaa tarkastuskohteiden resurssien suuntaamisessa ja ajoittamisessa (Korkeamäki 2017, 42).

Tilintarkastussuunnitelma on tilintarkastuksen kokonaisstrategiaa yksityiskohtaisempi. Suunnitelma sisältää ne tarkastustoimenpiteet, jotka tilintarkastajan on suoritettava saadakseen riittävän määrän tilintarkastusevidenssiä tilintarkastusriskin alentamiseksi hyväksyttävälle tasolle (Tomperi 2018, 35-37). Tarkastus on suunniteltava niin, että tilintarkastaja voi kohtuudella odottaa tarkastustoimenpiteiden tuovan esiin olennaiset virheet ja puutteet kirjanpidossa, tilinpäätöksessä ja hallinnossa (Korkeamäki 2017, 44). Suunnitelman laajuus ja yksityiskohtaisuus riippuvat tarkastuskohteen koosta, tarkastuksen vaativuudesta ja siitä, miten hyvin tilintarkastaja tuntee tarkastuskohteen ja sen toiminnan. Tarkastusta suorittavan tiimivastavaan on suunniteltava millä tavoin tiimin jäseniä ohjataan, valvotaan ja työn tuloksia tarkastetaan. (Tomperi 2018, 35-37.)

Tilintarkastaja voi keskustella suunnitteluun liittyvistä asioista tarkastuksen kohteena olevan yrityksen tai yhteisön hallintoelinten ja toimivan johdon kanssa. Pidetyistä keskusteluista huolimatta vastuu tilintarkastuksen kokonaisstrategiasta ja tilintarkastuksen suunnittelusta säilyy tilintarkastajalla. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 239.) Tilintarkastuslain 4 luvun 3 §:ä määrittää, että tilintarkastajalla voi olla velvollisuus noudattaa toimeksiantajansa erityisiä ohjeita, jos ne eivät ole ristiriidassa lain, yhtiöjärjestyksen, hyvän tilintarkastustavan tai ammattieettisten periaatteiden kanssa. Tilintarkastajaa voidaan pyytää suorittamaan laajempi tarkastus tietyille osa-alueelle. Toimenpiteitä ei voida kuitenkaan supistaa. (Korkeamäki 2017, 40.)

Tilintarkastuksen suunnittelussa on kiinnitettävä huomiota tilintarkastusriskiin ja otettava riski huomioon tarkastussuunnitelmassa (Horsmanheimo & Steiner 2017, 239-240). ISA 200 mukaisesti tilintarkastusriskissä on kyse tilanteesta, jossa tilintarkastaja antaa epäasianmukaisen

tilintarkastuslausunnon, kun tilinpäätös on olennaisesti virheellinen. Tilintarkastusriski koostuu vielä tarkemmin olennaisen virheellisyyden riskistä ja havaitsemisriskistä. (IAASB 2023a, 89.)

Havaitsemisriski tarkoittaa, ettei tilintarkastaja saa suorittamalla toimenpiteillä havaittua ole-massa olevaa virheellisyyttä, joka saattaisi olla olennainen joko yksin tai muihin virheellisyyk-siin yhdistettynä (IAASB 2023a, 89). Tilintarkastuksen luontaisten rajoitteiden vuoksi havaitse-misriskiä voidaan vain pienentää, mutta ei poistaa kokonaan. Näin ollen havaitsemisriskiä esiintyy aina jonkin verran. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 240.)

Olennaisen virheellisyyden riski tarkoittaa tilinpäätöksen olevan olennaisesti virheellinen jo ennen tilintarkastusta. Tämä riski voidaan jakaa vielä tarkemmin kahteen osaan: ominaisris-kiin ja kontrolliriskiin. Ominaisriski koskee liiketapahtumien lajia, tilin saldoa tai tilinpäätök-sessä esitettävää tietoa koskevan kannanoton alttiutta virheellisyydelle, joka voisi olla olen-nainen yksin tai muihin virheellisyyksiin yhdistettynä, ottamatta huomioon asiaa koskevia kontroleja. Kontrolliriski taas käsittelee riskiä siitä, että yhteisön sisäinen valvonta ei estä tai havaitse ja korjaa ajoissa jotakin liiketapahtumien lajia, tilin saldoa tai tilinpäätöksessä esi-tettävää tietoa koskevassa kannanotossa mahdollisesti olevaa virheellisyyttä, joka voisi olla olennainen joko yksin tai yhdessä muiden virheellisyyksien kanssa. (IAASB 2023a, 91.)

Riskeihin vastaavia tarkastustoimenpiteitä käsitellään ISA:n 330 standardissa. Tilintarkastajan on suunniteltava ja suoritettava tilintarkastustoimenpiteitä, jotka ovat luonteeltaan, ajoituk-seltaan ja laajuudeltaan sellaisia, että ne perustuvat ja niillä vastataan arvioituihin olennai-sen virheellisyyden riskeihin (IAASB 2023a, 438). Tilintarkastaja valitsee ne tilintarkastustoi-menpiteet, joiden arvioi alentavan tilintarkastusriskin hyväksyttävälle tasolle. Tilintarkasta-jan arvio olennaisuudesta ja tilintarkastusriskistä voi muuttua tilintarkastusprosessin aikana. (Tomperi 2018, 30-32.) Tarkastustoimenpiteet tulee ensisijaisesti kohdistaa sellaisiin toimin-toihin ja tapahtumiin, jotka ovat tilinpäätöksen näkökulmasta olennaisia ja joihin sisältyy riski siitä, että sisäinen kontrolli järjestelmä ei paljasta niitä (Korkeamäki 2017, 44).

Suunnitteluvaiheessa on otettava huomioon vielä tilintarkastuslain 4 luvun 12 §:n edellytykset toiminnan järjestäytymistä. Tilintarkastajan on järjestettävä toimintansa hyvän tilintarkastus-tavan mukaisesti toiminnan laajuus ja monimutkaisuus huomioon ottaen. Tilintarkastajan on kirjattava toimintatavat tämän varmistamiseksi. Toimitapojen tulee sisältää riittävät periaat-teet riskienhallinnasta, sisäisestä laadunvalvonnasta, dokumentoinnista, resurssoinnista, pal-kitsemista ja rikkomusepäilyihin reagoimisesta. Käytännössä määräys edellyttää laadunvalvon-tajärjestelmän organisoimista ja järjestelmän dokumentointia laadunvalvontakäsikirjaan tai vastaavaan (Korkeamäki 2017, 53).

ISQC 1 laadunvalvonta standardi määrittelee vielä tarkemmin laadunvalvontajärjestelmien yk-sityiskohtaisia määräyksiä. Tilintarkastusyhteisön tavoitteena on suunnitella, ottaa käyttöön

ja pitää toiminnassa tilinpäätöksiin kohdistuvia tilintarkastuksia koskeva laadunhallintajärjestelmä. Järjestelmän avulla tulee saada kohtuullinen varmuus siitä, että toimeksiannot on suoritettu standardien, sovellettavien säädöksiä ja määräysten mukaisesti. Lisäksi saadaan kohtuullinen varmuus toimeksiannon raportoinnin olevan olosuhteisiin nähden asianmukainen. Laadunhallintajärjestelmän toiminnan tulee olla jatkuvaa ja iteratiivista. Siinä on otettava huomioon tilintarkastusyhteisön ja sen toimeksiantojen luonteesta ja olosuhteista tapahtuvat muutokset. (IAASB 2023a, 1184-1187.)

2.5 Tarkastuksen toteuttaminen

Tarkastuksen suunnittelun jälkeen siirrytään toteuttamiseen. Toteuttamisvaiheessa tarkastuksesta tulee syntyä riittävä määrä tilintarkastusevidenssiä ja tilintarkastusdokumentaatiota tukemaan tehtyjä johtopäätöksiä. ISA 500 käsittelee tilintarkastusevidenssiä. Tilintarkastajan on suunniteltava ja suoritettava tilintarkastustoimenpiteitä, jotka ovat olosuhteisiin nähden asianmukaisia, hankkiakseen tarpeellisen määrän tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä. Tilintarkastusevidenssi on tietoa, jota tilintarkastaja käyttää lausuntonsa perustana olevien johtopäätösten tekemiseen. Tilintarkastusevidenssi sisältää kirjanpitoaineistoon sisältyvää ja muista lähteistä saatavaa tietoa. (IAASB 2023a, 502.)

Tilintarkastusdokumentaatiota säätelee ISA 230. Tilintarkastusdokumentaatioon on dokumentoitu suoritettut tilintarkastustoimenpiteet, hankittu relevantti tilintarkastusevidenssi ja kirjattu tilintarkastajan tekemät johtopäätökset. Tilintarkastajan on laadittava tilintarkastusdokumentaatio oikea-aikaisesti. Tilintarkastajan tavoitteena on laatia dokumentaatio, joka sisältää tarpeellisen määrän tarkoitukseen soveltuvaa tietoa. Tilintarkastuskertomus perustuu hankittuun evidenssiin. Evidenssi osoittaa, että tilintarkastus on suoritettu sovellettavien standardien, säädöksiä ja määräysten vaatimusten mukaisesti. (IAASB 2023a, 162-165.)

Tilintarkastustyötä voidaan suorittaa tilikauden aikana. Näin tehdään erityisesti pörssiyritysten tarkastuksissa. Pienemmissä tarkastuksissa on mahdollista suorittaa tilintarkastuksen suunnittelu ja toteutus kerralla. (Korkeamäki 2017, 56.) Tilintarkastus kohdistuu ajallisesti tarkastettavaan tilikauteen. Tarkastus ei rajoitu silti vain tähän aikaväliin. Tilintarkastuksessa yhteydessä kiinnitetään huomioita lisäksi tilinpäätöspäivän ja tilintarkastuskertomuksen antamisen päivän väliseen ajanjaksoon. Uudessa toimeksiannossa tarkastukseen tulee sisällyttää dokumentteja myös tilikautta edeltävältä ajalta. (Korkeamäki 2017, 56-57.) ISA 510 mukaan ensimmäistä kertaa suoritettavassa tilintarkastustoimeksiannossa tilintarkastajan tulee hankkia tarpeellinen määrä tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä alkusaldoista. On selvitettävä sisältyykö alkusaldoihin virheellisyyksiä tai onko tilinpäätöksen laatimisperiaatteita sovellettu johdonmukaisesti. (IAASB 2023a, 547.) Tilintarkastuslain 3 luvun 1 §:n mukaisesti tilintarkastuksen kohteena on tilikauden kirjanpito, tilinpäätös ja hallinto.

2.5.1 Kirjanpidon tarkastus

Tilintarkastuslaissa ei säädellä kirjanpidon tarkastuksen sisältöä tai millä tavalla se tulee toteuttaa (Horsmanheimo & Steiner 2017, 245). Kirjanpidon tarkastuksessa on tavoitteena todeta kirjanpidon tuotavan oikeaa tietoa tilinpäätöksen laadintaan varten. Samalla on tarkastetaan, että kirjanpito on pidetty kirjanpitolain mukaisesti. Kirjanpidolla tarkoitetaan pääkirjanpidon lisäksi kaikkia kirjanpidon osajärjestelmiä, joihin kuuluvat kassa-, varasto-, valmistus- ja palkkakirjanpito, laskutusjärjestelmä, myynti- ja ostoreskontra sekä käyttöomaisuuskirjanpito. Tähän kuuluvat myös kirjanpitositteet, niiden liitteet ja liiketapahtumia koskevat sopimukset ja kirjeenvaihdot. (Korkeamäki 2017, 60-61.)

Kirjanpitolain 2 luvun 1 §:n mukaisesti kirjanpitovelvollisen on merkittävä kirjanpitoonsa liiketapahtumina menot, tulot, rahoitustapahtumat ja näiden oikaisu- ja siirtoerät. Kirjanpitolain 2 luvun 6 §:ssä säädetään kirjanpidon järjestämisestä. Kirjanpito on järjestettävä niin, että liiketapahtumien, tositteiden ja kirjausten yhteys mahdollisten osakirjanpitojen kautta pääkirjanpitoon ja tilinpäätökseen on vaikeuksitta todennettavissa kumpaankin suuntaan. Kirjanpitoa tarkastettaessa selvitetään säilyykö tämä kirjausketju (audit trail) edellytetyllä tavalla (Tomperi 2018, 70-72).

Kirjanpidon tarkastuksessa tilintarkastaja suorittaa toimenpiteitä, jotka vastaavat riskinmäärityksessä tunnistettuja virheellisyysriskejä. Tuloslaskelman erityyppisiä virheellisyyksien riskejä ovat tapahtuminen, täydellisyys, oikeellisuus, katko, luokittelu tai esittämistapa. Tase-erien vastaavia virheellisyyksien riskejä ovat olemassaolo, oikeudet ja velvoitteet, täydellisyys, oikeellisuus, arvostaminen ja kohdistaminen sekä luokittelu ja esittämistapa. (IAASB 2023a, 368-369.)

ISA 540 mukaisesti tilintarkastajan tulee käydä läpi kirjanpidollisia arvioita ja niistä tilinpäätöksessä esitettäviä tietoja. Toimien ei tarvitse olla laajoja, jos kirjaukset sisältävät vain vähän arviointiepävarmuutta eikä niiden tekeminen ole monimukaista tai subjektiivista. Toimien tulee olla laajempia, jos arviointiepävarmuutta, monimutkaisuutta tai subjektiivisuutta on paljon. (IAASB 2023a, 587-588.) Arviointiepävarmuus merkitsee arvostukseen liittyvää luontaista alttiutta epätarkkuudelle (IAASB 2023a, 13). Johdon subjektiivisempi harkinta voi altistaa virheellisyydelle, joka on tahatonta tai tarkoituksen hakuisuudesta johtuvaa. (IAASB 2023a, 389).

Tilintarkastustapahtumien tarkastus jaetaan kahteen ryhmään, jotka ovat tapahtumien tarkastaminen eli aineistotarkastus ja järjestelmien tarkastus. Aineistotarkastuksella tarkoitetaan asiakirjojen kuten kirjanpidon tositteiden tarkastusta. (Korkeamäki 2017, 62.) Hyvä tarkastustapa ei yleensä edellytä kaikkien tositemateriaalien ja niihin perustuvien kirjausten tarkastamista. Tilintarkastaja valitsee tarkastettavat kohteet tapahtumien olennaisuuden ja

niihin liittyvien virheriskin tai puuterisikin mukaan. Kohteiden valinta voi tapahtua myös otamalla tai tietyn ennalta asetetun kriteerin mukaan. (Tomperi 2018, 48-50.)

Järjestelmien tarkastus puolestaan on sisäisen valvonnan tarkastamista. Tähän kuuluvat esimerkiksi tietojärjestelmien, riskinarviointiprosessien ja kontrollitoimintojen tarkastaminen. Mitä enemmän indikaatioita sisäisen valvonnan riskeistä löytyy, sitä enemmän tulee painottaa tapahtumien tarkastamista. (Korkeamäki 2017, 62.) Kaikkia sisäisiä kontroleja ei ole mahdollista testata yksityiskohtaisesti joka vuosi. Tilintarkastaja voi vuorovuosin keskittyä tiettyihin toimintoihin, kuten myynteihin, ostoihin, varastojärjestelmään tai palkkahallintoon. (Tomperi 2018, 48-50.) ISA 330 mukaisesti tilintarkastajan tulee testata kontrollit, mikäli tilintarkastaja aikoo luottaa niihin. Kontrollit testataan vähintään joka kolmannessa tilintarkastuksessa, jos kontroleissa ei ole tapahtunut muutoksia. Kontrollit testataan sen tilintarkastuksen yhteydessä, jossa muutoksia on tapahtunut. Merkittävän riskin eriin liittyvät kontrollit on testattava vuosittain. (IAASB 2023a, 440.)

2.5.2 Hallinnon tarkastus

Tilintarkastuslain 3 luvun 5 §:n mukaisesti tilintarkastajan on huomautettava tilintarkastuskertomuksessa huomattessaan yhteisön tai säätiön yhtiönmiehen, hallituksen, hallintoneuvoston tai vastaavan toimielimen jäsenen, puheenjohtajan tai varapuheenjohtajan tai toimitusjohtajan tai muun vastuuvollisen syyllistyneen tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus yhteisöä tai säätiötä kohtaan. Huomautus on tehtävä tilanteissa, joissa velvollinen on rikkonut yhteisöä tai säätiötä koskevaa lakia tai yhteisön tai säätiön yhtiöjärjestyksestä, yhtiösopimusta tai sääntöjä.

Hallinnon tarkastuksen tavoitteena on valvoa vastuuvollisten toiminnan lainmukaisuutta. Kyseessä ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaisuusvalvonta. Tilintarkastaja ei arvioi johdon toiminnan tuloksellisuutta tai puutu liiketaloudellisiin käytännönkysymyksiin. (Korkeamäki 2017, 91.) Hallinnon tarkastus ei ole yhtä pistokokeenmaista tarkastamista kuin kirjanpidon tarkastaminen. Tilintarkastajan tulee hallinnon tarkastuksessa kiinnittää huomioita merkittaviin ja riskialttiisiin asioihin, kuten muistiotositteiden käyttöön. Tarkastuskohteen koko ja toimiala vaikuttavat hallinnon tarkastuksen suorittamiseen (Ruohonen 2020, 64.)

Laillisuusvalvonnassa tarkastetaan yleisten ja erityisten säännösten noudattamista. Yleisiä säännöksiä ovat tarkastuskohteen yhteisölain peruseriaatteen. (Korkeamäki 2017, 91.) Yleiset säännökset eivät liity tiettyyn toimeen tai toimenpiteeseen. Ne säätelevät toimintaa ja edellyttävät asioiden huolellista hoitoa yleisellä tasolla (Tomperi 2017, 91). Erityisillä säännöksillä tarkoitetaan tarkastuskohteen hallintoelimille yhteisölaissa säädetyt velvollisuudet ja toimia. Näihin luetaan tarkastuskohteen yhtiöjärjestys, säännöt ja muut vastaavat määräykset. (Korkeamäki 2017, 91.) Erityisillä säännöillä tarkoitetaan velvollisuuksia, jotka liittyvät johonkin nimenomaiseen toimenpiteeseen (Tomperi 2018, 62-65).

Hallinnon tarkastuksen keskeisimpiä lakeja ovat aiemmin mainitut yhteisölait kuten osakeyhtiölaki, osuuskuntalaki ja yhdistyslaki. Toimialakohtaisuus tulee ottaa huomioon. (Tomperi 2018, 62-65.) Hallinnon tarkastukseen liittykin tarkastuskohteen vastuuvollisia veloitettavien säännösten rajaamisen vaikeus. Hallinnon tarkastuksessa ei voida yksiselitteisesti määrittellä, mitä säädöksiä sen aikana tulee minimissään käydä läpi. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 256.) Tilintarkastajan tulee kiinnittää huomiota missä määrin yhteisö on yleisesti noudattanut lakeja ja määräyksiä. Säännösten noudattamatta jättämisestä voi aiheutua vahinko, josta seuraa vahingonkorvausvelvollisuus. (Tomperi 2018, 62-65.)

Johdon toiminnan arviointi kuuluukin ensisijaisesti hallinnon tarkastuksen alle, mutta toiminnalla on vaikutusta myös yhtiön tilinpäätöksiin. Tarkastuskohteen toimintaa koskevien säännösten ja määräyksien noudattamatta jättämisellä voi olla vaikutusta tilinpäätökseen vahingonkorvausvelvollisuutena. (Ruohonen 2020, 40.) ISA standardien vaikutus hallinnon tarkastuksessa on selvästi vähäisempi kuin muiden tilintarkastuskohteiden tarkastamisessa. ISA-standardit eivät suoraan tunnista hallinnon tarkastamista eivätkä aseta suorannaista velvollisuutta tarkastaa yhtiön hallintoa. (Ruohonen 2020, 74-78.)

ISA 250 mukaisesti tilintarkastajan velvollisuutena on tunnistaa säädösten ja määräysten noudattamatta jättämisestä johtuva tilinpäätöksen olennainen virheellisyys. (IAASB 2023a, 223.) ISA 550 edellyttää tilintarkastajan suorittamaan tilintarkastustoimenpiteitä tunnistaa olennaisen lähipiirisuhteista syntyvät virheellisyyden riskit. Nämä voivat syntyä siitä, ettei yhteisö käsittele lähipiirisuhteita tai - liiketoimia taikka lähipiirisaamia tai -velkoja kirjanpidossa kyseisen normiston vaatimusten mukaan asianmukaisesti (IAASB 2023a, 660).

2.5.3 Tilinpäätöksen tarkastus

Tilinpäätöksen tarkastuksessa otetaan kantaa siihen onko tilinpäätös olennaisilta osin laadittu voimassa olevien säännösten mukaisesti. Tilinpäätöksen tulee antaa oikea ja riittävä kuva tarkastuskohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Määräykset tilinpäätöksen laatimisesta ovat kirjanpitolaissa, kirjanpitoasetuksessa sekä valtioneuvoston asetuksessa pien- ja mikroyrityksen tilinpäätöksessä esitettävistä tiedoista. Myös yhteisöainsäädäntöön sisältyy tilinpäätökseen liittyviä säännöksiä. (Korkeamäki 2017, 64-65.)

Tilinpäätös voidaan laatia Suomen kirjanpitolaian tai kansainvälisten tilinpäätösstandardien (IFRS) mukaisesti (Tomperi 2018, 70-72). Erityisesti pörssiyrityksiä velvoittavat pakottavina normeina kansainväliset tilinpäätösstandardit (IFRS standardit). (Korkeamäki 2017, 64-65.) Tilintarkastuksen kohteena on emoyrityksen oman erillistilinpäätöksen lisäksi konsernitilinpäätös, kun tarkastuskohteena on konsernin emoyritys. Tavoitteita on tässä tapauksessa kaksi. Tarkastetaan konsernitilinpäätös ja varmistetaan siitä, että konserniin kuuluvien yritysten tilintarkastajat ovat suorittaneet tilintarkastuksen asianmukaisesti. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 249-250.)

Tilinpäätöksen läpikäynnissä tarkastellaan teknisten tietojen täsmäytystä ja ulkoisia muutokysymyksiä. Tilinpäätösten teknisten täsmäytysten tavoitteena on varmistua tilinpäätöksen numeerisesta oikeellisuudesta ja siitä, että tilinpäätös on johdettu oikein kirjanpidosta. (Korkeamäki 2017, 67.) Kirjanpidon ja tilinpäätöksen tarkastaminen liittyvät toisiinsa. Tilinpäätös ei ole oikein ilman asianmukaisesti laadittua kirjanpitoa. (Tomperi 2018, 70-72.)

Tilinpäätöksen ulkoisten muutokysymysten tarkastuksessa tavoitteena on verrata tuloslaskelman ja taseen rakennetta sekä nimikkeitä kirjanpitoasetuksessa tai pien- ja mikroyrityksenasetuksessa säädettyihin kaavoihin. Asetuksissa on annettu yksityiskohtaiset tuloslaskelmakäytävät eri yritysmuodoille, säätiöille ja yhdistyksille. (Korkeamäki 2017, 65.) Kirjanpitolautakunta (KILA) on lisäksi antanut yleisoheen kirjanpitoasetuksen tuloslaskelma- ja tasekaavojen vähimmäissisällölle, joka tulee ottaa huomioon. (KILA 2006.)

ISA 710 määrittelee tilintarkastajan tavoitteeksi hankkia tarpeellinen määrä tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä vertailutiedoista. Tilinpäätökseen sisältyvien vertailutietojen tulee olla esitetty sovellettavan tilinpäätösnormistoon sisältyvien vertailutietojen koskevien vaatimusten mukaisia. (IAASB 2023a, 970.) ISA 720 mukaisesti tilintarkastajan on tutustuttava muuhun informaatioon. Ristiriitaisuuksien havaitsemiseksi tätä muuta informaatiota verrataan tilinpäätöksen ja tilintarkastuksen aikana hankittuihin tietoihin. (IAASB 2023a, 993.)

Tilinpäätöksessä voi olla mukana rahoituslaskelma. Rahoituslaskelma antaa selvityksen varojen hankinnasta ja niiden käytöstä. Rahoituslaskelma esittää liiketoiminnan, investointien ja rahoituksen rahavirrat. (Tomperi 2018, 86-89.) Mahdollisesta rahoituslaskelmasta on tarkastettava onko tilintarkastuksen kohde tulkinut oikein rahoituslaskelman vaatimusvelvollisuutta koskevat säädökset, onko laskelma tehty laskentateknisesti oikein ja täyttääkö rahoituslaskelma sille asetetut tavoitteet (Korkeamäki 2017, 85).

Kirjanpitolain 3 luvun 1 §:n mukaisesti tilinpäätökseen on liitettävä toimintakertomus, jos tietyt ehdot täyttyvät. Kirjanpitolain 3 luvun 1a §:ssä määritetään tarkemmin mitä toimintakertomukseen tulee sisällyttää. Toimintakertomuksessa on kuvattava kirjanpitovelvollisen toiminnan kehittymistä ja tuloksellisuutta, taloudellista tilannetta sekä merkittävimpiä riskejä ja epävarmuustekijöitä. Toimintakertomusta ei mainita tilintarkastuslaissa, eikä toimintakertomusta siksi tilintarkasteta. Tilintarkastaja on velvollinen lukemaan toimintakertomuksen ja arvioimaan, onko toimintakertomukseen sisältyvä informaatio ristiriidassa tilinpäätöksen tai muun tilintarkastusevidenssin kanssa tai vaikuttaako se muutoin olennaisesti virheelliseltä. (Korkeamäki 2017, 87-88.)

2.6 Tarkastuksen loppuunsaattaminen ja raportointi

Viimeinen vaihe tilintarkastusprosessissa on tarkastuksen loppuunsaattaminen. Ennen raportointia tehdään tiettyjä tarkastustoimia. Laaditaan ISA 580 mukainen johdon vahvistuskirje.

Tilintarkastajan tulee hankkia johdolta tai soveltuvilta hallintoelimiltä kirjallinen vahvistusilmoitus. Vahvistuksessa kuitataan tilinpäätöksen laatimiseen liittyvien velvollisuuksien täyttäminen ja se, että tilintarkastajalle on annettu tarkastusta varten täydelliset tiedot. (IAASB 2023a, 730-731.) ISA 560 mukaisesti on selvitettävä tilikauden jälkeiset tapahtumat. Tilintarkastaja selvittää, onko tilinpäätöspäivän ja tilintarkastuskertomuksen antamispäivän välissä tapahtunut jotain, mikä tulisi ottaa huomioon tilinpäätöksellä tai tilintarkastuskertomuksella (IAASB 2023a, 688-689).

Kolmas loppuunsaattamisen yhteydessä tehtävä toimenpide on ISA 570 mukainen toiminnan jatkuvuuden arviointi. Tilintarkastajan tulee tehdä johtopäätös siitä liittyykö yhteisön kykyyn jatkaa toimintaansa olennaista epävarmuutta (IAASB 2023a, 702). Suomessa kirjanpitolain 3 luvun 3 §:ssä määritetään kirjanpidon yleiset tilinpäätösperiaatteet. Toiminnan jatkuvuus on yksi näistä Suomen kirjanpitolainsäädännön periaatteista. Toiminnan jatkuvuudella tarkoitetaan käytännössä, ettei tarkastuskohteen liiketoimintaa uhkaa konkurssi tai lopettaminen. Toimintaa uhkaaviin tekijöihin voi kuulua negatiivinen oma pääoma, heikot kannattavuudet ja rahoituksen tunnusluvut, kyvyttömyys noudattaa lainasopimuksen ehtoja, avainhenkilöiden irtisanomiset, tärkeän edustuksen, lisenssin tai toimittajan menettäminen ja oikeus- tai viranomaistoimet, jotka saattavat johtaa suorituskyvyn ylittäviin maksuvaateisiin. (Korkeamäki 2017, 73.)

Tilintarkastaja raportoi työnsä tuloksista kertomuksilla, lausunnoilla, todistuksilla ja muilla kirjallisilla raporteilla (Korkeamäki 2017, 96). Tilintarkastuksesta annettavista raporteista säädetään tilintarkastuslain 3 luvun 4-7 §:ssä. Pykälien mukaan tilintarkastuksesta annettaviin raporteihin kuuluvat tilinpäätösmerkintä, tilintarkastuskertomus ja tilintarkastuspöytäkirja. Tilinpäätösmerkintä ja tilintarkastuskertomus annetaan kultakin tilikaudelta tarkastuksen suorittamisen jälkeen. Tilintarkastuspöytäkirja annetaan tarvittaessa tarkastuskohteen hallitukselle tai vastaavalle toimielimelle. (Tomperi 2018, 127-129.) Tilintarkastajan raporteihin liittyviä määräyksiä ja ohjeistuksia on yhteisöainsäädännössä, viranomaisohjeissa ja säännöksissä (Korkeamäki 2017, 96).

Tilintarkastuslain 3 luvun 4 §:n mukaisesti tilintarkastuksen suorittamisen jälkeen tilintarkastajan on joko tehtävä tilinpäätökseen merkintä, jossa viitataan tilintarkastuskertomukseen, tai viitattava tilintarkastuskertomuksessa siihen tilinpäätökseen, josta tilintarkastuskertomus on annettu. Tilintarkastuksen tulokset selostetaan tarkemmin tilintarkastuskertomuksessa. Tilinpäätösmerkinnässä ilmoitetaan tilintarkastuksen suorittamisesta ja tilintarkastuskertomuksen antamisesta ja, että tarkastuksen kohteena on ollut merkinnällä varustettu tilinpäätös. (Tomperi 2018, 127-129.) Tilinpäätösmerkintä ei sisällä kannanottoja eikä lausuntoja ja se on aina saman sisältöinen (Korkeamäki 2017, 96-96).

Tilintarkastuslain 3 luvun 5 §:n mukaisesti tilintarkastajan on annettava kultakin tilikaudelta päivätty ja allekirjoitettu tilintarkastuskertomus. Tilintarkastuskertomuksessa on annettava lausunto siitä antaako tilinpäätös noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikean ja riittävän kuvan yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Lausunto ottaa kantaa myös siihen täyttikö tilinpäätös lakisääteiset vaatimukset. Tilintarkastuskertomus sisältää lausuman toimintakertomuksesta, mikäli tarkastuksen kohde on laatinut sen. Keskeistä on varmistaa, että toimintakertomus on laadittu noudattaen siihen sovellettavia säännöksiä ja ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot yhdenmukaisia.

Tilintarkastajan laatiman tilintarkastuskertomuksen muoto on joko vakiomuotoinen, varauman sisältävä tai kielteinen. On mahdollista, ettei lausuntoa ei voida antaa. Tilintarkastajan on ilmoitettava tilintarkastuskertomuksella, jos hän ei voi antaa lausuntoa. (Korkeamäki 2017, 98.) Vakiomuotoinen lausunto voidaan antaa, kun tarkastus on voitu suorittaa hyvän tilintarkastustavan mukaisesti eikä tarkastuksessa ole ilmennyt mitään sellaista, joka antaisi aiheutta poiketa vakiokaavasta (Tomperi 2018, 127-129). Tilintarkastuskertomuksen ollessa vakiomuotoinen puhutaan puhtaasta kertomuksesta. Muokkautetusta kertomuksesta puhutaan, jos kyseessä ei ole puhdaskertomus. (Korkeamäki 2017, 108.)

Muokkautettuun tilintarkastuskertomukseen päädytään, jos vähintään yksi tilintarkastuslain edellyttämistä lausunnoista on annettu varauman sisältävänä, kielteisenä tai lausuntoa ei ole voitu antaa lainkaan. Erityislainsäädännön edellytys lausunnon antamisesta vakiomuodosta poikkeavana johtaa muokkautettuun kertomukseen. Muokkautettu kertomus on kyseessä tilanteissa, joissa tilintarkastuskertomus sisältää huomautuksen tai lisätiedon. (Korkeamäki 2017, 108.) Kertomukseen tulisi sisällyttää yhtiökokouksen tai muun vastaavan toimielimen edellyttämät tilintarkastukseen perustuvat lausumat (Tomperi 2018, 127-129).

Tilintarkastuskertomukseen voidaan lisätä lisätietoja. Tilintarkastajan on annettava tilintarkastuskertomuksessa tarpeelliset lisätiedot seikoista, joihin tilintarkastaja kiinnittää erityistä huomioita ja sekoista, jotka voivat antaa olennaista aiheutta epäillä tarkastuskohteen kykyä jatkaa toimintaansa (Tomperi 2018, 133-136). Lisätietokappaleen sisällyttäminen tilintarkastuskertomukseen ei pääsääntöisesti vaikuta tilintarkastajan lausuntoon (Korkeamäki 2017, 112).

Tilintarkastajan on huomautettava, jos vastuuvollinen on syyllistynyt tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus tarkastuskohdetta kohtaan. Huomautus on annettava tilanteissa, jossa vastuuvollinen on rikkonut tarkastuskohdetta koskevaa lakia, tarkastuskohteen yhtiöjärjestyksestä tai vastaavaa. Huomautus annetaan silloin kun vahinkoa on sattunut tarkastuskohteelle, mutta ei kolmannelle osapuolelle. Hyvään tilintarkastustapaan kuuluu myös, ettei vähäisiä ja epäolennaisia määräysten vastaisia toimia esitetä huomautuksena tilintarkastuskertomuksella. (Korkeamäki 2017, 111.)

Taulukko 1: ISA 705 mukautetut lausunnot (IAASB 2023a, 927)

<i>Mukauttamiseen johtavan seikan luonne</i>	<i>Tilintarkastajan harkintaan perustuva ratkaisu tilinpäätökseen kohdistuvien vaikutusten tai mahdollisten vaikutusten laajuudesta</i>	
	<i>Olennainen mutta ei laajalle ulottuva</i>	<i>Olennainen ja laajalle ulottuva</i>
Tilinpäätös on olennaisesti virheellinen	Varauman sisältävä lausunto	Kielteinen lausunto
Ei pystytä hankkimaan tarpeellista määrää tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä	Varauman sisältävä lausunto	Jätetään lausunto antamatta

Taulukko 1 havainnollistaa miten tilintarkastajan ratkaisu mukauttamiseen tulisi johtaa aina seikan luonteesta ja kuinka laajalle ulottuvat vaikutukset tai mahdolliset vaikutukset tällä seikalla on tilinpäätökseen (IAASB 2023a, 927.) Tilintarkastuslausunnon muokkaus tulee aiheelliseksi silloin kun tilintarkastaja havaitsee ISA 705 standardin mukaisesti olennaisen virheellisuuden tai tilintarkastaja ei pysty hankkimaan tarpeellista määrää tilintarkastusevidenssiä. Varauman sisältävä tai kielteinen lausunto on kyseessä tilinpäätöksen sisältäessä olennaisen virheellisuuden. Varauman sisältävä lausunto tai lausunnon antamatta jättäminen tulee kyseeseen tilanteissa, joissa tilintarkastusevidenssiä ei ole tarkastuksen aikana saatu riittävästi. Muokkatut lausunnot on aina perusteltava (Korkeamäki 2017, 108).

Kolmas virallinen tilintarkastajan raportti on tilintarkastuspöytäkirja. Tilintarkastuslain 3 luvun 7 §:n mukaisesti tilintarkastaja voi tilintarkastuspöytäkirjalla esittää vastuuvolliselle huomautuksia seikoista, joita ei esitetä tilintarkastuskertomuksessa. Tilintarkastuspöytäkirja on tilintarkastuskertomusta alempiasteinen raportointimuoto. Sen avulla raportoidaan vähemmän merkitykselliset seikat, jotka tilintarkastaja katsoo tarpeelliseksi esittää vastuuvollisille. (Korkeamäki 2017, 133.) Toisin kuin tilintarkastuskertomus ja tilinpäätösmerkintä, tilintarkastuspöytäkirja ei ole julkinen asiakirja (Korkeamäki 2017, 133).

Tilintarkastuspöytäkirjan huomautukset perustuvat tilintarkastuksessa tehtyihin havaintoihin. Pöytäkirjan tavoitteena on informoida tarkastuskohteen vastuuvollisia luotettavalla tavalla. (Korkeamäki 2017, 133.) Pöytäkirjassa voidaan selostaa laajemmin tilintarkastuskertomuksessa esitettyä mukautetun lausunnon tai huomautuksen aihetta (Tomperi 2018, 136-139). Tavallisesti tilintarkastuspöytäkirja annetaan tilinpäätös tarkastuksen yhteydessä, mutta se voidaan antaa jo tilikauden aikana (Korkeamäki 2017, 113).

Tilintarkastajalla on mahdollisuus laatia näiden kolmen lisäksi vapaamuotoisia raportteja vastuuvolliselle. Raportit otsikoidaan usein tilintarkastusmuistioiksi. Kyseessä on laissa

säätelemätön raportointimuoto. Tätä raportointimuotoa tulee tulkita tilinpäätöspöytäkirjaa alempiasteiseksi raportiksi. Muistiolla esitetään tarkastushavainnot, joita ei esitetä tilintarkastuskertomuksessa tai tilintarkastuspöytäkirjassa. (Korkeamäki 2017. 115.) Tilintarkastaja saa itse päättää raportoiko hän virheistä ja puutteista tilintarkastuspöytäkirjan vai tarkastusmuistion kautta (Tomperi 2018, 138-139). Laissa ei ole muotovaatimuksia muistion sisältöön tai muotoon. Nämä määräytyvät olosuhteiden ja tilintarkastajan harkinnan mukaan. (Korkeamäki 2017. 115).

3 Kehittämisasetelma

Tämä luku käsittelee kehittämisasetelmaa. Luvussa tarkastellaan työn tutkimus- ja kehittämistehtävät. Tämän jälkeen siirrytään käsittelemään tutkimuksessa käytettyä tutkimusaineistoa ja sen analysointimenetelmiä. Viimeinen kappale käsittelee kehittämismenetelmää.

3.1 Työn tutkimus- ja kehittämistehtävä

Laadukas tilintarkastus on tärkeä osa luottamuksen ja varmuuden lisäämistä markkinoilla. Tilintarkastuksen laatu on lievästi heikentynyt viime vuosia tarkastellessa. Tämä ilmenee PRH:n julkaisemilta laadunvalvonnan ja seuraamusten vuosiraporteilta. Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on tämä huomioiden auttaa tilintarkastajia toimimaan paremmin ja välttämään tilintarkastuslautakunnan tunnistamia ongelmia. Näin voidaan parantaa tilintarkastusten laatua ja yhteiskunnallista hyötyä.

Tämän tavoitteen saavuttamiseksi työn tutkimuksellisenä tavoitteena on selvittää, mitä ongelmia tilintarkastuslautakunta on tunnistanut tilintarkastajien suorittamissa lakisääteisissä tilintarkastuksissa. Tätä tavoitetta varten on tarkasteltu tilintarkastuslautakunnan julkaisemia lausuntoja. Lausunnoista etsitään erityisesti tyypillisiä piirteitä tai muita yhdistäviä tekijöitä. Näitä poimitaan yhteen yleisimpien ongelmakohtien tunnistamiseksi.

Tilintarkastuslautakunnan esiin nostamien ongelmien tunnistamisen jälkeen kehitetään tunnistettuun ongelmaan ratkaisu. Työn kehittämistehtävänä on suunnitella oikeusmuotoilun keinoin ratkaisu helpottamaan merkittävintä tutkimuksella tunnistettua ongelmaa. Tämän ratkaisun avulla tilintarkastajat voisivat toimia aikaisemmin tunnistetuissa tilanteissa paremmin välttämällä samat virheet, joita aikaisemmat tilintarkastajat ovat tehneet.

3.2 Tutkimusaineisto ja -menetelmät

Tutkimuksen aineistona ovat tilintarkastuslautakunnan antamat lausunnot, joissa on määrätty seuraamuksista tilintarkastajalle. Seuraamuksia ovat huomautus, varoitus tai hyväksymisen peruuttaminen. Varsinainen lausunto on sisällöltään vakio muotoinen. Siinä tarkastellaan miten asia on tullut vireille, tilintarkastajalta saadut selvitykset sekä näiden pohjalta tehdyt ratkaisut ja ratkaisujen perustelut. Varsinaisen päätöksen lisäksi jokaisesta tapauksesta julkaistaan tiivistelmä ja asiasanat. (PRH 2024j.) Opinnäytetyössä käytetään valmista aineistoa eli sekundaariaineistoa (Eskola & Suoranta 1998. 117-118). Aineistoon pääsyä ei tarvitse rajata tai aineistoa tuhota käytön jälkeen, koska kyseessä on julkisista lähteistä hankittu aineisto.

Tilintarkastuslautakunnan lausunnot kuvaavat ongelmallisia tilanteita hyvin. Lausunnot tuovat esiin ne puutteet, joita tarkastuksessa on ollut ja toiminnan seuraamukset. Näiden tietojen avulla voidaan luoda yleiskuvaa tyypillisistä virheellisyyksistä. Ratkaisut sisältävät kaksi näkökulmaa. Ne tuovat kuulemisen kautta esiin tilintarkastajan oman näkemyksen tilanteesta ja

tilintarkastuslautakunnan virallisen kannan. Tätä voidaan hyödyntää käyttäjämääntämisen rakentamisessa.

Tilintarkastuslautakunnalla on paras asema tarkastella tilintarkastuksia ja tuoda esille niissä havaittuja puutteita ilman tilintarkastajan salassapitovelvollisuuden rajoitteita. Tilintarkastajat ovat tilintarkastuslain 4 luvun 8 §:n mukaisesti salassapitovelvollisia eivätkä saa ilmaista tilintarkastuksessa tietoonsa saamia asioita. Tähän on poikkeus. Tilintarkastuslain 8 luvun 1 §:ssä tilintarkastajan on annettava tilintarkastusvalvonnalle sen pyytämät tiedot salassapitosäännösten estämättä. Tilintarkastusvalvonta saa näin kattavamman näkökulman koko tarkastukseen kuin itse tietoa keräämällä voisi saada.

Tilintarkastuslautakunnan lausunnon kohteena on vain tilintarkastajan toiminnan lainmukaisuuden ja hyvän tilintarkastustavan noudattamisen varmistaminen. Tilintarkastuslautakunta ei arvioi tai ota kantaa tarkastuskohteena olevan yrityksen tai ilmoittajan oikeuksiin tai velvollisuuksiin tai muuten niiden toimintaan. Päätöksillä ohjataan tilintarkastajien toimintaa ja ne toimivat tulkintoina hyvän tilintarkastustavan vaatimuksista. (PRH 2024i.)

Taustatietona on huomioitava, että tilintarkastuslautakunnan käsittelyyn voi joutua kahdella tavalla. Joko PRH:n tilintarkastusvalvonnan suorittaman laaduntarkastuksen tai jälkikäteen tehtävien tutkinta-asioiden kautta. Tutkinta-asia voidaan aloittaa ilmoitukseen tai muuhun yhteydenottoon pohjautuen. PRH voi aloittaa tutkinnan myös oma-aloitteisesti. (PRH 2024i.)

Tilintarkastuksen ratkaisuja on saatavilla verkossa vuodesta 2004 vuoteen 2024. Tätä vanhempia ratkaisuja voi tiedustella erikseen tilintarkastusvalvonnalta. Uudet ratkaisut päivittyvät sitä mukaan, kun tapaukset saadaan ratkaistua. (PRH 2024j.) Tilintarkastuslakiin tehtiin isompi uudistus vuoden 2015 aikana. Uudistukset astuivat voimaan 1.1.2016. Nykymuotoinen tilintarkastus pohjautuu tähän 1.1.2016 päivitettyyn lakiin. Uudistus huomioiden tilintarkastuslautakunnan lausunnoista läpikäytäväksi rajattaisiin lausunnot, jotka on tehty vuoden 2016 jälkeen. Rajaus on tärkeä, jotta kerätty aineisto vastaa nykymuotoisen tilintarkastuksen ongelmakohtia.

Aineistoa voidaan nähdä olevan riittävästi, kun uudet tapaukset eivät tuota enää tutkimusongelman kysymykseen uutta tietoa ja aineiston tietty peruslogiikka alkaa toistua. Aineisto tavallaan saavuttaa saturaatiopisteen. (Eskola & Suoranta 1998, 62-63.) PRH ottaa tilintarkastajat tarkastuksen kohteeksi vähintään kerran kuudessa vuodessa. Yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tarkastajat tarkastetaan useammin. Ottamalla tarkastukseen lausunnot viiden vuoden ajalta saadaan pitkälti katettua yksi tarkastuksen sykli.

Ajalle 1.7.2019 - 30.6.2024 ajoittuvia lausuntoja on tarkasteltu. Läpikäytyjä lausuntoja on tältä ajalta 110. Näistä lausunnoista 12 käsitteli muuta kuin lakisäätteistä tarkastusta. Nämä

ovat koskeneet esimerkiksi erillistilintarkastusta, varmentamista tai tilintarkastajan hyväksymisen peruuttamista. Lopullinen lausuntojen määrä on tämän pohjalta 98 lausuntoa.

Kyseessä on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus, johon siksi sovelletaan laadullisia kehittämismenetelmiä. Tarkoituksena on hankkia ennalta määritetystä kohteesta paljon tietoa ja tämän avulla ymmärtää tutkittavaa ilmiötä paremmin ja kokonaisvaltaisemmin (Ojasalo, Moilainen & Ritalahti 2015, 104-105). Tarkempaan kehittämismenetelmänä kehittämistyössä on käytetty dokumenttianalyysiä. Dokumenttianalyysissä päätelmiä pyritään tekemään kirjalliseen muotoon saatetusta aineistosta. Menetelmän tavoitteena on analysoida dokumentteja järjestelmällisesti ja luoda sanallinen selkeä kuvaus tutkittavasta ja kehitettävästä asiasta. (Ojasalo ym. 2015, 136-137.)

Aineiston analyysimenetelmänä sovelletaan teemoittelua. Laadullinen aineisto pilkotaan ja ryhmitellään menetelmän avulla erilaisiin aihepiireihin. Tämä mahdollistaa tiettyjen aihepiirien vertailun aineistossa. (Sarajärvi & Tuomi 2018, 78-79.) Aineistosta pyritään ensin löytämään ja sen jälkeen erottelamaan tutkimusongelman näkökulmasta olennaiset aiheet (Eskola & Suoranta 1998, 174-175). Eli teemoilla pyritään tunnistamaan keskeisiä tilintarkastuslautalinnan tilintarkastuksen toteuttamisessa havaitsemia ongelmia ja luoda käsitystä ratkaisun kohteena olevista tilintarkastajista. Ratkaisut sisältävät selkeitä kokonaisuuksia ja niistä on helposti eriteltävissä aihealueet, joihin tilintarkastuslautakunnan arviot pohjautuvat. Teemoittelulla voidaan hyödyntää tätä piirrettä ja kohdistaa analyysiä kehitystavoitteen keskeisten teemojen tarkasteluun.

Teemoittelun tueksi on aineiston analyysin yhteydessä suoritettu aineiston kvantifiointia. Laadulliseen aineistoon sovelletaan siis määrällistä analyysiä (Eskola & Suoranta 1998, 164). Aineistosta lasketaan, kuinka monta kertaa määritetty laskettava asia esiintyy ratkaisuisissa tai kuinka monta kertaa se esiintyy samalla tavalla (Sarajärvi & Tuomi 2018, 98-99). Kvantifioinnilla pyritään tukemaan teemoittelun kautta tunnistettuja teemoja. Tämän avulla pystytään varmistamaan, että olennaiset teemat tulevat teemoittelussa käsitellyksi. Ratkaisujen yhteydessä julkaistavat avainsanat soveltuvat hyvin kvantifioinnin kohteeksi.

Tehty analyysi on tehty teoriaohjaavasti. Analyysiyksilöt on valittu aineistosta, mutta aikaisempi tieto ohjaa analyysiä. Analyysi ei ole kuitenkaan teoriaa testaava. Analyysillä ei ole tarkoitus hakea tietoa johonkin tiettyyn teoriaan, malliin tai auktoriteetin esittämään ajatteluun. (Sarajärvi & Tuomi 2018, 80-81.) Tarkoituksena on ennemminkin käyttää tietoperustassa tunnistettuja keskeisiä teemoja ja tehdä aineiston teemoittelua osin näihin tunnistettuihin teemoihin pohjautuen.

3.3 Kehittämismenetelmä

Opinnäytetyön kehittämismenetelmänä on käytetty oikeusmuotoilua. Oikeusmuotoilu on laaja käsite, joka voi tarkoittaa eri asioita eri ihmisille. Muotoilun avulla voidaan pyrkiä parantamaan oikeudellisia taitoja ja työkaluja, jotta voidaan edistää sitä mikä on toivottua ja estää sitä mikä ei ole. (Doherty, Corrales Compagnucci, Haapio & Hagan 2021, 3) Haagan (2024) määrittää tarkemmin oikeusmuotoilun olevan osa ihmiskeskeisen suunnittelun soveltamista lain maalimaan, jotta oikeusjärjestelmät ja -palvelut saadaan ihmislähtöisemmiksi, käyttökelpoisemmiksi ja tyydyttävämmäksi käyttää.

Toisaalta Kohlmeier ja Klemola (2021, 48) määrittävät oikeusmuotoilun olevan suunnittelua, jota käytetään lain alalla lakiin liittyvien tuotteiden, palveluiden, töiden, järjestelmien, liiketoimintastrategioiden, ekosysteemien ja käyttökokemusten muokkaamiseksi. Kolmantena näkökulmana voidaan käyttää myös Legal Design Alliancen esittämää määritelmää, jossa oikeusmuotoilu on ihmislähtöisen muotoilun käyttämistä oikeuden maailmassa, jotta voidaan mahdollistaa toivotut lopputulokset ja estää ongelmien syiden syntyminen ja kehittyminen konflikteiksi ja riidoiksi (Legal Design Alliance 2024).

Oikeusmuotoilu on siis liike, jossa oikeusjärjestelmää muokataan sopimaan paremmin ihmisille. Se on kehitetty ihmiskeskeisen ja visuaalisen suunnittelun, yhteiskunnallisen teknologian ja osallistavan päätöksenteon yhteistyönä. (Doherty ym. 2021, 1.) Oikeussuunnittelua voidaan käyttää tapana arvioida ja luoda oikeudellisia palveluita. Tässä yhteydessä voidaan keskittyä siihen, miten käyttökelpoisia, hyödyllisiä ja kiinnostavia nämä palvelut ovat käyttäjilleen. (Hagan 2024.)

Oikeusmuotoilun yhdeksi tavoitteeksi voitaisiinkin tiivistää ihmislähtöinen ja osallistava suuntaoikeusjärjestelmien kehittäminen, joka tunnistaa uuden teknologian tärkeyden, mutta ei etuoikeuta sitä muiden ratkaisujen edelle. Se tunnistaa monitieteellisen, osallistavan rakentamisen ja järjestelmien parannusten testaamisen arvon. (Doherty ym. 2021, 1-2.) Oikeusmuotoilu on kiinnostunut siitä, miten käyttäjä kokee oikeusjärjestelmän ja mitä hän tarvitsee, jotta oikeusjärjestelmä voisi toimia paremmin (Toivonen & Kovalainen 2023, 1201).

Oikeusmuotoilulla voidaan kehittää käyttäjän kokemusta. Perinteisesti oikeuspalveluiden toimittajilta on odotettu asiantuntevaa ja syvällistä aiheen neuvontaa. Oikeusmuotoilulla tähän voidaan tuoda mukaan taso käyttäjäystävällisyydelle ja intuitiivisille kokemuksille. Intuitiivinen taso saavutetaan, kun oikeuspalvelu ei tunnu enää oikeudelliselta vaan tutulta. (Kohlmeier & Klemola 2021, 256-257.) Oikeusmuotoilu lisää käyttäjiensä valmiuksia. Se antaa työkaluja, jotta oikeusmuotoilun kohde voi tehdä omia strategisia päätöksiä. Se toisin sanoen parantaa oikeuden ja lain saavutettavuutta tietyille henkilölle. (Hagan 2024.)

Oikeusmuotoilu ei ole visuaalisten elementtien muotoilua, kuten graafisen muotoilun käyttöä oikeudellisessa kontekstissa (Kohlmeier & Klemola 2021, 74-75). Oikeusmuotoilussa ei ole tavoitteena saada muotoilun kohdetta näyttämään kauniimmalta, terävämmältä tai paremmalta. Muotoilua ei saa pelkistää esteettisyyteen kuten fontin valintaan, väriin tai Power-Point-diapohjiin. Muotoilussa tehdään asioita, jotka ovat intuitiivisia, mukaansatempaavia, arvokkaita ja niitä käyttävien ihmisten rakastamia. Laajemmin sanottuna oikeusmuotoilu on lähestymistapa ongelmanratkaisuun. (Hagan 2024.)

Oikeusmuotoilulla voidaan vastata paremmin ihmisten moninaisuuteen. Lisäksi se auttaa tunnistamaan paremmin erilaisia inhimillisiä tarpeita ja soveltamaan niitä yhteen oikeuden järjestelmässä vallitsevien muiden arvojen ja tavoitteiden kanssa. Toisaalta tulkintaan liittyviä epäonnistumisia ja muita virhetilanteita voidaan ehkäistä, kun oikeudellista tietoa muotoilaan. Vastaavasti ymmärrettävämpi muotoilu voi tukea ihmisen oikeudellista lukutaitoa ja siten omien oikeuksien parempaa hallintaa. (Toivonen ja Kovalainen 2023, 1180-1188.)

Oikeusmuotoilun kohteena voivat olla tuotteet ja tiedot, palvelut, organisaatiot tai systeemit. Tietojen muotoilu on ala, jossa käsitellään miten viesti esitetään sen käyttäjälle. Tuotteiden ja palveluiden muotoilu puolestaan käsittelee miten tuotteita tai palveluita voidaan kehittää niin, että ne vastaavat enemmän käyttäjänsä tarpeisiin. Organisaatio- ja systeemitasoinen oikeusmuotoilu on laajempaa muotoilua, jossa kokonaisuuksia muokataan ihmislähtöisimmiksi. (Hagan 2024.)

Toisaalta oikeusmuotoilun kohde voidaan jakaa oikeusjärjestelmän näkyvien osien muotoiluun tai taustalla olevien kohteiden muotoiluun. Näkyvien osien muotoiluun kuuluvat kysymykset, miten voimme tehdä oikeudellista viestintää paremmin ja ymmärrettävämmin, esimerkiksi muotoilemalla käytäntöjä, säädöksiä tai oikeuden päätöksiä. Taustalla olevien prosessien muotoiluun kuuluvat puolestaan, miten parannetaan oikeusturvan saatavuutta tai kehitetään sopimusten tekemistä ja sopimusneuvotteluja. Jaottelu ei ole kuitenkaan näiden välillä aina selkeää ja käsiteltävät kysymykset voivat sopia kumpaankin luokkaan. (Ducato & Strowel 2021, 16-17.)

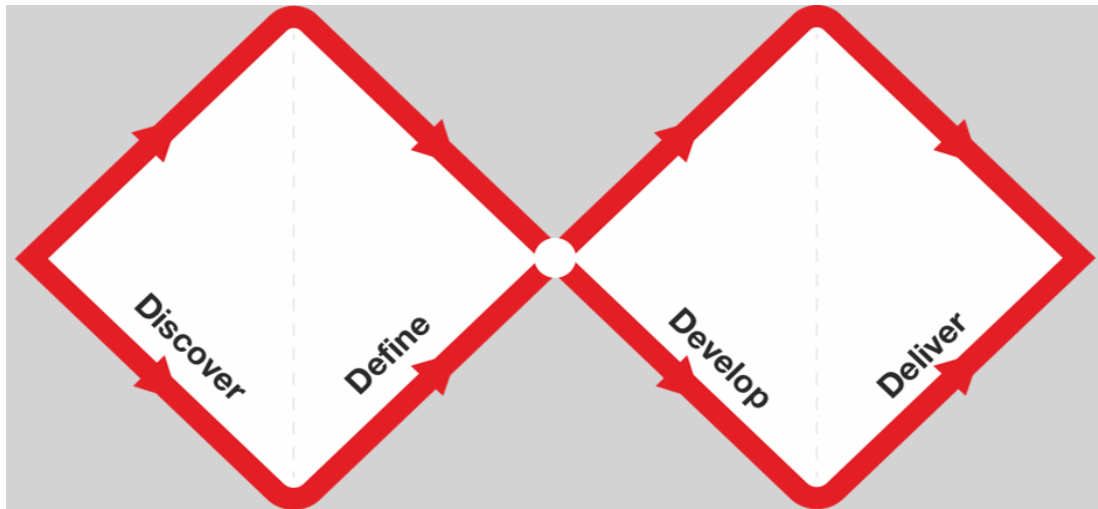
Oikeusmuotoilua voidaan jakaa sen mukaan, kuka sen suunnattu kohde on. Muotoilua voidaan tehdä tavallisille ihmisille ja sitä voidaan tehdä myös yritysmaailman ammattilaisille tai poliittisille päättäjille ja virkamiehille. (Doherty ym. 2021, 1-2.) Oikeusmuotoilun yhtenä kohteena voidaan pitää koko suhdetta oikeusjärjestelmään. Oikeusmuotoilussa muotoilun tapoja sovelletaan lakiin ja lakien tutkimiseen. Suunnittelijoiden näkökulmat ja osaaminen voivat auttaa kehittämään ajatusmalleja, parantaa kriittistä vaihtoehtojen arviointia, avata keskusteluja ja auttaa kyseenalaistamaan nykyistä suhdettamme oikeusjärjestelmiin ja sen luokkiin. (Ducato & Strowel 2021, 17-18.)

Tärkeintä on oikeusmuotoilijan osaaminen viidellä osa-alueella, jotka ovat oikeus, muotoilu, teknologia, liiketoiminta ja toiminta sekä asenne ja käyttäytyminen (Kohlmeier & Klemola 2021, 239-241). On ajatustapoja, joita oikeusmuotoilijoiden tulisi hyödyntää töissään. Esimerkiksi jatkuvan toteutettavuuden harkitsemisen hetkellinen lopettaminen. Tyrmäämme usein nopeasti ideoita niiden toteutettavuuteen pohjautuen. Jos annamme niille hetken enemmän aikaa kehittyä, voimme katsoa kannattaako niitä todella kehittää eteenpäin. Toisaalta oikeusmuotoilussa tulisi olla avoimin mielin ja kyseenalaistaa aikaisempia olettamuksia. (Hagan 2024.)

Oikeusmuotoilujattelun tulisi pyöriä käyttäjän ympärillä. Heidän ymmärtämisensä ja tarpeensa ovat kehityksen keskiössä. Oikeusmuotoilija hyötyy monimuotoisissa työryhmissä työskentelystä ja useiden mielipiteiden huomioimisesta. Ensimmäisiä versioita tulisi kokeilla rakentaa nopeasti, jotta nähdään, mikä toimii ja mikä ei. Versioiden ei tarvitse olla täydellisiä. Visuaalisuuden hyödyntäminen muotoiluprosessin aikana on tärkeää. Lopuksi on hyvä huomioida rajoitteet. Työlle asetettu aikaraja ohjaa toimimaan tehokkaammin. (Hagan 2024.)

Tämä opinnäytetyö keskittyy oikeusmuotoilun avulla parantamaan tilintarkastajien oikeudellisia taitoja ja työkaluja, joita heillä on käytettävissään työnsä aikana. Työllä pyritään edistämään toiminnan laatua ja estämään tilintarkastuslautakunnan seuraamusten kasvua. Oikeusmuotoilun kohteena ovat oikeudelliset säädökset, joita tilintarkastajat käyttävät työssään. Muotoilun avulla pyritään tekemään näistä oikeudellisista lähteistä ymmärrettävimpiä ja käyttäjälähtöisempiä tilintarkastajille.

Oikeusmuotoilun prosessi ei aina seuraa tarkkaa kaavaa. Jokainen muotoilun kohde voi vaatia erilaisen muotoiluprosessin muunnelman. Muotoiluprosessin tulisi sopia muotoilijan omiin taitoihin, käyttäjien tarpeisiin ja ratkaistavan ongelman tyyppiin. Yksittäisen suunnittelijan tai projektin tarpeiden takia käytettävät vaiheet voivat vaihdella suuresti. Vaihtelua voi olla niiden pituuden, järjestyksen ja tärkeysjärjestyksen mukaan. Muotoiluprosessiin pääpiirteinen etenemisen järjestys on yleensä vakio. (Hagan 2024.)

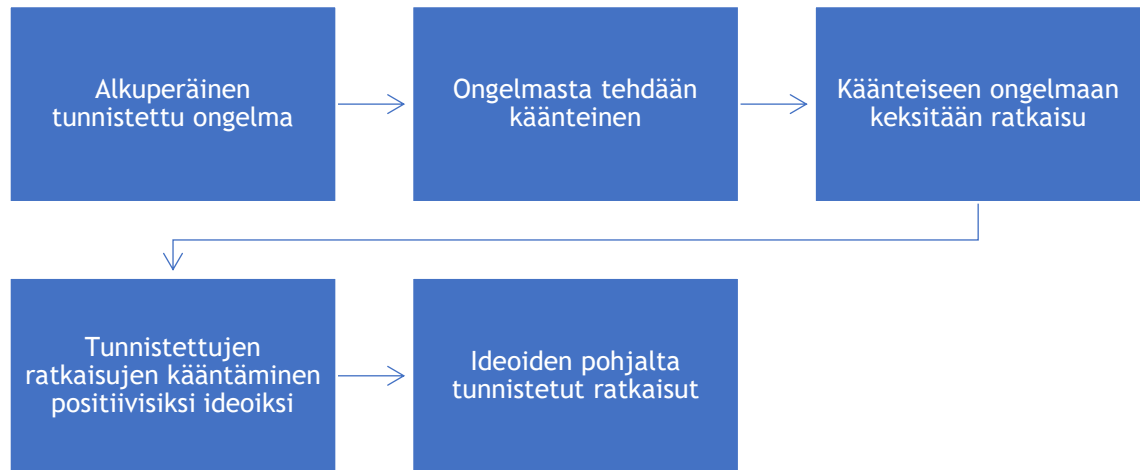
Kuva 4: Tuplatimantin prosessin vaiheet (Design Council 2024)

Oikeusmuotoilun prosessin tiivistäminen voi tapahtua Design Council:n kehittämän tuplatimanttiprosessimallin kautta. Prosessin vaiheet on esitetty kuvassa 4. Tutustuminen ja määrittäminen ovat osa ongelman määrittämistä. Kehittäminen ja loppuunsaattaminen ovat osa ongelman ratkaisemista. (Kohlmeier & Klemola 2021, 133.) Tuplatimantin ensimmäiseen vaiheeseen sisältyy tutustumisvaihe. Tässä vaiheessa tutustutaan ongelmaan ja kerätään tietoa ihmisiltä, joihin ongelma vaikuttaa. (Design Council 2024.) Tutustumalla kehityksenkohteen käyttäjiin, sidosryhmiin ja ekosysteemiin voidaan määrittää miksi ongelma on olemassa. Havaittua ongelmaa voidaan tämän pohjalta haastaa ja löytää inspiraatiota sen ratkaisemiseksi. (Kohlmeier & Klemola 2021, 112-113.) Kohderyhmän ymmärtäminen on tärkeää, koska kohdehenkilöille ratkaisua suunnitellaan. (Hagan 2024.)

Määrittämisvaihe käsitellään seuraavana. Tässä vaiheessa tutustumisvaiheen tietoja käytetään ongelman määrittämiseen. (Design Council 2024.) Tiedot tulee järjestellä uudelleen keräämisen jälkeen. Ristiriitojen ja motiivien ymmärtäminen korostuu, jotta tietyn ongelman syy voidaan määrittää. (Kohlmeier & Klemola 2021, 125.) Käytännössä löydä-vaiheessa kerätyt tiedot pilkotaan tarkemmin kohdistetuiksi kuviollisiksi asiakirjoiksi. Nämä asiakirjat ohjaavat myöhemmin suunnitteluprosessia. Niiden tulee tehdä tiedoista selkeitä, priorisoituja ja kohdistettuja. Läpikäynnissä tulisi ottaa huomioon kaikki käyttäjistä, muista sidosryhmistä ja järjestelmistä kerätyt tiedot ja oivallukset. (Hagan 2024.)

Tuplatimantin seuraavalla puolella kehittämisvaiheessa haetaan rohkeasti erilaisia vastauksia selkeästi määritettyyn ongelmaan, haetaan inspiraatiota ja suunnitellaan ratkaisua yhdessä erilaisten ihmisten kanssa (Design Council 2024). Ideoiden kehittämisessä tulee kehittää useita ideoita miettimättä liikaa toteutettavuutta. Näitä kehitysvaiheen ideoita rajataan vielä tämän jälkeen (Kohlmeier & Klemola 2021, 125.) Idean valinta tulee ajankohtaiseksi, vasta

kun ideoita on kerätty paljon. Tiimin tulee päästä yhteisymmärrykseen työnsä suunnasta ja tämä voi olla vaikeaa. (Hagan 2024.)

Kuva 5: Käänteisen aivoriihen vaiheet

Kehitystyössä on käytetty ideoinnin apuna aivoriihitekniikan (brainstorming) varianttia eli käännettyä aivoriihettä (reverse brainstorming). Käännetyn aivoriihen vaiheet ovat tiivistettynä kuvassa 5. Perinteisen aivoriihen ideana on kehittää mahdollisimman monta ideaa ja tämän jälkeen rajata näistä yksi toteutettava idea. Käänteisessä aivoriihessä tunnistetaan ensin ongelma. Tämän jälkeen ongelma käännetään toisinpäin ja pyritään ensin keksimään ratkaisu siihen, miten tilannetta pahennetaan. Aluksi ei tilannetta pyritä estämään eikä ratkaisemaan. Ideointi pohjautuu siihen, miten tilannetta pahennetaan. Näin ongelman lähteet tunnistetaan. Negatiivisten ratkaisujen listaamisen jälkeen tunnistetut piirteet muutetaan positiivisiksi ratkaisuiksi. (Evans 2012, 177-178.)

Viimeisessä vaiheessa eli toimitusvaiheessa testataan erilaisia ratkaisuja pienessä mittakaavassa. Toimimattomat ideat hylätään ja toimivia ideoita parannellaan. (Design Council 2024.) Tässä prosessin osassa testataan ideoita, kerätään palautetta ja jalostetaan versioita. Aikaisempiin ideoihin voidaan palata, mikäli ideat eivät ratkaisekaan sidosryhmien ongelmaa. (Hagan 2024.) Rajatuista ideoista kehitetään prototyyppejä. Prototyyppivaiheessa on tärkeää jakaa kehitteellä olevia versioita sidosryhmille, jotta uusia mahdollisuuksia voidaan tunnistaa ja projektin toimivuutta voidaan tarkastella. (Kohlmeier & Klemola 2021, 143-144.) Viimeinen osa on implementointi, johon kuuluu idean selkeä kommunikointi ja sen esitleminen sille tarkoitetulle käyttökohteelle (Kohlmeier & Klemola 2021, 150). Yksirivisinä ideoina syntyneet ideat alkavat muotoutua todellisiksi asioiksi maailmassa (Hagan 2024).

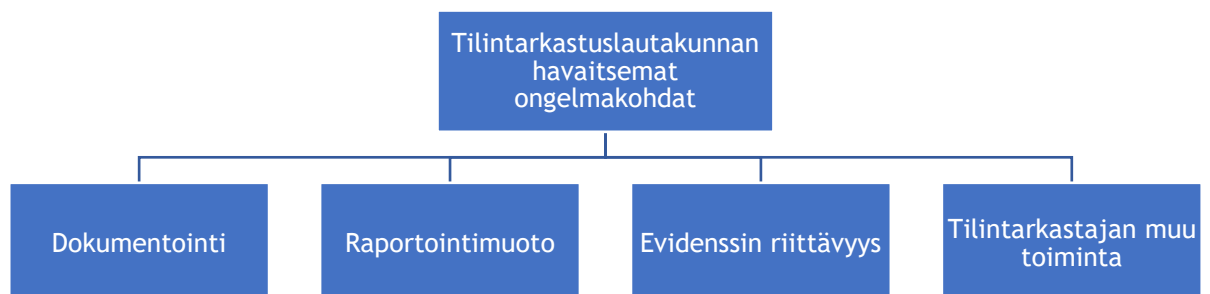
4 Tulokset

Tässä luvussa käydään läpi tuloksia. Ensimmäinen luku käsittelee tutkimusaineiston analysoinnin tuloksia. Käsittely on jaettu päälukuun, joka käsittelee yleisen tason tuloksia ja alalukuihin, jotka käsittelevät pääluvun havaintoja tarkemmin. Tämän jälkeen käydään läpi kehittämistyön tuotoksia. Ensin käsitellään tarkemman kehityksen kohteen ongelman määrittämistä. Tämän jälkeen siirrytään varsinaiseen kehitysprosessiin ja sen tuotoksen tarkasteluun.

4.1 Tutkimustulokset

Työn tutkimuksellinen tavoite on selvittää, mitä ongelmia tilintarkastuslautakunta on tunnistanut tilintarkastajien suorittamissa lakisääteisissä tilintarkastuksissa. Tätä varten on käyty läpi tilintarkastuslautakunnan lausuntoja ajalta 1.7.2019 - 30.6.2024. Lausuntojen analysointimenetelmänä käytettiin teemoittelua. Teemoilla pyritään tunnistamaan keskeisiä tilintarkastuslautalinnan tilintarkastuksen toteuttamisessa havaitsemia ongelmia ja luoda käsitystä ratkaisun kohteena olevista tilintarkastajista. Analyysi on tehty teoriaohjaavasti. Se on osin hyödyntänyt teoriaosassa käytyjä teemoja, mutta se ei kuitenkaan ole pyrkinyt hyödyntämään vain näitä teemoja. Mukaan on otettu lausuntoja läpikäymällä aineistosta nousseita teemoja.

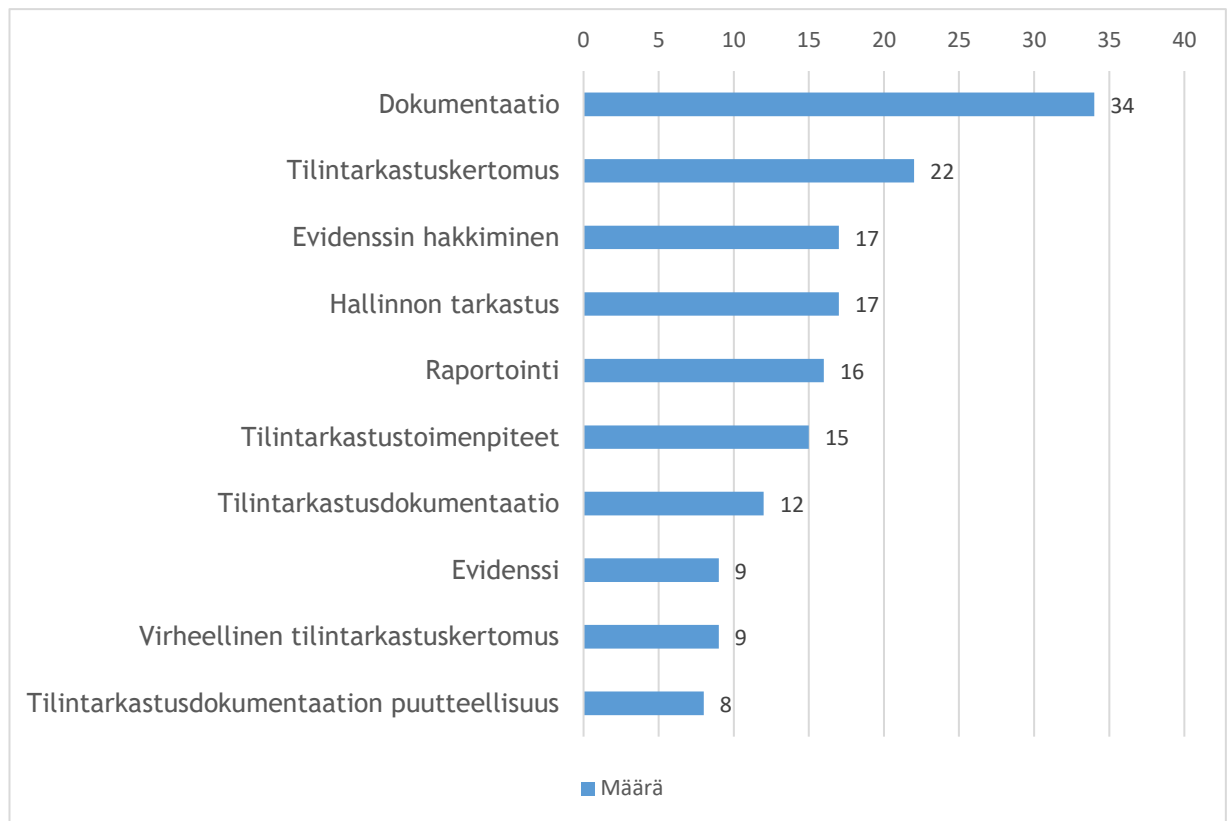
Teemojen tunnistamiseksi luin kaikki lausunnot läpi ja pyrin tiivistämään niissä esille nostettuja ongelmakohtia lyhyiksi kokonaisuuksiksi. Kokonaisuuksien muodostamisessa on otettu huomioon lausunnoissa tarkastellut asiat ja tiivistelmän yhteydessä julkaistavat avainsanat. Tiivistämisen pohjalta muodostuivat tunnistetut alateemat. Alateemojen tunnistamisen jälkeen siirryin tiivistämään ja yhdistämään näitä suuremmiksi yläteemoiksi. Yläteemojen muodostamisessa on otettu huomioon alateemojen lisäksi tietoperustassa läpikäytyjä teemoja. Yläteemat muodostuivat siis aineistosta esille nousseista alateemoista ja ymmärryksestä, jota syntyi tietoperustaa läpikäymällä.

Kuvio 3: Teemoittelussa nousseet luokat

Kuviossa 3 ilmenevät tiivistettynä läpikäynnistä nousseet neljä luokkaa. Näihin kuuluvat dokumentointi, raportointimuoto, evidenssin riittävyys ja tilintarkastajan muu toiminta. Dokumentointi ja evidenssin riittävyys liittyvät tarkastuksen toteuttamisen aikana kerättyjen tietojen riittävyyteen. Raportointimuoto liittyy tilintarkastuksen raportointivaiheessa liittyvään tilintarkastuskertomuksen muotoon. Tilintarkastajan muu toiminta sisältää tarkastuksen eri vaiheissa havaittuja muista toimista johtuneita ongelmakohtia.

Teemoittelun tueksi on aineiston analyysin yhteydessä suoritettu myös aineiston kvantifiointia. Aineistosta lasketaan kuinka monta kertaa määritetty laskettava asia esiintyy ratkaisuisissa tai kuinka monta kertaa se esiintyy samalla tavalla (Sarajärvi & Tuomi 2018, 98-99). Lausuntoja lukiessani laskin kuinka monta kertaa samat avainsanat toistuivat lausuntojen tiivistelmissä. Tätä tietoa on käytetty alateemojen ja yläteemojen tunnistamisen apuna. Alla yhteenveto kvantifioinnin tuloksista.

Kuvio 4: Tilintarkastuslautakunnan lausuntotiivistelmien yleisimmät avainsanat

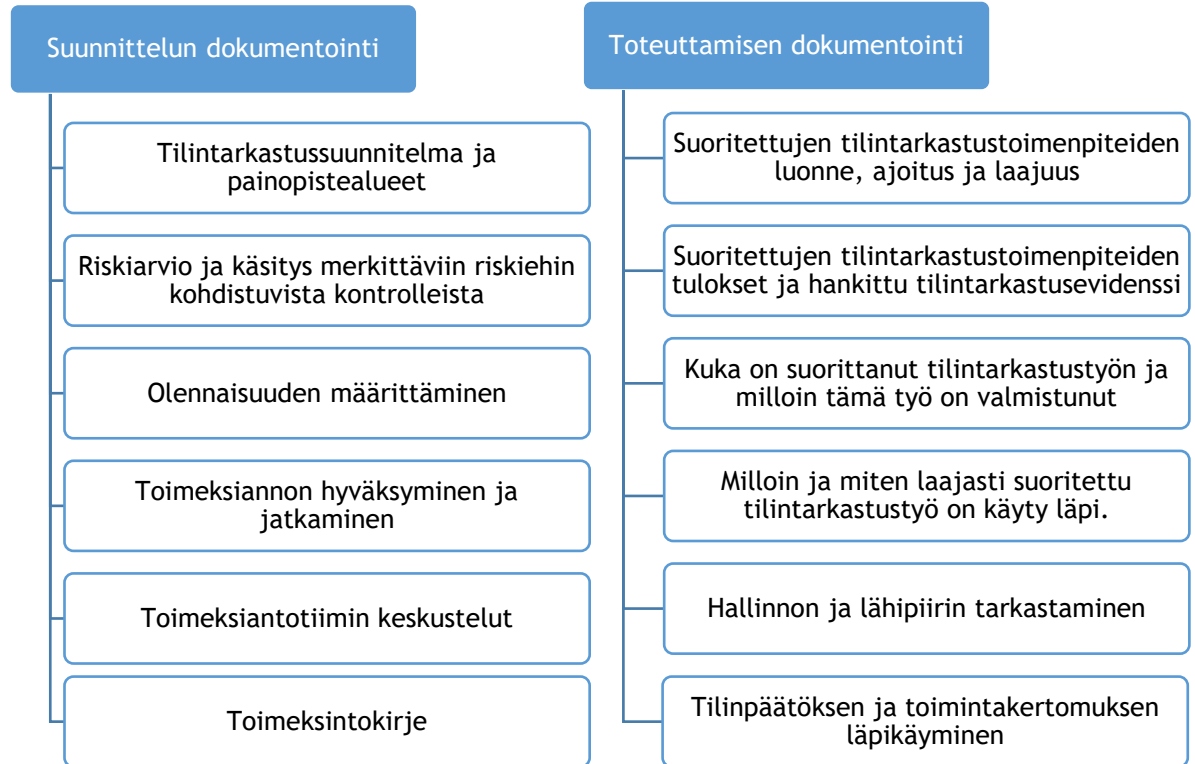
Kuviossa 4 nähdään kymmenen yleisintä avainsanaa. Yleisin sana liittyy dokumentaatioon. Samaan kategoriaan kuuluvat avainsanat: tilintarkastusdokumentaatio ja tilintarkastusdokumentaation puutteellisuus. Dokumentaatioon liittyville ongelmille on tunnistettu teemoittelussa oma dokumentaatio luokka. Toiseksi yleisin avainsana on tilintarkastuskertomus. Avainsanat raportointi ja virheellinen tilintarkastuskertomus voidaan nähdä liittyvän tähän kategoriaan.

Näille tapahtumille on oma raportointimuoto luokka. Kolmanneksi yleisin avainsana on evidenssin hankkiminen. Vastaava avainsana on evidenssi. Nämä muodostavat kolmannen evidenssin riittävyys luokan. Jäljelle jäävät avainsanat hallinnon tarkastus ja tilintarkastustoimenpiteet. Yhdessä lausunnossa on keskimäärin viisi avainsanaa. Sanat eivät ole aina toisiaan pois sulkevia. Jäljelle jäävät sanat kuuluvat aina osin aikaisempiin kolmeen luokkaan. Ne tarkentavat osaa, johon aikaisempien luokkien puutteellisuus erityisesti kohdistuu.

Pääasiallisia luokkia voidaan näin teemoittelun ja kvantifioinnin pohjalta nähdä syntyvän neljä. Jokainen niistä koskee omaa tilintarkastuksen osaa. Seuraavissa alaluvuissa on vielä tarkemmin perehdytty kunkin luokan käsittelyyn.

4.1.1 Dokumentointi

Ensimmäinen ja yleisin seuraamuksen peruste on puutteellinen dokumentointi. Hyvään tilintarkastustapaan kuuluu tarkastustyön dokumentointivelvollisuus, mutta tätä velvollisuutta ei ole aina toteutettu riittävällä tavalla. Tilintarkastajan tavoitteena on laatia dokumentaatio, joka sisältää tarpeellisen määrän tarkoitukseen soveltuvaa tietoa, kuten luvussa 2.5 käsiteltiin. (IAASB 2023a, 162-165). Tämän tavoitteen suorittamisessa tilintarkastusvalvonta havaitsi puutteita, joista seurasi seuraamuksia tilintarkastajille.

Kuvio 5: Dokumentoinin alaluokat

Kuvioon 5 on tiivistetty dokumentaatioon liittyviä tilintarkastuslautakunnan toimesta havaittuja puutteita. Havaitut puutteet liittyvät lausunnoissa yhteen tai useampaan yllä lueteltuun teemaan. Ne voivat liittyä esimerkiksi suunnitteluvaiheessa havaittuihin puutteisiin. Tilintarkastussuunnitelma on voinut olla puutteellinen tai riskien arvioinnin dokumentaatio ei ole vastannut kaikkiin tunnistettavissa oleviin riskeihin. Toteuttamisen vaiheen dokumentointi on voinut jäädä puutteelliseksi. Esimerkiksi hallinnon tai lähipiirin tarkastamista ei ole riittävässä määrin dokumentoitu. Suoritettujen tarkastustoimenpiteiden dokumentointi voi jäädä puutteelliseksi eikä ole jälkikäteen todennettavissa.

Dokumentaatio puutteiden määrä vaihteli tapauksittain. Lievin ilmiö oli se, että havaitussa dokumentaatioissa havaittiin puutteita joillain tarkastuksen osa-alueilla, mutta työstä löytyi hyvinkin dokumentoituja alueita. Ongelman laajuus ei ollut koko työn kattavaa. Dokumentaation puute saattoi kattaa kaavion 4. mukaisista eristä muutaman eri osa-alueen. Esimerkiksi liikevaihdon tarkastamisen dokumentaatiota löytyi, mutta dokumentaatiosta saattoi puuttua osa katkon tarkastustyöstä. Kaikkiin luvussa 2.5.1 käytyihin virheellisyyden riskeihin ei välttämättä löytynyt dokumentointia. Esimerkkinä:

Tilintarkastusevidenssin hankkimisessa ja sen dokumentoinnissa on havaittu puutteita, jotka liittyvät tarkastustoimenpiteiden ja/tai evidenssin todennettavuuteen useilla tilintarkastuksen eri osa-alueilla. (Päätös: PRH-1893-10000-2022)

Astetta vakavampi dokumentaation puute on seuraava aste. Näissä tapauksissa kuvion 5 mukaisista teemoista puuttuu suurin osa, mutta on havaittavissa dokumentointia joihinkin eriin. Kyseessä ei ole enää vain tiettyihin riskimäärityksessä tunnistettuihin virheellisyyksiin vastamatta jättämisestä vaan koko riskinmääritys saattoi puuttua. Jokaisesta suunnittelun ja toteuttamisen alueesta puuttui keskeisiä dokumentointia. Esimerkkinä:

Laaduntarkastuksen tulosta koskevan päätöksen perusteluissa on todettu, että tarkastustyö on erittäin puutteellista kaikissa tarkastustyön vaiheissa. Lisäksi tilintarkastustoimeksiantoa koskeva dokumentointi puuttuu lähes kokonaan. (Päätös: PRH-23-10000-2024)

Kaikista laajin dokumentaation puute on tilanne, jossa koko tarkastusdokumentaatio puuttui käytännössä kokonaan. Ulkopuolinen tarkastaja ei läpikäydyn aineiston avulla pääse johtopäätökseen siitä mitä tarkastuksen aikana on tehty. Tilintarkastuksen audit trail puuttuu. Kaaviota 4. katsoessa tarkastuksesta puuttuvat kaikki sen osa-alueet. Esimerkkinä:

Dokumentaatio puuttuu kokonaan tai lähes kokonaan useista tilintarkastukseen kuuluvista osa-alueista, joten hänen hankkimaansa evidenssiä ei suurelta osin voida arvioida. (PRH/1708/10000/2023)

Lausuntoja läpikäydessä nousee esille monia erilaisia syitä dokumentaation puutteelliseksi jäämisestä. Näitä voidaan saada selville lukemalla tarkastuksen kohteen tilintarkastajan tilintarkastuslautakunnalle laatimia selvityksiä. Tilintarkastaja ei aina ole hyödyntänyt

mahdollisuuttaan tulla kuulluksi ja syy puutteeseen jää tältä osin tuntemattomaksi. Lausunnoissa, joissa tilintarkastajat ovat käyttäneet mahdollisuuttaan antaa selvitys, voidaan havaita seuraavia syitä.

Syy dokumentaation puutteisiin voi olla työn tehokas toteuttaminen. Tilintarkastajat toteavat toteuttaneensa tarkastuksen hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Kaikki tarvittavat erät ovat tehty ja näiden dokumentointi on toteutettu jollain tasolla. Tämä taso kuitenkin ei ollut tilintarkastajan mukaan tilintarkastusvalvonnalle riittävä, jotta tilintarkastuslautakunta voi todeta tarkastuksen tapahtuneen. Tilintarkastusevidenssi on kaikista eristä hankittu, mutta sen dokumentointi on tehty yksinkertaisella ja tehokkaalla tavalla. Näin tarkastustyö on saatu tehokkuutta ja asiakkaiden kustannukset pidetty minimissä. Esimerkkinä:

Virkki on todennut, että on eri asia väittää, että ei ole tarkastettu kuin väittää, että ei ole dokumentoitu. Virkin dokumentoinnissa on varmasti puutteita, mutta kaikki tarkastamattomiksi väitetyt osa-alueet on kuitenkin tilintarkastettu. Virkki on korostanut, että hän on tehnyt työpapereita ja hankkinut evidenssiä, mutta PRH:n laaduntarkastuksessa on katsottu, ettei rasti ruudussa ole hyväksyttävä dokumentointitapa. Se, että dokumentoinnissa on pyritty tekemään asiat mahdollisimman tehokkaasti ei tarkoita, ettei tarkastustyötä olisi tehty lainkaan. (PRH/1708/10000/2023)

Tilintarkastajalla voi olla oma näkemys siitä, ettei dokumentaatiossa nähdä puutteita. Tarkastuksen dokumentaation nähdään olevan riittävällä tasolla ja vastaavan voimassa oleviin säännöksiin sekä hyvään tilintarkastustapaan. Dokumentoinnin nähdään siis olevan oikein. Ongelma syntyy tilintarkastusvalvonnan näkökulmasta. Tilintarkastusvalvonnan ja tilintarkastajan näkemyksien eroon on taustalla vain se, ettei kaikkea kirjata auki tai että dokumentaatiota ei tehdä joka vuosi perusteellisesti. Esimerkkinä:

A kritisoi PRH:n tilintarkastusvalvonnan toimintaa laaduntarkastuksissa ja katsoo, että hänen tarkastuksen dokumentointinsa on tilintarkastuslain, hyvän tilintarkastustavan ja tilintarkastusstandardien mukaista. A korostaa, ettei tilintarkastustoimeksiannossa kaikkea ei tarvitse eikä voi tarkastaa eikä dokumentoida ja itsestäänselvyyksiä ei tarvitse kirjoittaa työpapereihin. (Päätös: 9/2023)

Mahdollista on myös, että tilintarkastaja kyseenalaistaa tehdyn tilintarkastusvalvonnan laaduntarkastuksen menetelmät. Tarkastus on tilintarkastajan mukaan riittävää ja pohjautuu pitkään asiakaskokemukseen. Tilintarkastaja on toiminut pitkään tietyllä tavalla eikä aikaisemmin ole ollut samanlaisia ongelmia. Tilintarkastusvalvonta on muuttanut kantaansa ja se on tuonut esille dokumentoinnin puutteita. Tilintarkastusvalvonnan työn laadun nähdään olevan ongelman ydin. Esimerkki:

Hän toteaa laaduntarkastusprosessista, että aiemmin kun laaduntarkastajana oli joku toinen tilintarkastaja, pystyi asioista keskustelemaan ja saamaan tarvittaessa hyviä ohjeita vastaisen varalle. Nyt laaduntarkastajat käyvät läpi listaa standardeista ja ilmeisesti merkitsevät mekaanisesti lopputuloksen kyllä tai ei. A:n mielestä aiemmalle kokemukselle ja toimialan ja asiakkaan

pitkäaikaiselle tuntemukselle ei anneta mitään painoarvoa, ja vähän tuntuvat vaikuttavan myöskään atk-perusteiseen dokumentointiin tehdyt merkinnät ja kerätty aineisto. (Päätös: PRH/1896/10000/2022)

Kaikissa näissä selvityksissä korostuu se, ettei tilintarkastaja näe omassa toiminnassaan erityisiä puutteita. Tilintarkastajan ja tilintarkastusvalvonnan välillä on näkemuseroa mikä on tilintarkastuksen näkökulmasta riittävä määrä dokumentaatiota. Tilintarkastaja on perustellut toimintaansa joko omien näkemyksiensä, resurssien tai pitkäaikaisen kokemuksen pohjalta. Näistä valinnoista syntynyt dokumentaatio ei ole kuitenkaan tilintarkastusvalvonnan näkökulmasta riittävällä tasolla. Omaa näkemystä perustellaan ja tilintarkastusvalvonnan näkemystä haastetaan.

Lausunnoista nousee esiin tapauksia, joissa tilintarkastaja myöntää dokumentoinnin olevan puutteellista. Dokumentoinnin voidaan myöntää olevan puutteellista esimerkiksi säilytystavan vuoksi. Tilintarkastaja on voinut tiedostamattaan tuhota dokumentaatiota. Dokumentaation säilytyksestä voi nykyisin vastata aikaisempi työnantaja eikä materiaaliin ole pääsyä. Syy dokumentaation puutteisiin syntyy silloin sen säilytyksestä. Esimerkki:

Aineiston mukana lähettämässään saatteessa Talsi kertoo, että hänen lähettämänsä materiaali on vähän puutteellista, koska hän on käytännössä siirtynyt jo pari vuotta sitten eläkkeelle ja tilitoimistonsa remontin yhteydessä hän on tuhonnut vanhempaa tilintarkastusdokumentaatiotaan (tarkemmin erittelemättä kuinka vanhaa). (Päätös: PRH-2084-10000-2021)

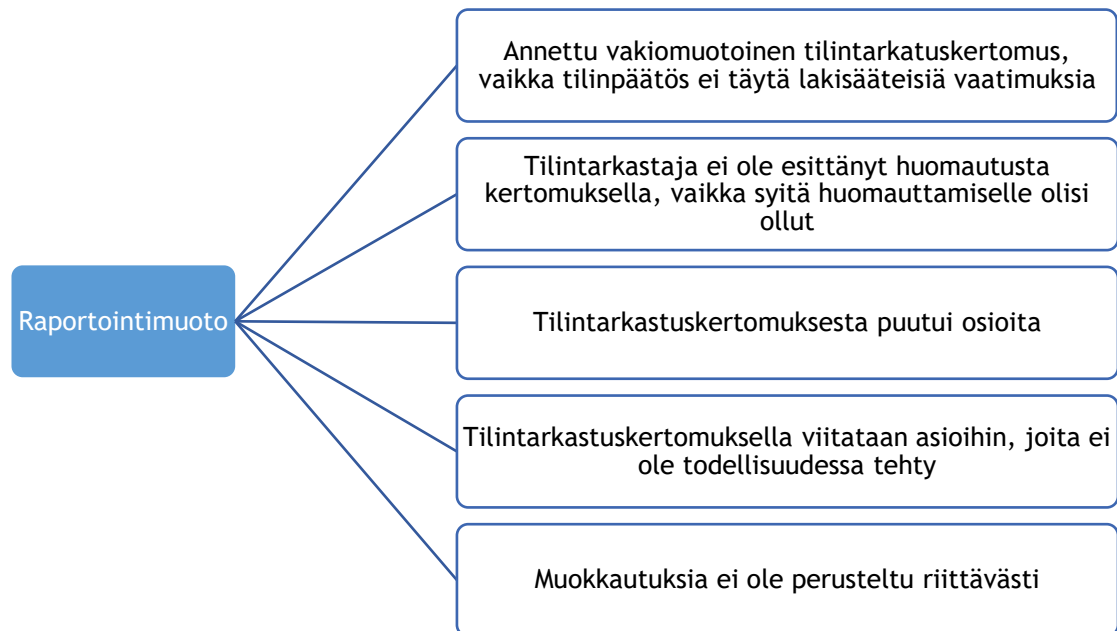
Toisaalta tilintarkastajat ovat suoraan myöntäneet, etteivät aina ole dokumentoineet asioita riittävästi. Tehdyn valvonnan perusteella tätä ongelmaa pyritään kehittämällä korjaamaan. Tilintarkastajien oma tietämys ei ole ollut riittävää, jotta dokumentaatiota olisi tehty hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Hyviä syitä dokumentaation puuttumiselle ei ole. Esimerkki:

Lisäksi hän on kertonut toimintatavoistaan niillä tilintarkastuksen osa-alueilla, joiden osalta laaduntarkastuksen tulosta koskevassa tilintarkastusvalvonnan päätöksessä on ilmoitettu havaitun puutteita hänen toiminnassaan, sekä tuonut esille, millä tavoin hän aikoo kehittää toimintaansa laaduntarkastuksessa saamansa palautteen pohjalta. (PRH-1289-10000-2023)

Kokonaisuudessaan tilintarkastuslautakunnan havaitsemat ongelmat dokumentoinnissa kohdistuivat sen puutteisiin. Kaikkia tarkastuksen aikana tehtyjä toimia ei ole riittävästi kirjoitettu auki. Ulkopuolinen arvioija ei tehdyn dokumentaation pohjalta tajua mitä on tehty. Dokumentaation puutteiden laajuus vaihteli ja myös mitä eriä ei dokumentoitu riittävästi. Tilintarkastajien antamat selvitykset vaihtelivat. Osa ei nähnyt toiminnassaan ongelmia. Dokumentaation nähtiin olevan riittävä oma tietämys ja lähtökohdat huomioon ottaen. Toisaalta osa mielsi dokumentoinnissa olevan ongelmia, joita tehdyn valvonnan pohjalta lähdettiin kehittämään.

4.1.2 Raportointimuoto

Seuraava luokka on raportointimuoto. Raportointimuoto-luokka käsittelee annettua tilintarkastuskertomusta. Tilintarkastaja oli antanut tilintarkastuskertomuksen, joka ei tilintarkastuslautakunnan näkemyksen mukaan ollut hyvän tilintarkastus tavan mukainen tai siitä puuttui lakisääteisiä osia. Luvun 2.6 aikana tarkasteltiin tilintarkastuskertomuksen muotoja. Tilintarkastuskertomuksen muoto on joko vakiomuotoinen, varauman sisältävä tai kielteinen. Mahdollista on myös, että lausuntoa ei voida antaa. Vakiomuotoinen lausunto voidaan antaa, kun tarkastus on voitu suorittaa hyvän tilintarkastustavan mukaisesti eikä tarkastuksessa ole ilmennyt mitään sellaista, joka antaisi aiheita poiketa vakiokaavasta (Tomperi 2018, 127-129). Muokkautetut lausunnot on aina perusteltava (Korkeamäki 2017, 108). Tilintarkastuslautakunta lausunnoissa nosti esille miten annetuille tilintarkastuskertomuksille ei aina löytynyt riittäviä perusteluja tai miltä osin ne olivat ristiriidassa tehdyn työn kanssa.

Kuvio 6: Raportointimuodon ongelmakohtat

Kuvion 6 mukaisesti lausunnoissa oli havaittavissa viisi raportointimuotoon liittyvää ongelmakohtaa. Ensimmäisenä näistä tilanteet, joissa tilintarkastaja on antanut vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen, vaikka tilinpäätös ei täytä kaikkia lakisääteisiä vaatimuksia. Tilinpäätöksen laatimisesta ja sisällöstä on määräyksiä eri laeissa, kuten luvussa 2.5.3 käsiteltiin. Kirjanpitolautakunta (KILA) on antanut oman yleisohjeensa tuloslaskelman ja taseen vähimmäisisällölle. Lautakunnan läpikäymisissä tapauksissa esimerkiksi saattoivat liitetiedot olla puutteellisia. Tarkastuksen kohteena olevalle yhtiölle annettiin silti puhdas tilintarkastuskertomus. Toinen mahdollinen tilanne on, ettei kaikkia erityislainsäädäntöjen velvoittavia tietoja ole esitetty. Esimerkiksi:

HT-tilintarkastaja oli antanut yleishyödyllisen yhteisön tilinpäätöksestä tilintarkastuskertomuksessa lausunnon, jonka mukaan tilinpäätös täyttää lakisääteiset vaatimukset. Lausunto oli virheellinen, koska tilinpäätöksestä ja sen liitetiedoista puuttuivat lainsäädännön edellyttämät rahoituslaskelma, käyttövastikkeiden määräytymislaskelma, tiedot yhteisön omaisuuteen kohdistuvista käyttö- ja luovutusrajoituksista, tiedot pitkäaikaisista vuokrasopimuksista ja niihin kohdistuvista vuokravastuista. (Päätös: PRH/1926/10000/2023)

Seuraava alaluokka on kaavion 5. mukainen huomautuksen puuttuminen. Tilintarkastuskertomukseen ei ole sisällytetty huomautusta, vaikka syitä huomauttamiselle on tarkastustyön pohjalta havaittavissa. Huomautettavia asioita voi olla myöhästyminen, vertailukauden tietojen puuttuminen, kirjanpidon laiminlyönnit, hallituksen toiminta, puutteellinen kirjanpitoaineisto tai kaupparekisterin puutteet. Lausuntojen tapauksissa huomautus olisi pitänyt antaa, mutta kertomus on päätetty antaa puhtaana. Esimerkki:

Tarkastuskohteena olleen julkisen osakeyhtiön oma pääoma on ollut tilinpäätöksissä 31.5.2021 ja 31.5.2022 alle puolet yhtiön osakepääomasta. Osakeyhtiölain 20 luvun 23 §:n 3 momentin mukaan yhtiön hallituksen on mainitussa tilanteessa viipymättä ryhdyttävä lainkohdassa määrättyihin toimenpiteisiin. Helle ei ole huomauttanut asiasta (TTL 3:5.5) tilikausilta 2021 ja 2022 antamissaan tilintarkastuskertomuksissa tai raportoinut asiasta muulla tavoin yhtiön johdolle. (Päätös: PRH/1661/10000/2023)

Oli mahdollista, että tilintarkastuskertomuksessa puuttui osioita. Kappaleen 2.5.3 mukaisesti tilintarkastajan tulee antaa erillinen lausunto toimintakertomuksesta, jos tarkastuksen kohde on toimintakertomuksen laatinut. Tilintarkastuskertomus nähdään tilintarkastusvalvonnan näkökulmasta puutteellisena, jos tarkastuksen kohde on laatinut toimintakertomuksen eikä tilintarkastaja tilintarkastuskertomuksellaan tästä lausu. Vastaava voi tapahtua konsernitilinpäätöksessä, jos tilintarkastaja ei anna kertomusta myös konsernitilinpäätöksessä. Esimerkki:

Tilintarkastuskertomuksessa ei ole annettu tilintarkastuslain (TTL) 3 luvun 5 §:n 2 momentin edellyttämiä lausuntoja siitä, onko toimintakertomus laadittu toimintakertomuksen laatimiseen sovellettavien säännösten mukaisesti ja ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot yhdenmukaisia. Tilintarkastuskertomuksessa ei ole todettu, onko tilintarkastaja tilintarkastuksen yhteydessä saamiensa tietojen perusteella havainnut olennaisia virheellisyyksiä toimintakertomuksessa (TTL 3:5.4). (Päätös: PRH-158-10000-2022)

Kaavion 4. mukainen neljäs ongelma on, että tilintarkastuskertomuksella lausutaan jostain mitä ei todellisuudessa ole tehty. Tilintarkastaja saattaa lausua, että rahoituslaskelma antaa oikean ja riittävän kuvan, vaikka todellisuudessa rahoituslaskelmaa ei ole laadittu. Tilintarkastaja lausuu silloin asioista, joita ei ole tilinpäätöksen osana todellisuudessa. Tämä antaa kertomuksen lukijalle väärää kuvaa siitä, mitä kaikkea tilinpäätöksessä on todellisuudessa. Esimerkiksi:

Tilintarkastuskertomuksessa oli viitattu säätiön sidotun tilikirjan sisältämään allekirjoitettuun tilinpäätökseen. Tilintarkastuskertomuksen lausunnossa oli todettu, että säätiön tilinpäätös sisältää taseen, tuloslaskelman ja liitetiedot, vaikka liitetietoja ei ollut laadittu. Lausunnossa esitettiin edelleen, että

säätiön tilinpäätös täytti lakisääteiset vaatimukset, vaikka tilinpäätöksestä puuttuivat vaaditut vertailutiedot eikä tilinpäätöstä ollut laadittu siten, että asiakirjat olisivat olleet selkeitä ja niistä olisi muodostunut yhtenäinen kokonaisuus. (Päätös: PRH/1513/10000/2021)

Viimeinen kohta eroaa edeltävistä kohdista. Ongelmana on tilintarkastajan antama muokkautettu tai varauman sisältävä tilintarkastuskertomus, jota ei ole perusteltu riittävästi. Lukijalle on esitetty lisätietoja tilintarkastuskertomuksella. Nämä lisätiedot ovat olleet puutteellisia tai huonosti perusteltuja tilintarkastuslautakunnan näkökulmasta. Muokkautettu kertomus tulee aina olla perusteltu ja selkeä. Esimerkki:

Tilintarkastuslautakunnan mukaan tilintarkastajan varauma tilintarkastuskertomuksessa oli epäselvä ja perustelematon. ISA 705 -standardin (Riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomuksen sisältävän lausunnon mukauttaminen) mukaan tilintarkastajan tilintarkastuskertomuksessa esittämästä varaumasta tulee ilmetä selkeästi, mistä on kyse. (Päätös PRH-3590-10000-2018)

Tilintarkastajille on annettu lausunnoissa mahdollisuus tulla kuulluksi. Kaikki tätä tilaisuutta eivät ole käyttäneet. Tilintarkastajien antamia selvityksiä voidaan tiivistää seuraavalla tavalla. Jotkut tilintarkastajat eivät näe kertomuksissa mitään ongelmia. Heidän mukaansa annettu kertomus on hyvän tilintarkastustavan mukainen ja täyttää lainsäädännön vaatimukset. Tilintarkastusvalvonnan esiin nostamat puutteet ovat tulleet katetuksi tai niiden ei nähdä aiheuttavan olennaista virheellisyttä. Esimerkinä:

Toimintakertomuksille asetetut kirjanpitolain mukaiset vaatimukset täyttyvät olennaisilta osin. Tunnusluvut tulee kirjanpitolain mukaan esittää tarvittaessa, mutta näiden tietojen esittäminen ei ole ollut yhtiön toiminnan luonteen takia tarpeellista. Tuleva kehitys näkyy toimintakertomuksista, vaikka sitä ei ole ot-sikoitu erikseen. Yhtiö on laatinut rahoituslaskelman jälkilaskelman muotoisena, jonka on todettu kuvaavan yhtiön tilikauden rahavirtoja paremmin kuin kirjanpitolain edellyttämä rahoituslaskelma. Samaa käytäntöä on noudatettu useiden vuosien ajan. (Päätös: PRH/1926/10000/2023)

Toisaalta on voitu nähdä puutteita. Näiden puutteiden ei kuitenkaan nähdä aiheuttavan olennaista virheellisyttä. Ne antavat oikean ja riittävän kuvan tilinpäätöksen lukijoille. Tämän takia ei nähdä tarpeelliseksi korjata jotain, mikä ei vaikuta mihinkään. Virheellisyys on olemassa, mutta sille ei tarvitse tehdä mitään. Esimerkki:

Asiassa tulee hänen mukaansa soveltaa asia ennen muotoa -periaatetta, sillä vertailutietojen esittämättä jättämisen syy on kerrottu tilinpäätöksessä ja toimintakertomuksessa, eikä niiden esittämättä jättäminen vaikuta Isopahkalan mukaan tilinpäätöksen käyttäjien (osakkaat, sijoittajat, osakkeenostajat, rahoittajat ja verottaja) tilinpäätöksen perusteella tekemiin päätöksiin. (Päätös: PRH/1007/10000/2021)

Myös tilintarkastusvalvonnan tarkastustoimenpiteitä kyseenalaisettiin kuten dokumentoinnin yhteydessäkin. Omassa toiminnassa ei nähdä virheellisyttä. Enemmän nähdään ongelmia tilintarkastusvalvonnan tarkastustoimenpiteissä ja niiden pohjalta tehdyissä päätelmissä.

Tilintarkastusvalvonnan suorittamat tarkastustoimenpiteet eivät ota kaikkia seikkoja huomioon, mikä johtaa epäasianmukaiseen johtopäätökseen. Esimerkki:

Salo on katsonut kommenteissaan, että puutteellisuus tai lausumattomuus on eri asia kuin virheellisyys. Muut hänen toiminnastaan väitetyt virheet ja puutteet eivät pidä paikkaansa, vaan väitteet johtuvat asian ymmärtämättömyydestä. Kritiikki hänen työtään kohtaan on aiheetonta ja ammattitaidotonta. (Päätös: PRH/427/10000/2021)

Tilintarkastajat myönsivät, että aina tilintarkastuskertomuksen muodolle ei ole hyviä perusteita. Omassa toiminnassa nähdään kehittämisen varaa ja tätä toimintaa tullaan kehittämään saadun päätöksen perusteella. Tilintarkastuskertomuksen muotoa ei ole näissä tapauksissa mietitty riittävästi tai sen pohjalla käytetyt perustelut eivät ole olleet riittäviä tilintarkastusvalvonnan eivätkä tilintarkastajan omasta mielestä. Esimerkiksi:

Lausumassaan hän on luvannut kehittää tilintarkastustoimintaansa laaduntarkastuksessa saadun palautteen perusteella. (Päätös: PRH-158-10000-2022)

Tilintarkastajat ovat myöntäneet, että kertomuksen muoto on voinut johtua inhimillisestä virheestä. Kertomukseen on jäänyt jotain sinne kuulumatonta tai sen sisällöstä on jäänyt puuttumaan sinne alun perin suunniteltuja asioita. Tilintarkastaja myöntää, ettei tilintarkastuskertomuksen muoto täytä hyvän tilintarkastustavan tai lainsäädännön edellytyksiä. Virheellisyys on päässyt läpi tilintarkastuskertomukselle asti tilintarkastajan huomaamatta. Esimerkki:

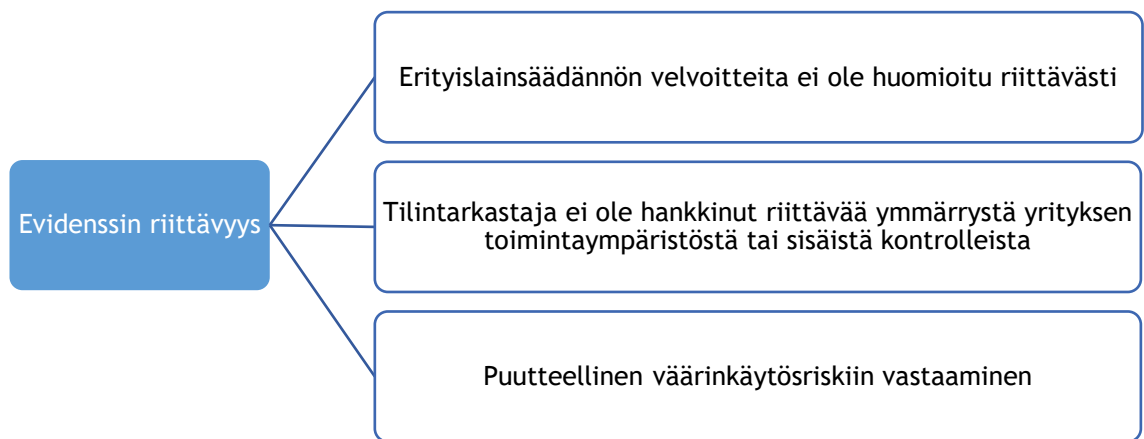
Tilintarkastusyhteisö on todennut, että tilintarkastuslausunto on ristiriidaton tarkastusvaliokunnalle annettavan lisäraportin kanssa. Tämän seikan mainitseminen on inhimillisen erehdyksen johdosta jäänyt pois tilintarkastuskertomuksesta. (Päätös: 8/2023)

Tilintarkastuslautakunnan esille nostamat raportointimuodon ongelmat tiivistyvät siihen, että ne antavat tilintarkastuskertomuksen lukijoille väärää kuvaa tarkastuksen kohteena olevasta yhtiöstä. Kertomuksilla annetut tiedot saattoivat sisältää väärää tietoa tai niistä puuttui olennaisia yksityiskohtia. Tilintarkastajien olisi pitänyt kiinnittää enemmän huomioita annetun kertomuksen sisältöön ja siihen että tämä esitetty tieto on linjassa kokonaisuuden kanssa.

Tilintarkastajien kannat vaihtelivat tilintarkastusvalvonnan havaintojen syistä. Osan mielestä ongelmaa ei ole. Tämä voi johtua siitä, ettei ongelmaa tunnisteta itse tai ongelma tunnustetaan, mutta sen ei nähdä olevan olennainen. Omilla lähtökohdilla pystytään perustelemaan ongelman vastaamatta jättämistä. Toisaalta ongelman voidaan nähdä olevan tilintarkastusvalvonnassa eikä niinkään omassa toiminnassa. Tilintarkastajat saattoivat myös myöntävät toimineensa väärin tai virheellisen toiminnan syntyvän inhimillisestä virheestä.

4.1.3 Evidenssin riittävyys

Kolmantena luokkana on evidenssin riittävyys. Evidenssin riittävyys tarkoittaa, ettei tilintarkastaja ole tarkastuksen aikana kerännyt riittävästi evidenssiä tukemaan tekemiään johtopäätöksiä. Tilintarkastusevidenssi on tietoa, jota tilintarkastaja käyttää lausuntonsa perustana olevien johtopäätösten tekemiseen, kuten luvussa 2.5 käsiteltiin. Tilintarkastajan on suunniteltava ja suoritettava tilintarkastustoimenpiteitä, jotka ovat olosuhteisiin nähden asianmukaisia, hankkiakseen tarpeellisen määrän tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä johtopäätöksiä tekemiseksi. (IAASB 2023a, 502.) Tilintarkastusvalvonta näki tilintarkastajien tehneen johtopäätöksiä riittämättömän evidenssin pohjalta. Tämä johti seuraamukseen.

Kuvio 7: Evidenssin riittävyyden ongelmakohtia

Tilintarkastuslautakunnan evidenssiin kohdistuvissa lausunnoista on tunnistettavissa kolme alaluokkaa. Nämä luokat ovat nähtävissä kuvioista 7. Ensimmäinen luokka on erityislainsäädännön huomioiminen. Tilintarkastuslaki on yleislaki. Tilintarkastuslain säännökset väistyvät, jos muualla lainsäädännössä määrätään tilintarkastuslaista poikkeavasti, kuten luvussa 2.1 mainittiin. Tilintarkastuslautakunta on huomauttanut tilanteissa, joissa tarkastuksen kohde on erityislainsäädännön piirissä, mutta asiaa ei ole huomioitu itse tarkastuksessa riittävästi. Esimerkki:

KHT-tilintarkastaja ei ollut kiinnittänyt riittävästi huomiota yleishyödyllisen yhteisön toiminnassa keskeisen korkotukilainsäädännön noudattamiseen. Tilintarkastaja ei ollut varmistanut omakustannuseriaatteen noudattamista emoyhtiön yhteisöltä veloittamissa hallintopalvelumaksuissa, yhteisön laatimissa jälkilaskelmissa ja vuokranmäärityslaskelmissa. (Päätös: PRH/1823/10000/2022)

Toinen yleinen tilintarkastuslautakunnan huomauttamisen kohde on yrityksen toimintaympäristön ymmärtäminen. Sen voidaan nähdä kohdistuvan esimerkiksi sisäisen valvonnan

riittävään ymmärtämiseen. Keskeiseksi kysymyksiä nousevat erityisesti seuraavat asiat. Onko sisäinen valvonta järjestetty riittävällä tasolla ja onko tunnistettu riskitekijöitä, joihin tulisi vastata. Tämä on osa tilintarkastuksen suunnittelua kuten luvussa 2.4 mainittiin. Tilintarkastajan on ISA 315 mukaisesti suoritettava riskienarviointitoimenpiteitä hankkiakseen perustan väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvan olennaiseen virheellisyyden riskien tunnistamiselle ja arvioimiselle sekä muiden tilinpäätöstoimenpiteiden suunnittelulle. (IAASB 2023a, 302). Tilintarkastuslautakunta on tässä tapauksessa nähnyt sisäisen valvonnan ymmärtämisen puutteelliseksi. Esimerkiksi:

Tilintarkastuslautakunta katsoi, että tilintarkastaja oli havainnut säätiön tilintarkastuksessa tilikaudelta 2019 yhden tai useamman puutteen, jotka olivat liittyneet säätiön sisäiseen valvontaan. Työpapereista ei kuitenkaan ilmennyt, oliko puutteita pidettävä joko yhdessä tai erikseen merkittävänä. (PRH/1899/10000/2022)

Toiminnan ymmärtämisen ongelmat voivat liittyä suoraan tarkastuksen kohteen toiminnan ymmärtämiseen. Tilintarkastuksen kannalta olisi tärkeää saada käsitys muun muassa yrityksen tai yhteisön toimialasta, toiminnan luonteesta, soveltuvasta tilinpäätösnormistosta, taloudellisen tuloksen mittaamisesta ja tarkastelusta sekä sisäisestä valvonnasta, kuten luvussa 2.4 käsiteltiin. Ymmärrys on tärkeää riskien tunnistamiseksi ja arvioimiseksi. Ymmärrystä käytetään myös tilinpäätöstoimenpiteiden suunnittelemiseksi. Muutoin toiminnan pohjalta syntyviin riskeihin ei saada vastattua riittävällä tavalla. Tilintarkastuslautakunta on nähnyt tapauksia, joissa tämä ymmärryksen pohjaksi hankittu evidenssi on ollut puutteellista. Esimerkiksi:

Tilintarkastuslautakunta katsoi, että KHT-tilintarkastajan olisi pitänyt muodostaa parempi käsitys relevanteista asiakasyritykseen liittyvistä ja muista ulkoisista tekijöistä, kuten yhtiön todellisesta luonteesta, sen toimintojen tarkoituksesta sekä siitä, minkä tyyppisiä toimia yhtiö tekee ja suunnittelee tekevänsä (ISA 315.11). Osakeyhtiön suorittamien toimien todellinen tarkoitus oli jäänyt KHT-tilintarkastajalle epäselväksi. (Päätös: 2/2023)

Evidenssin riittävyyteen liittyy vielä kolmantena kohtana väärinkäytösriskiin vastaaminen. Kappaleen 2.2 mukaisesti tarkastusta suorittaessaan tilintarkastajan tavoitteena on saada kohtuullinen varmuus siitä onko tilinpäätöksessä kokonaisuutena väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvaa olennaista virheellisyyttä (IAASB 2023a, 86-88). Tilintarkastuslautakunnan tarkasteluun on tuotu tapauksia, joissa tämän tavoitteen ei nähdä täyttyneen. Tilintarkastaja ei ole tuonut esille riittävästi evidenssiä johtopäätöksen tukemiseksi. Esimerkki:

Tilintarkastuslautakunta katsoi, että tilintarkastaja ei ollut tunnistanut olosuhteisiin sisältyvää riskiä eikä ollut suorittanut hyvän tilintarkastustavan edellyttämiä tilintarkastustoimia riittävässä laajuudessa siten, että väärinkäytösten riskeihin olisi vastattu. (PRH/2541/10000/2021)

Aikaisempien kappaleiden mukaisesti tilintarkastajat eivät ole aina käyttäneet mahdollisuuttaan tulla kuulluksi. Niissä tapauksissa, joissa tilintarkastaja on antanut selvityksen voidaan havaita seuraavia perusteita. Tilintarkastajat ovat nostaneet yhtenä selvityksenä esille sen,

että erillissäädösten ei nähdä suoraan vaikuttavan tilinpäätöksen antamaan oikeaan kuvaan. Toisin sanoen erillissäädöksen noudattamatta jättämisen pitää aiheuttaa olennainen virheellisyys, jotta siihen tulisi puuttumaan tai lisätoimenpiteitä suorittamaan. Esimerkki:

Valkonen tuo selvityksessään esille, että korkotukilainsäädännön asettamien velvoitteiden noudattamisen tarkastamisessa on sovellettu standardia ISA 250. ISA 250.5:n mukaisesti tilintarkastuksessa on hankittu kohtuullinen varmuus siitä, ettei tilinpäätös ole olennaisesti virheellinen säädösten ja määräysten noudattamatta jättämisestä. Korkotukilainsäädännön osalta tilintarkastajan velvollisuus on rajattu tiettyihin tilintarkastustoimenpiteisiin, koska säädöksillä ei ole välitöntä vaikutusta tilinpäätöksen oikeellisuuteen. (Päätös: PRH/1501/10000/2023)

Tilintarkastajat nostavat selvityksissään esille onko tarkastuksessa tarvetta tarkemmalle analyysille, mikäli tarkastus on suoritettu asianmukaiset standardit huomioiden. Laajempi evidenssin hankkiminen ei tuota tarkastusta varten olennaista lisäarvoa tai muuta tehtyjä johtopäätöksiä. Laajemman läpikäynnin ei nähdä olevan sovellettujen säännösten näkökulmasta tarpeellinen. Ongelmat olisivat tulleet jo esille normaalin tarkastuksen aikana. Esimerkki:

Riippi katsoo toimineensa tilintarkastajana huolellisesti ja normaalien tilintarkastustoimenpiteiden perusteella ei ole voinut huomata väärinkäytöksiä. (Päätös: PRH/1841/10000/2021)

Selvityksien avulla huomattiin, ettei tarkastuksessa ollut mitään vikaa. Ongelman lähteenä nähdään tilintarkastusvalvonnan suorittama tarkastus. Tämä tarkastus on ollut puutteellista. Tilintarkastajan toiminta on ollut perusteltua, mutta tilintarkastusvalvonnan ei. Esimerkki:

Antamissaan selvityksissä A on selostanut suorittamiaan tarkastustoimenpiteitä ja pitänyt niitä riittävinä. A on katsonut, ettei laaduntarkastuksen uusintatarkastuksen kohteena ollut yksi toimeksianto kuvaa hänen koko tilintarkastustyönsä laatua. A ei ole jättänyt olennaisia tarkastustoimenpiteitä suorittamatta ja evidenssiä hankkimatta vaan hänen tilintarkastusdokumentaationsa on ollut tilintarkastusvalvonnan mielestä riittämätöntä. (Päätös: 2/2023)

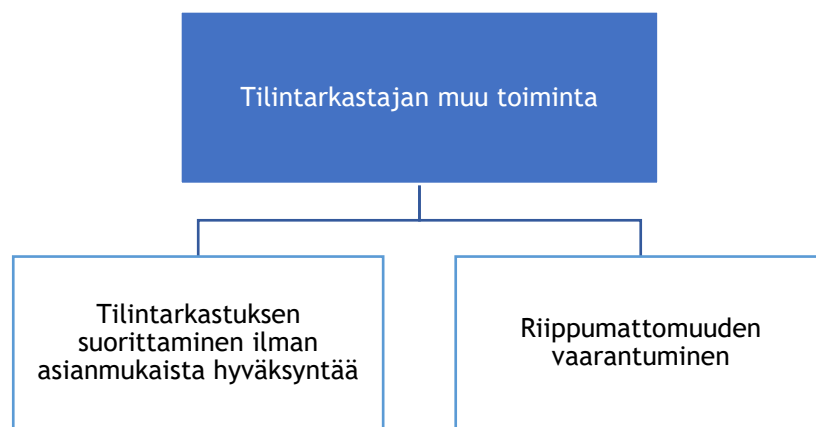
Evidenssin riittävyyden ongelmat syntyvät tilanteista, joissa tilintarkastaja ei ole hankkinut tarkastuksen aikana riittävästi tukea johtopäätöksilleen. Näitä tilanteita syntyy lausuntojen pohjalta erityisesti tilanteissa, joissa tarkastuksen kohde noudattaa erityislainsäädäntöä. Tilintarkastajat eivät huomioi riittävästi erityislainsäädännön velvoitteita. Evidenssin riittävyys nousee keskeiseksi kysymykseksi riskien määrittämisessä. Tilintarkastajan tulee ymmärtää mitä riskejä yrityksen toiminnasta syntyy ja miten näihin vastataan. Lautakunta oli huomauttanut tilanteista, joissa ymmärryksen hankkiminen ei ole ollut riittävää. Riittämättömyys liittyi toiminnan ymmärtämiseen, sisäisen valvonnan hahmottamiseen tai väärinkäytösriskien tunnistamiseen.

Tilintarkastajat nostivat selvityksissään puolustuksena esille, ettei lukijan näkökulmasta erillislainsäädännön noudattaminen tai noudattamatta jättäminen johda aina tilinpäätöksen olennaiseen virheellisuuteen. Normaalien tarkastustoimenpiteiden nähdään riittävän tunnistamaan

mahdolliset virheellisydet. Miksi vastata ongelmaan, joka ei nouse esille normaalissa tarkastuksessa. Tilintarkastusvalvonnan kykyä tunnistaa ongelmia saatettiin samalla kyseenalaistaa.

4.1.4 Tilintarkastajan muu toiminta

Viimeisenä luokkana on tilintarkastajan muu toiminta. Tarkastellaan tilintarkastajan niitä tilintarkastuksen aikana tapahtuvia toimia, jotka eivät suoraan liity varsinaisiin tarkastustoimenpiteisiin. Kyseessä on tilintarkastajan valituksi tuleminen ja riippumattomuuden varmistaminen. Tilintarkastajan valintaan liittyviä menettelyjä käsiteltiin luvussa 2.2 ja riippumattomuusvelvoitteita luvussa 2.3.

Kuvio 8: Tilintarkastajan muun toiminnan ongelmat

Tilintarkastajan toiminnan ongelmat tiivistyvät lakisääteisissä tilintarkastuksissa kahteen luokkaan, jotka on esitetty kuviossa 8. Ensimmäinen näistä on tilintarkastuksen suorittaminen ilman asianmukaista hyväksyntää. Yhtiökokous vastaa tilintarkastajan valinnasta. Tilintarkastaja voi aloittaa tehtävässään heti tämän päätöksen jälkeen. Ongelmaksi tilintarkastuslautakunnan lausunnoissa muodostui se, että tilintarkastajat suorittavat tarkastusta ennen varsinaista valintaa tai valitsemisen on tehnyt muu kuin yhtiökokous. Lisäksi oli tilanne, jossa tilintarkastajaksi on valittu luonnollinen henkilö, mutta hän ei allekirjoittanut tilintarkastuskertomusta. Esimerkki:

Tilintarkastusyhteisön päävastuullinen KHT-tilintarkastaja oli tehnyt asunto-osakeyhtiön tilikauden 1.1.2020-31.12.2020 tilintarkastuksen ennen kuin hänet oli valittu takautuvasti tilikauden 2020 tilintarkastajaksi. (Päätös: PRH/2385/10000/2021)

Toinen tilintarkastuslautakunnan esille nostama ongelma on tilintarkastajien riippumattomuuden vaarantuminen. Tilintarkastajalla ei saa olla suoraan tai välillisesti omistuksia tarkastamastaan yhteisöstä. Hyvän tilintarkastustavan mukaista on, että tilintarkastaja ei ota tarkastettavakseen yhteisöä, josta ei ole riippumaton. Esimerkki:

KHT-tilintarkastaja oli suorittanut liiketoimintaa harjoittavan osakeyhtiön tilintarkastukset kolmelta peräkkäiseltä tilikaudelta. Hän oli jo ennen

tilintarkastustehtävän vastaanottamista välillisesti omistanut hallitsemansa yhtiön kautta noin 0,9 % tilintarkastuksen kohteena olevan yhtiön osakkeista. Tarkastamiensa tilikausien aikana hän oli lisäksi merkitsemällä uusia osakkeita oman yhtiönsä nimissä osallistunut kahteen osakeantiin tarkastettavassa yhtiössä. (Päätös: PRH-1163-10000-2021)

Riippumattomuus voi vaarantua myös, jos tilintarkastaja ei noudata jäähdytysaikaa. Tilintarkastaja ei voi siirtyä tilintarkastajan tehtävästä suoraan yhteisön palvelukseen. Tämä käytäntö vaarantaisi tilintarkastajan riippumattomuuden tarkastusta suorittaessa. Tilintarkastajalle voisi syntyä tarve esittää tulevaa työnantajaansa positiivisessa valossa. Esimerkki:

Säätiö oli nimittänyt päävastuullisen tilintarkastajansa säätiön hallituksen jäseneksi. Tilintarkastaja oli ilmoittanut eroavansa tilintarkastajan tehtävästä ja tehtävä hallituksen jäsenenä oli päätetty alkavaksi vasta vuosikokouksen jälkeen. Tilintarkastuslautakunta katsoi, että Euroopan Unionin tuomioistuimen ratkaisusta ilmenevin perustein tilintarkastaja oli näissä olosuhteissa ottanut tehtävän vastaan jo antaessaan suostumuksensa hallituksen jäseneksi säätiön hallituksen pitämässä kokouksessa. (Päätös: PRH/1087/10000/2021)

Tilintarkastajan selvitykset olivat hyvin tapauskohtaisia, kun ne koskivat tilintarkastajan omaa toimintaa. Näistä oli havaittavissa seuraavia piirteitä. Tilintarkastajat eivät nähneet toiminnassaan ongelmaa, koska pystyivät perustelemaan käytännön säännösten tulkinnan avulla. Ongelmaa ei ole, koska tilintarkastaja näkee toimineensa kaikkien edellytysten mukaisesti. Toiminnan ei nähdä vaarantavan tilintarkastajan velvollisuuksia. Esimerkiksi:

Annetun selvityksen mukaan tilintarkastusalalla käytetään ns. ”release date” -menettelyä, jossa tilintarkastuskertomuksen päiväys ja sen antopäivä poikkeavat toisistaan. Tilintarkastuskertomus on päivätty sille päivälle, kun em. ISA 700 vaatimukset ovat täyttyneet (fyysinen allekirjoituspäivä 5.5.2021), mutta tilintarkastuskertomus on luovutettu (ns. release date) yhtiökokoukselle vasta tilintarkastajan valinnan jälkeen 3.6.2021 yhtiökokouksessa. Tilintarkastuskertomuksen antamisen ehtona oli ollut, että yhteisö tulee yhtiökokouksessa valituksi tilintarkastajaksi. (Päätös: PRH/2385/10000/2021)

Selvityksissä korostuu tilannekohtaisuus. Tilintarkastaja voi todeta toimineensa tilanteen huomioiden parhaalla mahdollisella tavalla. Ongelman lähde voi syntyä muusta kuin tilintarkastajasta, esimerkiksi asiakkaan toimista. Tilintarkastaja on tämän pohjalta päätellyt parhaan toimintavan. Esimerkki:

Varsinainen yhtiökokous 7.10.2020 päättänyt kohdassa 15 valtuuttaa yksimielisesti hallituksen valitsemaan tilintarkastaja ja varatilintarkastaja vuodelle 2020. Hallitus on yhtiökokouksen valtuuttamana tehnyt tilintarkastajan valintapäätöksen kokouksessaan 21.10.2020 kohdassa 6. A:n mukaan pienissä asunto-osakeyhtiöissä ei useinkaan ole juridista osaamista, ja kirjaukset ovat usein hieinan hakusessa. (Päätös: 05/2023)

Kokonaisuutena tilintarkastuslautakunta on nostanut esille tilanteita, joissa tilintarkastajan nähdään vaarantaneen lakisääteisen tilintarkastuksen omalla toiminnallaan. Tilanne voi syntyä ennen tilintarkastuksen alkua, mikäli tilintarkastajan valintaa ei tehdä oikein. Tilintarkastusta suoritetaan silloin ilman omistajan hyväksyntää. Ongelmaksi voi tilintarkastuslautakunnan näkökulmasta muodostua riippumattomuusvelvollisuuksien laiminlyöminen. Voi syntyä

tarve esittää tietynlaisia tuloksia, jos tilintarkastaja ei ole riippumaton tarkastuksen kohteesta.

Tilintarkastajien tilanneselvityksiä on yhtä monta kuin on tarkastustilanteita. Näistä on havaittavissa, ettei tilintarkastaja välttämättä näe ongelmaa. Tilanne pystytään perustelemaan joillain keinoilla ongelmattomaksi. Toisaalta saatetaan vain todeta, että näistä lähtökohdista on edetty. Ongelma on syntynyt, mutta se on ohitettu.

4.2 Kehittämistyö ja ideat

Tähän mennessä on käyty läpi tietoperusta ja tutkimusaineiston tulokset. Seuraavaksi on tehdään työn kehittämistehtävä eli suunnitellaan oikeusmuotoilun keinoin ratkaisu helpottamaan merkittävintä tutkimuksella tunnistettua ongelmaa. Muotoilun apuna käytetään luvussa 3.3 läpikäydyn tuplatimantin vaiheita. Tuplatimantin ensimmäiseen vaiheeseen kuuluu tutustumisvaihe. Tässä vaiheessa tutustutaan ongelmaan ja kerätään tietoa ihmisiltä, joihin ongelma vaikuttaa. Tämä vaihe on kehitysprosessissa suoritettu aiemmin mainittuja tietoperustaa ja tutkimusaineistoa läpikäymällä.

Tuplatimantissa tutustumisvaihetta seuraa määrittämisvaihe. Tässä vaiheessa tutustumisvaiheen tietoja käytetään ongelman määrittämiseen. Ensimmäisessä vaiheessa kerätty suuri määrä tietoa tiivistetään. Ongelman määrittämiseksi tutkimusaineistoa läpikäymällä on tunnistettu tilintarkastuslautakunnan lausunnoissa toistuvia teemoja. Seuraavassa vaiheessa tiivistetään toistuvista teemoista varsinainen muotoiltava ongelma.

4.2.1 Ongelman määrittäminen

Tutkimusaineistoa läpikäymällä pystyttiin tunnistamaan neljä tilintarkastuslautakunnan lausunnoista nousevaa teemaa. Näitä teemoja ovat tilintarkastustyön dokumentointi, käytetyn tilintarkastusevidenssin riittävyys, tilintarkastuskertomuksen muoto ja tilintarkastajan muu toiminta. Kokonaisuutena nämä kaikki liittyvät lakisääteisen tilintarkastuksen aikana tapahtuvaan toimintaan. Ongelmakohdat muodostuvat kuitenkin tilintarkastuksen sisällä olevista yksittäisistä suuremmista kokonaisuuksista.

Tilintarkastajilla jää dokumentoinnissa jonkun verran tarkastuksen aikana suoritettua työtä lisäämättä tarkastuskansioon. Tilintarkastusevidenssin puutos syntyy siitä, ettei kaikkia tilintarkastuksen olennaisia näkökulmia ole mietitty riittävästi. Tilintarkastuskertomuksen muodon ongelmat syntyvät julkaistun raportin ristiriitaisuuksista. Tilintarkastajan muun toiminnan ongelmat syntyvät pääsääntöisesti riippumattomuuteen ja tilintarkastajaksi valituksen vaikuttavien lainsäädäntöjen noudattamatta jättämisestä.

Jokainen teema on oma laaja kokonaisuutensa. Dokumentointia ei välttämättä korjata korjaamalla evidenssin riittävyyteen liittyvää ongelmaa. Tilintarkastajan muuta toimintaa

korjaamalla ei saada korjattua tilintarkastuskertomuksen puutteita. Tästä johtuen tunnisteista ongelmakohdista lähdetään muotoilemaan vain yhtä tunnistettua teemaa. Kehittämistyössä lähdetään muotoilemaan dokumentaation ongelmia. Tämä teema on kaikista tunnistetuista teemoista yleisin, kun käytetään avainsanoja. Tämän pohjalta oikeusmuotoilun näkökulmasta muotoiltava ongelma on se, miten saada tilintarkastajia dokumentoimaan teemäänsä työtä aikaisempaa paremmin.

Tilintarkastuslautakunnan näkökulmasta ongelma kiteytyy siihen, ettei tarpeellista määrää työpapereita ole liitetty tarkastusdokumentaatioon. Dokumentaatio saattoi puuttua osin tai kokonaan olennaisilta tarkastuksen alueilta, kuten luvussa 4.1.1 todettiin. Ulkopuolinen arvioija ei tehdyin dokumentaation pohjalta ymmärrä mitä on tehty. Tilintarkastajien lausuntoja varten annetuista selvityksissä syy dokumentaation puutteisiin vaihteli. Osa ei nähnyt omassa dokumentoinnissaan ongelmia. Dokumentaation nähtiin riittävänä huomioiden oma tietämys ja lähtökohdat. Toisaalta osa näki, että dokumentoinnissa oli ongelmia, joita tehdyin valvonnan pohjalta lähdetään kehittämään. Tuodut kannat pyritään ottamaan huomioon ratkaisua muotoillessa.

4.2.2 Kehitysprosessi

Ongelman määrittämisen myötä siirrytään kolmanteen tuplatimantin vaiheeseen eli kehittämisen vaiheeseen. Kehittämisen vaiheessa haetaan rohkeasti erilaisia vastauksia selkeästi määritettyyn ongelmaan. Tavoitteena on ideoida mahdollisimman paljon ratkaisuja. Näitä ideoita hyödynnetään neljännessä eli viimeisessä vaiheessa. Ideoinnin apuna käytettiin luvussa 3.3 läpikäytyä käänteistä aivoriieä (reverse brainstorming).

Kuva 6: Käänteisen aivoriiehen ensimmäinen vaihe

Ensimmäisessä vaiheessa tunnistettu ongelma käännetään negatiiviseksi ongelmaksi, kuten kuvassa 6 nähdään. Käytännössä kysymys siitä miten tilannetta voidaan parantaa muutetaan negatiiviseksi. Mietitään ensin, miten voimme vähentää tilintarkastajien dokumentointia. Ideointi aloitetaan hakemalla tähän näkökulmia.

Kuva 7: Käänteisen ongelman ideat

Kuvassa 7 on tuotu esille ideoita siitä, miten tilintarkastajien dokumentointia voisi heikentää. Ideoiksi nousi dokumentaation vaikeuttaminen tiukoilla aikatauluilla, heikolla ohjeistuksella ja useilla velvoitteilla. Tiedon hankinta tulisi olla haasteellista ja aiheeseen perehdytyksen saamisen alhaisella tasolla. Sisäisen valvonnan tulee olla heikkoa, jotta se päästää läpi huonon dokumentoinnin. Vaikeutta voidaan lisätä vielä esimerkiksi lisäämällä aikaa varsinaisen tarkastustyön ja dokumentoinnin välille. Nämä ideat käännetään seuraavaksi positiivisiksi ratkaisuuksi.

Kuva 8: Ongelman käännetyt ratkaisut

Käänteisten ehdotusten vastakohtista syntyy positiivisia ratkaisua. Positiiviset ratkaisut on lisätty kuvaan 8. Näissä esille nousee selkeän ohjeistuksen, vahvan valvonnan ja osaamisen riittävyys. Dokumentoinnin parantamiseksi on tärkeää, että perusasiat ovat kunnossa. Näin saadaan varmuus sille, että toteutunut dokumentointi vastaa sille asetettuja edellytyksiä. Dokumentoinnista ja sen oppimisesta tulee tehdä selkeää. Näiden ratkaisujen pohjalta on kehitetty tarkempia ratkaisuehdotuksia, jotka ottavat huomioon tässä vaiheessa nousseita kehityskohteita.

Kuva 9: Käänteisen aivoriihen ratkaisuehdotukset

Ratkaisun tulisi edellisten kohtien mukaisesti helpottaa dokumentoinnin tekemistä ja tehdä prosessista enemmän käyttäjän lähtökohdat huomioonottava. Kehitetyt ideat on esitetty kuvassa 9. Ideoista osa pyrkii parantamaan dokumentoinnin lähtökohdita. Näihin kuuluu järjestelmien, menetelmien ja ohjeiden kehittämiseen liittyvät ideat. Toiset taas pyrkivät herättämään tilintarkastajien kiinnostusta aiheeseen. Osa ideoista tarjoaa muistutusta toimia oikein. Näistä ideoista rajataan yksi toteutettava vaihtoehto, jota kehitetään pidemmälle.

Toteutettavaksi ratkaisuksi valikoitui yhdistelmä dokumentoinnin tarkastuslistasta, dokumentoinnin yleisohjeesta ja dokumentoinnin tyypillisimmistä virheistä. Yhdistetty idea on tarkastuslista, joka toimii samalla ohjeena dokumentointiin ja herättelee huomaamaan mahdolliset sudenkuopat. Idea valikoitui toteutettavaksi, koska se vastaa kaikkiin aineistoissa nousseisiin ongelmiin.

Aineistosta tunnistettiin, että dokumentoinnin ongelmat kohdistuvat dokumentoinnin puutteisiin. Ulkopuolinen arvioija ei saanut riittävästi ymmärtänyt mitä oli tehty. Dokumentoinnin puutteet vaihtelivat tapauksittain. Ongelman ratkaisu tulisi huomioida erilaiset puutteet ja

tuoda esille tilanteita, joissa dokumentaatiota voidaan parantaa. Toteutettava idea tuo esille dokumentoinnin perusvaatimukset ja pyrkii herättämään käyttäjänsä dokumentoimaan riittävästi kaikilla alueilla. Idea informoi mahdollisista erityispiirteistä, joita käyttäjän on omassa dokumentoinnissaan hyvä ottaa huomioon.

Aineistosta nousseet tilintarkastajien kannat otetaan myös huomioon. Osa tilintarkastajista ei nähnyt toiminnassaan ongelmia. Dokumentaatio nähtiin riittävänä ottaen huomioon oma tietämys ja lähtökohdat. Toisaalta osa näki, että dokumentoinnissa oli ongelmia, joita nyt tehdyn valvonnan pohjalta lähdetään ratkomaan. Ratkaisun tulisi palvella erityisesti heitä, jotka hakevat tukea dokumentointiin. Ratkaisu voisi herätellä heitä, jotka eivät välttämättä näe omassa dokumentoinnissaan puutteita. Toteutettavassa ideassa molemmat tahot on huomioitu. Enemmän tukea kaipaavat voivat hakea tarkastuslistasta apua dokumentoinnin tueksi. Kokeneemmat voivat käyttää listaa vain tarkastaakseen, että kaikki tarpeellinen on lisättyä dokumentaatioon.

ISA 230 vaatimukset (1):

Velvoite 1	Dokumentoitu: Kyllä / Ei / NA
- Lisätieto 1	
- Lisätieto 2	
- Lisätieto 3	
Velvoite 2	
- Lisätieto 1	

ISA 230 vaatimukset (2):

Velvoite	Hyvä tietää	Työpaperiin viittaus	Kommentti suorittamisesta
Velvoite 1	Tieto 1	XXX	Kyllä / EI / NA
Velvoite 2	Tieto 2	XXX	Kyllä / EI / NA

ISA 230 vaatimukset (3):

Velvoite 1	Velvoite 2
- Lisätieto 1	- Lisätieto 1
- Lisätieto 2	- Lisätieto 2
Velvoite täytetty? Kyllä / Ei	Velvoite täytetty? Kyllä / Ei

Kuva 10: Ensimmäiset prototyypit

Idean pohjalta suunniteltiin alustavat prototyypit. Nopeat versiot auttoivat hahmottamaan miltä seuraavat kehitellymmät versiot voisivat näyttää. Alustavia versioita on nähtävissä kuvassa 10. Ne toivat esiin mahdollisuuksia ja rajoitteita, joita tulisi vastaan. Alustavista versioista jatkojaloistui valmiimpi prototyyppi. Prototyypin kehitysvaiheen esitin työtäni ystäville, perheenjäsenille ja koulutoverille. Saatua palautetta käytin version jatkokehittämiseksi.

Kehitystyön pohjalta kehittyi ISA 230 tarkastuslista. Valmis tuotos on nähtävissä liitteistä 2 ja 3. Tarkastuslistassa on kaksi sivua. Ensimmäinen sivu sisältää ISA 230 standardin pääedellytykset dokumentoinnille. Näitä edellytyksiä on kolme ja ne on esitetty kohtina 8a, 8b ja 8c. Seuraavalla sivulla on tarkentavia vaatimuksia varsinaisen dokumentoinnin sisällöstä, dokumentoinnin tekemisestä ja säilyttämisestä.

Tarkastuslistalla on esitetty vaatimukset, joita ISA 230 edellyttää. Nämä tulevat esiin tarkastuslistan ensimmäisessä sarakkeessa. Vaatimuksista on saatavilla myös lisätietoa ISA 230 standardissa. Nämä lisätiedot on esitetty toisessa sarakkeessa. Toinen sarake sisältää siis on soveltamisohjeita ja selittäviä ohjeistuksia suoraan standardista. Tarkka tiedon lähde löytyy lisätiedon lopusta. Esimerkiksi (A1), joka viittaa ISA 230 standardin kohtaan A1. Käyttäjä voi halutessaan lukea vaatimuksesta tarkemmin lähteen avulla.

- Huomioitava lisätieto
- ✗ Toimi, jota tilintarkastajan tulee välttää
- ! Dokumentointivaatimuksen lisäys tai erityispiirre

Kuva 11: Tarkastuslistassa käytetyt merkit

Lisätiedoissa on käytetty erilaisia merkkejä, jotka on eritelty kuvassa 11. Mustalla pisteellä varustetut lisätiedot ovat huomioitavia seikkoja tai yleisiä lisätietoja. Punaisella rastilla merkityt lisätiedot ovat niitä dokumentointitoimia, joita tilintarkastajan tulisi välttää. Huuto-merkki on erityispiirre. Se voi tarkoittaa tarvetta lisätä dokumentointia tiettyihin seikkoihin tai se voi osoittaa tilanteita, joissa dokumentoinnin ei tarvitse olla yhtä laajaa.

Viimeinen sarake on toimintaan ohjaava vaihe. Sarake sisältää kysymyksen onko edellytys täytynyt lukijan mielestä. Vastaus on kyllä- tai ei-muotoinen. Tarkastuslistan tarkoituksena on ohjata käyttäjä miettimään täyttyykö hänen mielestään kaikki listalla mainitut edellytykset. Jos vastaus johonkin kohtaan on kielteinen, tulee miettiä tulisiko dokumentointia parantaa tällä alueella.

5 Johtopäätökset ja pohdinta

Viimeinen luku alkaa tulosten arvioinnilla. Tässä luvussa käydään läpi suoritettun tutkimuksen tuloksia ja kehittämisasetelman tuloksia. Samalla analysoidaan tulosten siirrettävyyttä ja hyödyntämisen mahdollisuuksia. Toinen alaluku käsittelee kehittämisasetelman arviointia. Viimeisessä luvussa aihealueelta annetaan muutama jatkokehittämisidea.

5.1 Tulosten arviointi

Työn tutkimuksellisenä tavoitteena oli selvittää, mitä ongelmia tilintarkastuslautakunta on tunnistanut tilintarkastajien suorittamista lakisääteisissä tilintarkastuksissa. Tätä varten käytiin läpi tilintarkastuslautakunnan lausuntoja ajalta 1.7.2019 - 30.6.2024. Läpikäytyjä lakisääteiseen tilintarkastukseen liittyviä lausuntoja oli aineistossa yhteensä 98. Lausuntoja käsiteltiin teemoittelun avulla. Keskeisiä teemoja ryhmiteltiin menetelmän avulla aihepiireihin. Teemoittelun tukena käytiin myös kvantifiointia, jonka avulla tunnistettiin yleisiä avainsanoja lausunnoista.

Tehdyn työn pohjalta tunnistettiin tilintarkastajien suorittamissa lakisääteisissä tilintarkastuksissa neljä tyypillisintä tilintarkastuslautakunnan tunnistamaa ongelmakohtaa. Ensimmäinen näistä kohdista oli dokumentointi. Tilintarkastajat eivät riittävästi dokumentoi tilintarkastuksessa tehtyä työtä tai siinä käytettyjä materiaaleja. Dokumentoinnin puutteiden kohde ja laajuus vaihteli eri tapauksissa. Tilintarkastusdokumentaatio on tärkeää, koska sen avulla osoitetaan, että tilintarkastus on suoritettu sovellettavien standardien, säädösten ja määräysten mukaisesti. Dokumentointi toimii yhtenä perustana tilintarkastuskertomukselle, kuten luvussa 2.5 käsiteltiin. Dokumentoinnin tasossa oli tilintarkastuslautakunnan näkökulmassa puutteita ja tämä johti seuraamuksiin.

Toinen tunnistettu ongelmakohta oli raportointimuoto. Tilintarkastajien raportoinnin ongelmat syntyvät tilanteista, joissa julkaistava tilintarkastuskertomus ei ole linjassa tehdyn työn kanssa. Kertomus sisältää ristiriitaista tietoa tai ei ole riittävästi perusteltu. Tilintarkastuskertomuksen tulee pohjautua tehtyyn työhön ja kuvata tilintarkastajan näkemystä tarkastuksen kohteena olevan yhteisön tilasta. Puutteet kertomuksessa antavat lukijalle väärää kuvaa yhteisöstä. Tilintarkastuslautakunta havaitsi puutteita ja antoi tilintarkastajille seuraamuksen.

Tilintarkastusevidenssin riittävyys on kolmas tunnistettu ongelmakohta. Evidenssin riittävyys kiteytyi siihen, että tilintarkastajat eivät riittävässä määrin ole saaneet ymmärrystä tarkastuksen kohteesta. Mahdollista on myös se, että erityislainsäädäntöjen velvollisuuksiin tai väärinkäytösriskien ei ole riittävästi vastattu. Tilintarkastajien tulee tarkastusta suorittaessa suunnitella ja suorittaa tilintarkastustoimenpiteitä, joiden avulla saadaan hankittua tarpeellinen määrä tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä. Tilintarkastuskertomuksen tukee pohjautua riittävään tilintarkastusevidenssiin, kuten luvussa 2.5 todettiin.

Tilintarkastusevidenssi tuo esiin kaikki ne pohdinnat, joita tilintarkastaja on työnsä aikana suorittanut. Näiden pohdintojen ei tilintarkastuslautakunnan näkökulmasta nähty riittävän tehtyjen johtopäätösten tueksi. Tämän pohjalta tilintarkastajille annettiin seuraamuksia.

Neljäs ja viimeinen tunnistettu ongelmakohta on tilintarkastajien muu toiminta. Tilintarkastajat vaaransivat riippumattomuutensa lakisääteistä tilintarkastusta suorittaessaan tai toimivat tilintarkastajina ennen varsinaista valintaa tarkastettavan yhteisön tilintarkastajaksi. Valituksi tulemista ja riippumattomuutta säädellään, kuten luvussa 2.3 käsiteltiin. Tilintarkastuslautakunta havaitsi, että näitä ennalta-asetettuja ehtoja ei noudatettu riittävästi tämä johti seuraamukseen.

Tutkimuksellinen tavoite saatiin näin katettua. Tavoitteena oli tunnistaa tilintarkastuslautakunnan esille nostamia ongelmakohtia tilintarkastajien lakisääteisissä tilintarkastuksissa. Neljä kategoriata saatiin lausuntojen perusteella tunnistettua. Lausuntojen käyttäminen analyysin perusteena nosti esille juuri tilintarkastuslautakunnan kannan. Saturaatiopiste saatiin hyvin lähelle, kun tarkastuksessa käytiin läpi 98 lausuntoa viiden vuoden ajalta. Lausunnot alkoivat lopulta toistamaan itseään. Täydellistä saturaatiota ei silti saavutettu. Tilintarkastus on hyvin laaja kokonaisuus ja on mahdollista, että pidentämällä aikaa olisi voitu tunnistaa joku vielä aikaisemmin tunnistamaton kategoria.

Tutkimustulosten siirrettävyyden varmistamiseksi tutkimuksen aikana on nostettu esille se, mitä aineistoa on käytetty ja kuinka tätä on analysoitu. Näin lukija pysyy siirtämään tutkimuksen asetelmia vastaaviin tilanteisiin ja testaamaan niitä. Käytetty aineisto on julkisesta lähteestä saatavilla. Kaikki voivat ottaa opinnäytetyössä käytetyistä menetelmistä kopion ja testata näin päätyvätkö saman lopputulokseen. Mahdollista on testata tutkimuksessa nousutta viitekehystä vielä tulevaisuudessa julkaistavien lausuntojen kanssa ja katsoa asettuvatko ne samoihin kategorioihin.

Työn kehittämistehtävänä oli suunnitella oikeusmuotoilun keinon ratkaisu helpottamaan merkittävintä tutkimuksella tunnistettua ongelmaa. Tutkimuksessa neljästä kategoriasta merkittäväin ongelmakohta oli dokumentointi. Dokumentointi nousi merkittävimmäksi sillä se oli yleisin käytettyjen avainsanojen määrää laskettaessa. Dokumentoinnin parantamiseksi pyrittiin oikeusmuotoilun keinon löytämään ratkaisu. Oikeusmuotoilun avulla pyritään muotoilemaan oikeudellista materiaalia enemmän käyttäjälähtöiseksi, kuten luvussa 3.3 käsiteltiin.

Oikeusmuotoilun toteuttamiseksi hyödynnettiin tuplatimantin prosessimallia. Tuplatimantin ensimmäinen tutustumisvaihe täytettiin tietoperustalla ja tutkimustuloksia läpikäymällä. Näistä määrittämisvaiheen kautta tiivistettiin tunnistettu kehittämisiongelma, joka oli dokumentoinnin haasteet. Kehittämisvaiheessa pyrittiin käänteisen aivoriihen kautta ideoimaan mahdollisimman monta ideaa. Osa näistä ideoista rajautui ja kehittyi toteutettu ratkaisu. Ratkaisuna on tarkastuslista, josta käyvät ilmi ISA 230 vaatimukset ja tulkintaohjeita.

Tuplatimantin viimeinen vaihe on tuottamisvaihe. Tässä vaiheessa idea toteutettiin pienessä mittakaavassa. Ideasta muodostettiin prototyyppi, joka on nähtävissä liitteissä 2 ja 3. Tuottamisvaiheeseen kuuluu kehitetyn idean jatkojalostaminen vielä valmiimpaan lopulliseen muotoon. Prototyyppiä on pienessä mittakaavassa kehitetty lähipiiriltä saadun palautteen pohjalta. Tuotos ei silti täysin saavuta lopullista muotoa, koska loppukäyttäjiin ei työn aikana ole suoraa kontaktia. Tutkimuksen aikana kohderyhmää eli tilintarkastajia on kuultu vain tilintarkastuslautakunnan lausuntojen kautta. Kaikki tieto on saatu olemassa olevan aineiston kautta. Tilintarkastajat eivät myöskään ole olleet mukana kehittämistä prototyyppiä missään tuplatimantin vaiheessa.

Tuplatimantin mukainen kehitys on suoritettu pääosin ilman ulkopuolisia, vain työn viimeisessä vaiheessa eli tuottamisvaiheessa työn prototyyppiä on esitelty lähipiirille. Lähipiiriltä saatujen kommenttien pohjalta työtä on kehitetty eteenpäin. Tuotos jää prototyyppiksi, joka kaipaa vielä kehittämistä ennen sen lopullista valmistumista. Varsinaisia tuotoksen lanseeraus suunnitelmia tai yhteiskehitystä työn toteuttamisen jälkeen ei ole.

Hyödynnettävyyden näkökulmasta kuka vain voi ottaa prototyyppin käyttöönsä ja kehittää siitä eteenpäin omiin tarpeisiinsa sopivan dokumentointityökalun. Mahdollisessa kehittämistoiminnassa valmistumista ennen on otettava huomioon, miten prototyyppi saadaan asettumaan juuri sen käyttäjän tarpeisiin. Tarkastuslista voidaan kehittää osaksi tarkastuksen työohjelmaa, jolloin se täytetään tietyssä vaiheessa tarkastusta. Toisaalta se voitaisiin kehittää osaksi järjestelmää, joka edellyttää sen käytön ennen tarkastuksen valmistumista. Tarkastuslista voidaan ottaa osaksi sisäistä laaduntarkastusta. Vaihtoehtoja on monia ja näiden harkinta jää käyttäjän tehtäväksi.

Tämän opinnäytetyön tehtävänä oli auttaa tilintarkastajia toimimaan paremmin ja välttämään tilintarkastuslautakunnan tunnistamia ongelmakohtia. Keskeisiä ongelmakohtia saatiin tunnistettua ja kehitettyä merkittävimpään ongelmaan mahdollinen ratkaisun prototyyppi. Ratkaisu ei silti ole sellainen, joka korjaa kaikki ongelmat. Tutkimustuloksissa tunnistettuja ongelmia jäi vielä ratkomatta. Ratkaisu ei välttämättä sovi suoraan kaikille. Tehtyä ideaa pitää vielä jatkokehittää ja omia tarpeita kartoittaa sen suhteen onko se sopiva ratkaisu kaikkiin tilanteisiin. Prototyyppi voi näistä huolimatta toimia pienenä ratkaisuna tunnistettuun ongelmaan ja auttaa säilyttämään tilintarkastuksen laatua tulevaisuudessa.

5.2 Kehittämisasetelman arviointi

Tutkimuksen lähtökohtana toimivat tilintarkastuslautakunnan lausunnot. Lausuntojen avulla saadaan esille, mitä mieltä tilintarkastuslautakunta on tehtyjen tilintarkastuksien laadusta. Valitsemalla tilintarkastuslautakunnan lausunnot saatiin parhaiten vastattua tutkimuskysymykseen. Tutkimuskysymyksen tavoitteena oli selvittää, mitä ongelmia juuri tilintarkastuslautakunta on tunnistanut tilintarkastajien suorittamissa lakisäätteisissä tilintarkastuksissa.

Asiaan liittyy tiettyjä rajoitteita. Tilintarkastuslautakunta antaa lausuntoja oman tarkastustyönsä perusteella. Tarkastustyöllä on tietty käyttötarkoitus eli tilintarkastajan toiminnan arviointi, ja lausunnot ovat tästä johtuen aina vakiomuotoisia. Tarkastuksen aineistona olisi voitu vaihtoehtoisesti käyttää tilintarkastajien, kohdeyritysten tai ulkoisten sidosryhmien haastatteluja. Tässä tilanteessa olisi todennäköisesti noussut erilaisia kantoja kuin nykyisellä aineistolla. Tilintarkastajat olisivat voineet vapaammin kommentoida, mikä juuri heidän mielestään johtaa tilintarkastuksessa havaittuihin puutteisiin. Tarkastuskysymykseen liittyviä sivuaiheita olisi samalla voinut nostaa nykyistä standardimallia enemmän, kun tietojen saannin muoto ei olisi ollut yhtä rajoitettu. Olisi ollut mahdollista esimerkiksi esittää saatuihin tietoihin lisäkysymyksiä ja saada tarkentavia vastauksia.

Huomioitava on lisäksi se, että tilintarkastuslautakunta rajaa tiettyjä asioita lausunnoissaan. Lausunnot eivät ota kantaa muuhun kuin tilintarkastajan toimintaan. Useamman osapuolen kanssa keskustelemalla voisi nousta esille ongelmia myös muiden kuin tilintarkastajan toiminnassa. Esimerkiksi tarkastuksen kohteena olevan asiakkaan toiminnassa olisi voitu havaita puutteita. Lainsäädännön selkeys ja ymmärrettävyys olisivat voineet nousta teemaksi.

Toisaalta on huomioitava, että tilintarkastuslautakunnalla on tarkastuksissaan ennalta määritettyjä painopistealueita. Tilintarkastuslautakunta ei käy koko tarkastusta läpi vaan käy tarkastuksen juuri näiden painopistealueiden kautta. Nämä voivat olla joko vuosittain määritettyjä alueita tai esimerkiksi valituksen pohjalta tulleen alueen tarkastamista. Ongelmia olisi voinut nousta tämän pohjalta laajemminkin, mikäli tilintarkastuslautakunnan tarkastus olisi ollut vielä yksityiskohtaisempaa ja kattavampaa.

Yhteys loppukäyttäjiin tapahtuu nykyisellä aineistomuodolla toisen osapuolen kautta. Lisäksymysten ja mahdollisten lisäselvitysten tekeminen ei ole mahdollista. Käytävissä ovat vain ne tiedot, joita tilintarkastuslautakunta tapauksesta jakaa. Tätä rajaa enemmän myös se, että tilintarkastajat voivat päättää olla antamatta selvitystä tilintarkastuslautakunnalle. Näissä tilanteissa lukijalle välittyy vain tilintarkastuslautakunnan kanta ja loppukäyttäjän näkemys jää kokonaan lausunnon ulkopuolelle.

Tilintarkastajien antamissa selvityksissä on huomioitava sen alkuperäinen tarkoitus. Tilintarkastaja antaa vastineen omasta toiminnastaan. Selvitysten avulla pyritään kommentoimaan tilintarkastuslautakunnan esille nostamia havaintoja. Asetelmana on sellainen, jossa tilintarkastajan tulee perustella omaa toimintaansa ja tukea tarkastustyössä tehtyjä loppupäätöksiä. Keskustelu havaintojen syistä ei ole tästä johtuen täysin vapaata vaan siinä tuodaan esille juuri tiettyyn kysymykseen tiettyjä seikkoja. Haastatteluilla olisi mahdollisesti voitu laajentaa keskusteltavia asioita. Nykyisessä aineistossa tilintarkastajat vastaavat vain siihen, mitä tilintarkastuslautakunta on heiltä kysynyt.

Lausuntojen käyttämisessä on hyviäkin puolia. Tilintarkastuslautakuntaa ei velvoita salassapitovelvollisuus, vaan se saa pääsyn kaikkeen tilintarkastusmateriaaliin. Haastattelemalla tilintarkastajia ei voitaisi keskittyä tietyn tarkastuksen ongelmiin vaan tutustumista pitäisi tehdä yleisellä tasolla salassapitovelvollisuuden estäessä kertomasta tarkastuksen yksityiskohtia ulkopuolisille. Tilintarkastuslautakunnalla on paras näköpaikka tilintarkastajien toimintaan. Haastattelujen kautta saataisiin tietoa kokonaistasolla eikä voitaisi samalla tavalla perehtyä yksittäisten tarkastuksien toimiin tai sisältöihin.

Tilintarkastuslautakunta on toiminut pitkään ja käy edelleen vuosittain läpi useita erilaisia tarkastuksia, jolloin heille on muodostunut hyvä ymmärrys siitä mikä voi tarkastuksissa mennä pieleen. Tämän pohjalta määritetty aikaisemmin mainitut painopistealueet. Samalla on huomioitava, että haastattelemalla esimerkiksi tilintarkastajia ei saataisi kerättyä yhtä laajaa ja monia eri tarkastuksia kattavaa aineistoa. Haastattelemalla ei saataisi myöskään ajallisesti yhtä kattavaa aineistoa. Nyt käyty aineisto on viiden vuoden ajalta.

Tilintarkastuslautakunnan voidaan nähdä olevan suhteellisen luotettava lähde. Lautakunta on valvova viranomainen. Lautakunta määrittää toiminnallaan hyvää tilintarkastustapaa. Lautakunnan kommentoimissa tapauksia tulee kaikkien tilintarkastajien ottaa asia huomioon tulevaisissa tarkastuksissa. Lautakunnan näkemykset toiminnan laadusta ja sen ongelmista ovat tämä huomioiden hyviä. Esimerkiksi haastattelemalla tilintarkastajia tulisi ottaa enemmän huomioon ovatko annetut kommentit linjassa lainsäädännön kanssa tai miten ne asettuvat hyvän tilintarkastustavan vaatimuksiin.

Kehittämistyön menetelmänä käytettiin oikeusmuotoilua kehittämistehtävän mukaisesti. Oikeusmuotoilun lähtökohtana on muotoilla ongelmaa mahdollisimman käyttäjälähtöisesti. Tämä ei toteudu parhaalla mahdollisella tavalla käytetyn valmiin aineiston kanssa. Varsinainen muotoilun loppukäyttäjä ei pääse aktiivisesti nostamaan omia mielipiteitään esille. Aktiivista keskustelua kehityksen kohteen ja muotoilijan välille ei pääse myöskään muodostumaan. Tilintarkastajia haastattelemalla olisi voitu esimerkiksi saada kattavampi aineisto kehittämistyön pohjaksi ja varsinainen kehitystyön tulos muodostettua käyttäjäläheisemmäksi.

Tilintarkastajia ei ole suoraan kuultu aineiston läpikäynnin eikä kehitystyön aikana. Ongelmaan tutustuminen ja sen pohjalta tehty ratkaisu, on tehty täysin tilintarkastuslautakunnan lausuntojen pohjalta. Loppukäyttäjien sisällyttäminen pitkin kehitystyötä olisi muokannut lopputulosta enemmän heidän tarpeidensa mukaiseksi. Nykyisessä muodossa lopputulos on prototyyppi, jota pystyy vielä kehittämään uuden tiedon pohjalta. Prototyypin jatkokehittäminen vaatii silti enemmän jatkokehitystyötä kuin, jos tilintarkastajat olisivat olleet mukana kehittämisessä.

Mahdollisen jatkokehittelyn näkökulmasta saattaisi tulla tarpeelliseksi tehdä prototyypille laajennettua kehitystyötä. Prototyyppi vastaa sellaisenaan tilintarkastuslautakunnan esille

nostamiin ongelmiin eikä niinkään tilintarkastajien nostamiin ongelmiin. Ennen varsinaista implementointia tulisi vielä kartoittaa tilintarkastajien kipukohtat dokumentoinnissa, jotta tarkastuslista saadaan vastaamaan parhaalla mahdollisella tavalla tilintarkastajien tarpeisiin. Näin oikeusmuotoilun periaatteet pääsisivät tuotoksessa parhaiten esille.

Valmiista materiaalista johtuen kehitystyötä ei voida kehittää tuplatimantin menetelmän avulla aivan loppuun asti. Tuplatimantissa viimeiseen vaiheeseen kuuluu prototyypin jatkokehittäminen kohderyhmän palautteen pohjalta ja alustava implementaatio. Valmis aineisto ei mahdollista näiden vaiheiden toteuttamista, koska loppukäyttäjiin ei ole suoraa yhteyttä. Tästä johtuen kehitystyö jää prototyypiksi, jonka testaaminen jää käytännössä työn ulkopuolelle. Tuotokseen liittyviä lanseerausta tai yhteiskehitystä ei tämän työn jälkeen ole suunnitteilla.

Käyttöönoton yhteydessä tulisikin tämän pohjalta tehdä ensin testausta siitä, miten prototyyppi saataisiin parhaiten mukaan jo käytössä oleviin prosesseihin. Tämä vaatisi mahdollisesti prototyypin jatkokehittelyä. Prototyyppi on kehitetty yhdeksi yleiseksi esimerkki ratkaisuksi, joka vastaa tutkimuksessa havaittuihin tarpeisiin. Käyttöönoton yhteydessä saattaisi nousta esiin vielä tarkempia jatkokehityskohteita.

Opinnäytetyön aikana on noudatettu Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ihmistieteiden eettisiä periaatteita ja hyvää tieteellistä käytäntöä sekä ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettisiä suosituksia. Aineistona on valmisaineisto, joka on julkisissa verkkolähteissä kaikkien saatavilla. Aineistoon ei tästä johtuen kohdistu erityisiä käyttöön ja säilyttämiseen liittyviä tietosuojakysymyksiä. Käytetyn aineiston käyttörajoitteet on huomioitu. Erityisiä eettisiä kysymyksiä ei tarkastuksen aikana ole tullut vastaan. Tehdyllä työllä ole toimeksiantajaa.

5.3 Jatkokehitysaiheet

Tilintarkastus on kokonaisuus, johon liittyy paljon lainsäädäntöjä, jota voitaisiin muotoilla kohdeyleisöään paremmin palvelevaksi. Oli kohteena sitten tilintarkastajat tai tilintarkastajien raporttien vastaanottajat. Tämän opinnäytetyön pohjalta jäi esimerkiksi muotoilematta tunnistettuja tilintarkastuslautakunnan ongelmakohtia. Tilintarkastajan raportointiin, evidenssin riittävyyden ja tilintarkastajan muun toiminnan varmistamisessa on havaittu ongelmia, joista voitaisiin hyvin lähteä kehittämään ratkaisua.

Samoihin teemoihin voitaisiin vielä perehtyä tarkemmin ja tunnistaa löytyisikö niistä tilintarkastajan näkökulmasta lisää tilaa kehittämiseksi. Tämä opinnäytetyö keskittyi pääosin tilintarkastuslautakunnan näkemyksiin ongelmista. Tilintarkastajien näkemys samasta tilanteesta saattaisi erota tästä näkökulmasta. Tunnistettujen uusien ongelmakohtien perusteella voitaisiin tämän jälkeen kehittää uusia ratkaisuja. Mahdollista on myös, että tilintarkastajien

näkökulmia tutkimalla voitaisiin tunnistaa uusia näkökulmia, joita ei tässä yhteydessä ole läpikäyty.

Tilintarkastuksessa tulee noudattaa useita eri lainsäädäntöjä, joita voitaisiin muotoilla paremmin tilintarkastajien käyttöön sopiviksi. Osa tilintarkastuslautakunnan lausunnoissa nousseista ongelmista syntyi lainsäädännön tulkinnan eroista tilintarkastuslautakunnan ja tilintarkastajan välillä. Oikeuslähteitä muotoilemalla voitaisiin mahdollisesti estää tällaisten tilanteiden syntyä ja parantaa tilintarkastuksen laatua, kun kaikki olennainen tulee otetuksi huomioon. Kestävyysraportoinnin ja varmentamisen säädöksiä voitaisiin esimerkiksi muotoilla.

Tilintarkastuksen alalta on lähiaikoina tulossa uutta säätelyä. IAASB on laatimassa oman toimikiantostandardin pienille ei kompleksisille tilintarkastuksille (ISA for LCE). Standardi tulee voimaan 15.12.2025 tai sen jälkeen alkaville tarkastuksille. (IAASB 2023b, 8-19.) Standardi tulee olemaan uusi kaikille. Standardia voisi tutkia ja sen antia pyrkiä muotoilemaan oikeusmuotoilun keinon lähemmäksi käyttäjää. Näin sen käyttöönotto olisi mahdollisimman sulavaa.

Toisaalta tilintarkastuksessa on havaittavissa eroa tilintarkastajien toiminnan ja sen asiakkaiden odotusten välillä. Niin sanottu ”expectation gap in audit”. Tilintarkastuksen asiakkaat odottavat tilintarkastajilta enemmän kuin nämä todellisuudessa tekevät. Mahdollista on myös, että tilintarkastuksesta ei tiedetä tarpeeksi, jolloin ennako-odotukset vaihtelevat. Aihe kokonaisuudessaan olisi sellainen, johon voitaisiin oikeusmuotoilun keinon kehittää ratkaisu.

Lähteet

Design Council 2024. The Double Diamond. Viitattu 31.7.2024. <https://www.designcouncil.org.uk/our-resources/the-double-diamond/>

Doherty, M., Corrales Compagnucci, M., Haapio, H. & Hagan, M. 2021. A new attitude to law's empire: the potentialities of legal design. Teoksessa Legal Design: Integrating Business, Design and Legal Thinking with Technology. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 1-8.

Ducato, R. & Strowel, A. 2021. Introduction. Teoksessa Legal design perspectives: theoretical and practical insights from the field. Milano: Ledizioni, 15-23.

Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Vastapaino.

Evans, N. 2012. Destroying collaboration and knowledge sharing in the workplace: a reverse brainstorming approach. Knowledge management research & practice 10 (2), 175-187. Viitattu 9.11.2024. <https://doi.org/10.1057/kmrp.2011.43>

Hagan, M. 2024. Law by design. Viitattu 29.7.2024. <https://lawbydesign.co/legal-design/>

HE 295/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle tilintarkastuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi

Horsmanheimo, P. & Steiner, M. 2017. Tilintarkastus - asiakkaan opas. E-kirja. Helsinki: Alma Talent.

IAASB 2023a. Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluonteista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja koskevat standardit ja muut ohjeet 2021. Volume 1. E-kirja. Helsinki: ST-Akatemia.

IAASB 2023b. The ISA for LCE and Conforming Amendments to Other International Standards Arising from the ISA for LCE. Final Pronouncement. E-kirja. New York: IAASB.

IESBA 2023. Kansainväliset eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille 2022. E-kirja. Helsinki: ST-Akatemia.

IFAC 2024a. Achieving High-Quality Audits. Viitattu 19.7.2024. <https://www.ifac.org/what-we-do/speak-out-global-voice/points-view/achieving-high-quality-audits>.

IFAC 2024b. Who we are. Viitattu 20.7.2024. <https://www.ifac.org/who-we-are/our-purpose>.

International Standard-setting Boards 2024. International standard-setting boards. Viitattu 20.7.2024. <https://www.international-standards.org/>

KILA 2006. Yleisohje tuloslaskelman ja taseen esittämisestä. Viitattu: 26.7.2024. <https://kirjanpitolautakunta.fi/-/tuloslaskelman-ja-taseen-esittaminen>

Kirjanpitolaki 1336/1997.

Kohlmeier, A. & Klemola, M. 2021. The legal design book. Doing law in the 21st century. Helsinki: Astrid Kohlmeier & Meera Klemola

Korkeamäki, A. 2017. Tilintarkastuksen perusteet. Helsinki: Sanoma Pro.

Legal Design Alliance. 2024. The Legal Design Alliance. Viitattu: 31.7.2024. <https://www.legaldesignalliance.org/>

Ojasalo, K., Moilainen, T. & Ritalahti, J. 2015. Kehittämistyön menetelmät: uudenlaista osamista liiketoimintaan. 3.-4. painos. Helsinki: Sanoma Pro

PRH 2024a. Tilintarkastusvalvonta. Viitattu 20.7.2024. <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta.html>

PRH 2024b. Tilintarkastuslautakunta. Viitattu 20.7.2024. <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastuslautakunta.html>

PRH 2024c. Tilintarkastajan laaduntarkastus käytännössä. Viitattu 28.7.2024. https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/tilintarkastajien_laaduntarkastus/tilintarkastajan_laaduntarkastus_kaytannossa.html

PRH 2024d. Laaduntarkastusten painopistealueet. Viitattu: 28.7.2024. https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/tilintarkastajien_laaduntarkastus/laaduntarkastusten_painopistealueet_0.html

PRH 2024e. Yhteenveto vuoden 2023 laaduntarkastuksen laajuudesta ja tuloksista. Viitattu: 28.7.2024. https://prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastusvalvonta/laaduntarkastuksen_vuosiraportit/laaduntarkastuksenvuosiraportti2023/yhteenvetovuoden2023laaduntarkastuksenlaajuudestaajatuloksista.html

PRH 2024f. Tutkinta-asioiden vuosiraportti. Viitattu: 28.7.2024. https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastusvalvonta/tutkinta-asioiden_vuosiraportit.html

PRH 2024g. Tutkinta-asiat - valvonnan keinot. Viitattu: 28.7.2024. https://prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastusvalvonta/tutkinta-asioiden_vuosiraportit/tutkinta-asioiden-vuosiraportti-2023/tutkinta-asiat---valvonnan-keinot.html

PRH 2024h. Laaduntarkastuksen vuosiraportit. Viitattu: 1.8.2024. https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastusvalvonta/laaduntarkastuksen_vuosiraportit.html

PRH 2024i. Tutkinat ja ilmoitukset tilintarkastajan toiminnasta. Viitattu: 2.8.2024. <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tutkinatjailmoitukset.html>

PRH 2024j. Ratkaisut 2024. Viitattu: 2.8.2024. <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastuslautakunta/ratkaisut2024.html>

Rikoslaki 39/1889

Ruohonen, J. 2020. Tilintarkastaja osakeyhtiön hallinnon tarkastajana. E-kirja. Helsinki: Alma Talent.

Sarajärvi, A. & Tuomi, J. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Suomen tilintarkastajat 2024a. Strategiamme. Viitattu 20.7.2024. <https://tilintarkastajat.fi/tietoa-meista/suomentilintarkastajat/strategiamme/>

Suomen tilintarkastajat 2024b. Kansainvälinen yhteistyö. Viitattu 20.7.2024. <https://tilintarkastajat.fi/tietoa-meista/yhteistyo/kansainvalinen-yhteistyo/>

Suomen Tilintarkastajat 2024c. Suomen Tilintarkastajat ry:n voimassa olevat suositukset. Viitattu 20.7.2024. <https://tilintarkastajat.fi/suosituksset/suomen-tilintarkastajat-ryn-voimassa-olevat-suositukset/>

Suomen Tilintarkastajat 2024d. Mitä tilintarkastaja tekee. Viitattu 1.8.2024. <https://tilintarkastajat.fi/tilintarkastajaksi/mita-tilintarkastaja-tekee/>

Suomen Tilintarkastajat 2024e. Muut tilintarkastusalan standardit. Viitattu: 2.8.2024. <https://tilintarkastajat.fi/jasenelle/hyva-tilintarkastustapa/muut-kansainvaliset-tilintarkastusalan-standardit/>

Suomen tilintarkastajat 2024f. Tilintarkastajan valinta. Viitattu: 12.10.2024. <https://tilintarkastajat.fi/tilintarkastajan-palvelut/yhteisöjen-tilintarkastus/tilintarkastajan-valinta/>

Tilintarkastuslaki 1141/2015.

Toivonen, N. & Kovalainen, J. 2023. Kohti ihmislähtöisempää oikeutta muotoilun avulla. Lakimies 121 (7-8), 1179-1203. Viitattu 31.7.2024. <https://journal.fi/lakimies/article/view/136196>

Tomperi, S. 2018. Tilintarkastus: normeista käytäntöön. 4. Painos. Helsinki: Edita.

Kuviot

Kuvio 1: Määrätyt seuraamukset vuosilta 2018-2023 (mukailen PRH 2024f)	7
Kuvio 2: Laaduntarkastuksen tulokset vuosina 2019-2023 (mukailen PRH 2024h)	8
Kuvio 3: Teemoittelussa nousseet luokat	42
Kuvio 4: Tilintarkastuslautakunnan lausuntotiivistelmien yleisimmät avainsanat	43
Kuvio 5: Dokumentoinin alaluokat	44
Kuvio 6: Raportointimuodon ongelmakohdat	48
Kuvio 7: Evidenssin riittävyyden ongelmakohtia	52
Kuvio 8: Tilintarkastajan muun toiminnan ongelmat	55

Kuvat

Kuva 1: Tilintarkastuksen keskeiset säännökset.....	10
Kuva 2: Kansainväliset tilintarkastus organisaatiot	11
Kuva 3: Tilintarkastuksen prosessikuvaus	21
Kuva 4: Tuplatimantin prosessin vaiheet (Design Council 2024)	40
Kuva 5: Käänteisen aivoriihen vaiheet.....	41
Kuva 6: Käänteisen aivoriihen ensimmäinen vaihe.....	58
Kuva 7: Käänteisen ongelman ideat.....	59
Kuva 8: Ongelman käännetty ratkaisut	59
Kuva 9: Käänteisen aivoriihen ratkaisuehdotukset.....	60
Kuva 11: Ensimmäiset prototyypit	61
Kuva 12: Tarkastuslistassa käytetyt merkit	62

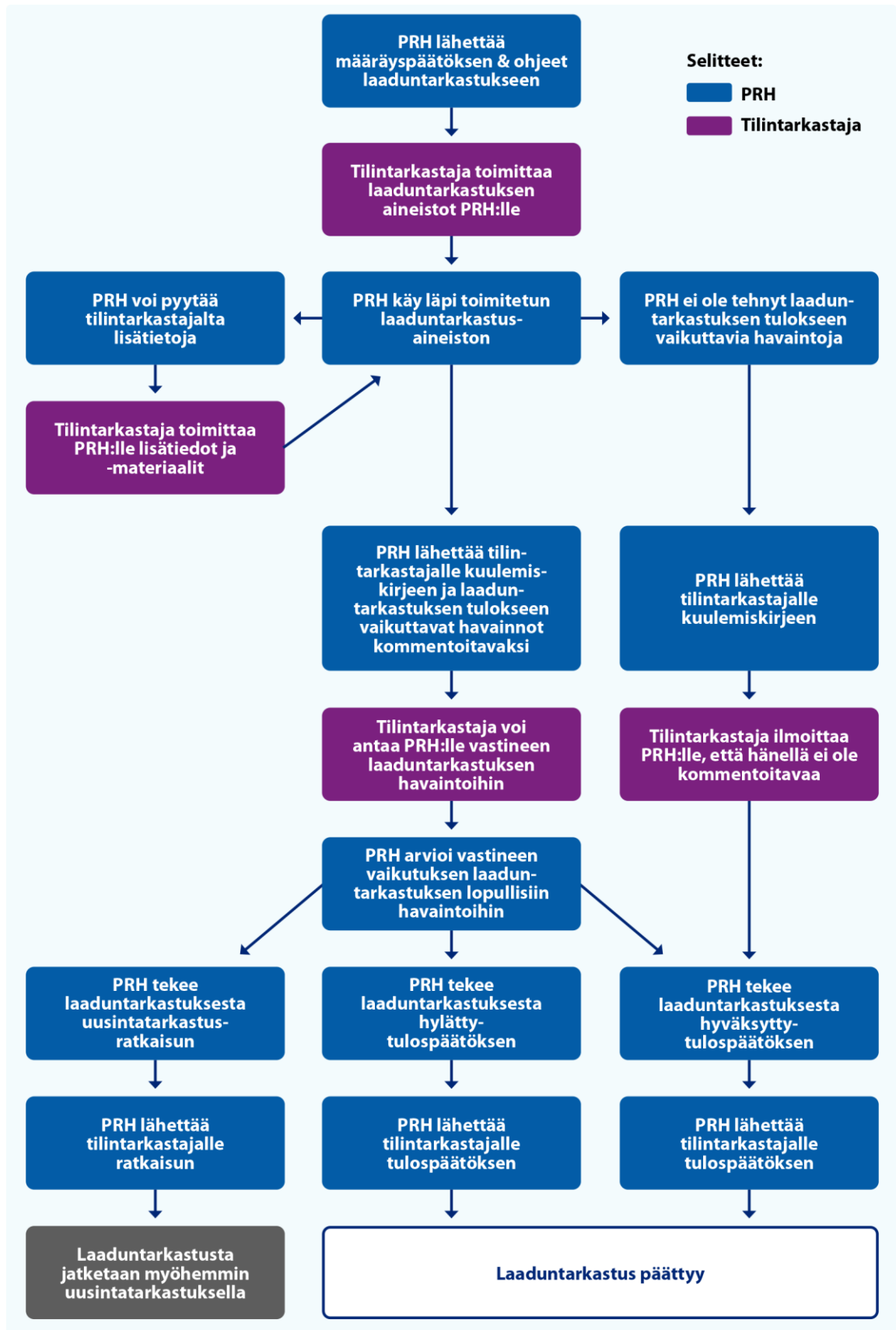
Taulukot

Taulukko 1: ISA 705 mukautetut lausunnot (IAASB 2023a, 927).....	32
--	----

Liitteet

Liite 1: PRH:n laatima laaduntarkastuksen kulku (PRH 2024c).....	74
Liite 2: ISA 230 standardin tarkastuslista sivu 1	75
Liite 3: ISA 230 standardin tarkastuslista sivu 2	76

Liite 1: PRH:n laatima laaduntarkastuksen kulku (PRH 2024c)

Liite 2: ISA 230 standardin tarkastuslista sivu 1

Vaatus	Lisätieto	Täytyykö dokumentaatiosta?
<p>Kohta 8 a. ISA-standardien sekä sovellettavien säädöksiin ja määräyksiin perustuvien vaatimusten noudattamiseksi suoritettujen tilintarkastusmenettelyiden luonteesta, ajoituksesta ja laajuudesta</p>	<p>✗ Dokumentointivaatimuksen puttuminen ISA-standardista ei tarkoita, ettei kyseisen standardin noudattamisesta laadittaisi minkäänlaisia dokumentaatioita. (A6)</p> <p>✗ Tilintarkastajan ei ole tarpeellista dokumentoida kaikkia tilintarkastuksessa huomioon ottamiaan seikkoja tai kaikkia tilintarkastuksessa tekemiään ammatilliseen harkintaan perustuvia ratkaisuja. Tilintarkastajan ei myöskään tarvitse dokumentoida erikseen sellaisien seikkojen noudattamista, joiden noudattaminen tulee osoitetuksi tilintarkastuskansioon sisältyvien asiakirjojen avulla. (A7)</p> <p>! Jos poiketaan jonkin ISA-standardin relevantista vaatimuksesta, on dokumentoitava, millä tavoin kyseisen vaatimuksen mukainen tarkotus on saavutettu suoritettujen vaihtoehtoisten tilintarkastusmenettelyiden avulla, sekä syyt poikkeamiseen. (Kohta 12).</p>	<p>☐ Kyllä ☐ Ei</p>
<p>Kohta 8 b. Suoritettujen toimenpiteiden tuloksista ja hanktusta tilintarkastusevidenssistä</p>	<p>• Paperille, sähköisesti tai muulle tietovälille. Esimerkkejä dokumentaatioista ovat: tilintarkastusohjelmat, analyysit, huomiota vaativia seikkoja koskevat muistiot, yhteenvedot merkittävistä seikoista, vahvistuskirjeet ja vahvistusilmoituskirjeet, tarkistuslistat, merkittävää seikkoja koskeva kirjeenvaihto. (A3)</p> <p>✗ Ei tarvitse sisällyttää työpapereiden ja tilinpäätöksen luonnoksia, keskenraista tai alustavaa pohdintaa koskevia muistinpajoja, alkaisempia versioita asiakirjoista, eikä useampia kappaleita samasta asiakirjasta. (A4)</p> <p>✗ Tilintarkastajan antamat suulliset selostukset eivät sellaisenaan tue riittävästi tilintarkastajan suorittamaa työtä tai hänen tekemiään johtopäätöksiä, mutta niitä voidaan käyttää selittämään tai selventämään dokumentaatioon sisältyvää tietoa. (A5)</p> <p>! Pienen yhteisön tilintarkastaja voi myös dokumentoida tilintarkastuksen osa-alueita yhteen asiakirjaan, johon tarvittaessa tehdään ristikkäisviittaukset sitä tukevin työpapereihin. Tullee kuitenkin täyttää vaatimus kokeneet tilintarkastajan ymmärrettävissä olevan tilintarkastusdokumentaation laatimisesta. (A16, A17)</p>	<p>☐ Kyllä ☐ Ei</p>
<p>Kohta 8 c. Tilintarkastuksen aikana esiin tulleista merkittävistä seikoista, niitä koskevista johtopäätöksistä sekä näitä johtopäätöksiä muodostettaessa tehdystä merkittävistä ammatilliseen harkintaan perustuvista ratkaisuista.</p>	<p>• Tärkeä tekijä päätettäessä merkittävää seikkoja koskevan dokumentaation muodosta, sisällöstä ja laajuudesta on, missä määrin työtä suoritettaessa ja tuloksia arvioitaessa on käytetty ammatillista harkintaa. (A9)</p> <p>• Tilintarkastaja voi todeta hyödylliseksi laatia ja säilyttää osana dokumentaatiota yhteenvedon, jossa kuvataan tilintarkastusta suoritettaessa esiin tulleet merkittävät seikat ja se, miten niiden suhteen on toimittu, tai jossa viitataan muuhun relevanttiin tilintarkastusta tukevaan dokumentaatioon, johon tällainen tieto sisältyy. (A11)</p>	<p>☐ Kyllä ☐ Ei</p>

ISA 230

ISA 230 edellytys dokumentaatiolle: Tilintarkastajan on laadittava riittävä dokumentaatio niin, että kokenut tilintarkastaja, joka ei ole aikaisemmin ollut tekemisissä kyseisen tilintarkastuksen kanssa, pystyy saamaan käsityksen:

ISA 230

Muita vaatimuksia dokumentointiin liittyen:

Vaatimus	Lisätietoa	Tähtyykö dokumentaatiosta?
Kohta 9. Suoritetujen tilintarkastustoimenpiteiden luonnetta, ajoitusta ja laajuutta dokumentoidessaan tilintarkastajan on merkittävä näkyviin (a) ominaispiirteet, jotka yksilöivät tarkastetut yksiköt tai seikat (b) kuka on suorittanut tilintarkastustyön ja milloin tämä työ on valmistunut (c) kuka on läpikäynyt suoritettun tilintarkastustyön, ja milloin ja miten laajasti se on käyty läpi.	<ul style="list-style-type: none"> ● Esimerkiksi yksilöidään tarkastettavat asiakirjat tai tiedustelun päivämäärä sekä kohteena olevien henkilöiden nimet ja tehtävämatrikkeet. (A12) ✗ Ei tarkoiteta, että jokaiseen työpaperiin pitäisi sisältyä läpikäynnistä. Vaatimus tarkoittaa, että dokumentoidaan, mikä tilintarkastustyö on käyty läpi, kuka on käynyt työn läpi ja milloin se on käyty läpi. (A13) 	☐ Kyllä ☐ Ei ☐ Kyllä ☐ Ei ☐ Kyllä ☐ Ei
Kohta 10. Tilintarkastajan on dokumentoitava merkittävää seikkoja koskevat keskustelut, jotka hän on käynyt johdon, hallintoelinten ja muiden tahojen kanssa, mukaan lukien se, millaisista merkittävistä seikoista keskusteltiin ja milloin ja keiden kanssa keskustelut käytiin.	<ul style="list-style-type: none"> ● Siihen voi sisältyä myös muuta tarkoitukseseen soveltuvaa aineistoa. (A14) 	☐ Kyllä ☐ Ei
Kohta 11. Jos tilintarkastaja on havainnut jonkin tiedon olevan ristiriidassa tilintarkastajan tekemän merkittävää seikkaa koskevan lopullisen johtopäätöksen kanssa, tilintarkastajan on dokumentoitava, miten hän on toiminut tämän ristiriitaisuuden suhteen.	<ul style="list-style-type: none"> ✗ Ei tarkoiteta, että tilintarkastajan pitäisi säilyttää virheellistä tai uudemmalla aineistolla korvattua dokumentaatiota. (A15) 	☐ Kyllä ☐ Ei
Kohta 14. Tilintarkastajan on koottava tilintarkastusdokumentaatio tilintarkastuskansioon ja saatettava lopullisen tilintarkastuskansion kokoamista koskevat hallinnolliset toimenpiteet päätökseen oikea-aikaisesti tilintarkastuskertomuksen antamispäivän jälkeen.	<ul style="list-style-type: none"> ● Asianmukainen enimmäisaika, jonka kuluessa lopullisen tilintarkastuskansion kokoamistyö saatetaan loppuun, on yleensä enintään 60 päivää tilintarkastuskertomuksen antamispäivästä. (A21) ● Lopullisen tilintarkastuskansion kokoaminen tilintarkastuskertomuksen antamisen jälkeen on hallinnollinen toimenpide, johon ei kuulu uusien tilintarkastustoimenpiteiden suorittamista eikä uusien johtopäätösten tekemistä. ● Tilintarkastusdokumentaatioon saadaan kuitenkin tehdä lopullisen kokoamisen aikana muutoksia, jos ne ovat luonteeltaan hallinnollisia. (A22) ✗ Sen jälkeen, kun lopullisen tilintarkastuskansion kokoaminen on saatettu loppuun, tilintarkastaja ei saa tuhota eikä poistaa minkäänlaista dokumentaatiota ennen sen säilyttämisen päättymistä. (Kohta 15) ! Tilainta, jossa suoritetaan tilintarkastustoimenpiteitä tai tehdään uusia johtopäätöksiä tilintarkastuskertomuksen antamispäivän jälkeen. Vastavaasti, jos tilintarkastaja muuttaa tai lisää uutta dokumentaatiota sen jälkeen, kun lopullisen tilintarkastuskansion kokoaminen on saatettu päätökseen. Dokumentaatioon tulee lisätä tietoa tehdyistä toiminista. Ks. tarkemmin ISA 230 kohta 13 ja kohta 16. 	☐ Kyllä ☐ Ei